

פרשת דברים ה'תשס"ו

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שלישי

היכל
תשיעי

דבר מלכות

מאמרי דא"ח, שיחות ואגרות קודש

מאת
כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן
מליובאוויטש

•

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

סניף אה"ק כפר חב"ד

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושתיים לבריאה

ה' תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

קה א הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: ב שירו-לו זמרו-לו
 שִׁיחוּ בְּכָל-נִפְלְאוֹתָיו: ג הַתְּהַלְלוּ בְּשֵׁם קְדֹשׁ יִשְׁמַח לֵב | מִבְּקִשֵׁי יְהוָה: ד דִּרְשׁוּ
 יְהוָה וְעִזּוּ בַקְּשׁוֹ פְּנֵי תַמִּיד: ה זְכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר-עָשָׂה מִפְּתֵי וּמִשְׁפְּטֵי-פִיו:
 ו זֶרַע אֲבָרָהֶם עֲבָדוּ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: ז הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל-הָאָרֶץ מִשְׁפְּטָיו:
 ח זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֵלֶיךָ דָּוִד: ט אֲשֶׁר בְּרַת אֶת-אֲבָרָהֶם וּשְׁבוּעָתוֹ
 לִישָׁחֵק: י וַיַּעֲמִידָהּ לַיַּעֲקֹב לְחֵק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: יא לֵאמֹר לְךָ אֶתָּן
 אֶת-אֶרֶץ-כְּנָעַן חֹבֶל נַחֲלַתְכֶם: יב בְּהִיּוֹתֶם מְתֵי מִסְפָּר כְּמַעֲט וְגָרִים בָּהֶ:
 יג וַיִּתְּהַלְכוּ מִגּוֹי אֶל-גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל-עַם אַחֵר: יד לֹא-הִנִּיחַ אָדָם לַעֲשֹׂקִים
 וַיִּזְכַּח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: טו אֶל-תִּגְעוּ בְּמִשְׁיַחֵי וּלְנַבִּיאֵי אֶל-תִּרְעוּ: טז וַיִּקְרָא רַעֲב
 עַל-הָאָרֶץ כָּל-מִטְּהַ-לֶּחֶם שָׁבֵר: יז שְׁלַח לִפְנֵיהֶם אִישׁ לַעֲבֹד נִמְכָּר יוֹסֵף: יח עָנּוּ
 בַּכָּבֶל רַגְלוֹ (כְּתִיב רַגְלוֹ) בְּרֹזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ: יט עַד-עַתָּה בֹא-דִבְרוּ אִמְרַת יְהוָה
 צִרְפַּתְהוּ: כ שְׁלַח מֶלֶךְ וַיִּתִּירְהוּ מִשַׁל עַמִּים וַיַּפְתַּחְהוּ: כא שְׁמוֹ אֲדוֹן לְבֵיתוֹ
 וּמִשַׁל בְּכָל-קְנִינּוֹ: כב לְאִסּוֹר שָׁרְיוֹ בְּנַפְשׁוֹ וּזְקִנּוֹ יַחֲפֵם: כג וַיָּבֵא יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם
 וַיַּעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ-חַם: כד וַיִּפֹּר אֶת-עַמּוֹ מְאֹד וַיַּעֲצֹמְהוּ מִצְרַיִם: כה הִפְךָ לְבָס
 לְשֵׁנָא עַמּוֹ לְהַתְנַפֵּל בַּעֲבָדָיו: כו שְׁלַח מֹשֶׁה עֲבָדוֹ אֶהְרֹן אֲשֶׁר בָּחַר-בוֹ: כז שְׁמוֹ-
 בַס דְּבָרֵי אֹתוֹתָיו וּמִפְּתִים בְּאֶרֶץ חַם: כח שְׁלַח חֲשֵׁף וַיַּחֲשֵׁף וְלֹא-מָרוּ אֶת-דְּבָרוֹ
 (כְּתִיב דְּבָרָיו): כט הִפְךָ אֶת-מִימֵיהֶם לָדָם וַיִּמַּת אֶת-דָּגְתָם: ל שָׁרַץ אֶרֶץ
 צַפְרָדַעִים בְּחַדְרֵי מְלָכֵיהֶם: לא אָמַר וַיָּבֵא עָרֵב כְּנִים בְּכָל-גְּבוּלָם: לב נָתַן
 גְּשָׁמֵיהֶם בְּרֹד אֵשׁ לְהַבּוֹת בְּאֶרֶץ חַם: לג וַיִּךְ גִּפְנִם וַתֵּאֲנַתֶם וַיִּשְׁפֹּר עַיִן גְּבוּלָם:
 לד אָמַר וַיָּבֵא אֲרֵבָה וַיִּלַּק וַאֲיִן מִסְפָּר: לה וַיֹּאכַל כָּל-עֹשֵׁב בְּאֶרֶץ וַיֹּאכַל פְּרֵי
 אֲדָמָתָם: לו וַיִּךְ כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ רַאשֵׁית לְכָל-אוֹנָם: לז וַיִּזְצִיאֵם בַּכֶּסֶף וַיִּזְבַּח
 וַאֲיִן בְּשִׁבְטָיו בּוֹשֵׁל: לח שְׁמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם בְּיַנְפֹּל פַּחַדָם עֲלֵיהֶם: לט פִּרְשׁ
 עַנְוֹ לְמִסְדָּ וְאֵשׁ לְהַאֲיִר לֵילָה: מ שָׁאֵל וַיָּבֵא שָׁלוֹ וְלֶחֶם שָׁמַיִם יִשְׁבִּיעֵם: מא פָּתַח
 צוֹר וַיִּזְבּוּ מִיֵּם הֵלְכוּ בְּצִיּוֹת נָהָר: מב כִּי-זָכַר אֶת-דְּבָרֵי קְדֹשׁוֹ אֶת-אֲבָרָהֶם
 עֲבָדוֹ: מג וַיִּצְאָ עַמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן בְּרִנָּה אֶת-בְּחִירָיו: מד וַיִּתֵּן לָהֶם אֶרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל
 לְאֻמִּים יִירָשׁוּ: מה בַּעֲבוּר | יִשְׁמְרוּ חֻקֵּי וַתּוֹרָתוֹ יִנְצְרוּ הַלְלוּיָהּ:

קו א הַלְלוּהָ | הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ: ב מִי יִמְלַל גְּבוּרוֹת יְהוָה
 יִשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ: ג אֲשֶׁר־י שְׁמֵרֵי מִשְׁפַּט עֲשֵׂה צְדָקָה בְּכָל־עֵת: ד זָכְרָנִי יְהוָה
 בְּרָצוֹן עֲמָךְ פְּקֹדֵי בִישׁוּעֶתְךָ: ה לְרֵאוֹת | בְּטוֹבַת בַּחֲרִיד לְשִׂמְחַת בְּשִׂמְחַת גּוֹיְךָ
 לְהַתְּהַלֵּל עִם־נַחֲלֶתְךָ: ו חֲטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ הֵעֵינּוּ הֵרַשְׁעֵנוּ: ז אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם |
 לֹא־הִשְׁפִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רַב חֲסִדֶיךָ וַיִּמְרוּ עַל־יָם בַּיַּם־סוּף:
 ח וַיֹּשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ: ט וַיַּגְעַר בַּיַּם־סוּף וַיַּחֲרַב וַיִּזְלִיכֵם
 בַּתְּהוֹמוֹת כַּמְדָּבָר: י וַיֹּשִׁיעֵם מִיַּד שׁוֹנֵא וַיַּגְאֵלֵם מִיַּד אוֹיֵב: יא וַיִּכְסּוּ־מַיִם צַרִּיהֶם
 אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתֵר: יב וַיֹּאמִינוּ בְּדַבְּרֵי יִשְׁרָאֵל תְּהִלָּתוֹ: יג מִהֲרוּ שָׂכְחוּ מַעֲשָׂיו
 לֹא־חָפוּ לַעֲצָתוֹ: יד וַיִּתְּאוּ תְּאוּהָ בַּמְדָּבָר וַיִּנְסוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן: טו וַיִּתֵּן לָהֶם
 שְׁאֵלָתָם וַיִּשְׁלַח רֶזֶן בְּנַפְשָׁם: טז וַיִּקְנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה:
 יז תִּפְתַּח־אָרֶץ וּתְבַלַּע דָּתָן וְתַכְסֵם עַל־עֵדֵת אֲבִירָם: יח וּתְבַעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לְהַבִּיחַ
 תְּלַהֲט רְשָׁעִים: יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בַּחֲרָב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסַּכָּה: כ וַיִּמְרוּ אֶת־כְּבוֹדֶם
 בַּתְּבִנִּית שׁוֹר אֲכַל עֵשֶׂב: כא שָׂכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם:
 כב נַפְלְאוֹת בְּאֶרֶץ חַם נֹרְאוֹת עַל־יַם־סוּף: כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם לוֹלֵי מֹשֶׁה בַּחֲרִידוֹ
 עָמַד בַּפָּרָן לִפְנֵי לְהַשִּׁיב חַמְתוֹ מִהִשְׁחִית: כד וַיִּמְאַסוּ בְּאֶרֶץ חֲמֻדָּה לֹא־הֵאמִינוּ
 לְדַבְּרוֹ: כה וַיִּרְגְּנוּ בַּאֲהֻלֵּיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה: כו וַיִּשְׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם
 בַּמְדָּבָר: כז וְלַהֲפִיל זֶרַע־ם בְּגוֹיִם וּלְזוֹרֹתָם בְּאֶרְצוֹת: כח וַיִּצְמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ
 זִבְחֵי מֵתִים: כט וַיִּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וּתְפָרִץ־בָּם מַגְפָּה: לו וַיַּעֲמַד פִּינָחָס וַיִּפְלַל
 וַתַּעֲצֵר הַמַּגְפָּה: לא וַתַּחֲשֵׁב לוֹ לְצְדָקָה לְדָר וְדָר עַד־עוֹלָם: לב וַיִּקְצִיפוּ עַל־מִי
 מְרִיבָה וַיִּדַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם: לג כִּי־הֲמִרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיִּבְטָא בְּשִׁפְתָיו: לד לֹא־
 הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם: לה וַיִּתְּעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם:
 לו וַיַּעֲבְדוּ אֶת־עֲצֵבֵיהֶם וַיְהִיו לָהֶם לְמוֹקֵשׁ: לז וַיִּזְבְּחוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בָּנוֹתֵיהֶם
 לְשָׂדִים: לח וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נְקִי דָם־בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זָבְחוּ לְעַצְבֵי כְנָעַן וַתַּחֲנַף
 הָאָרֶץ בְּדַמַּיִם: לט וַיִּטְמְאוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם: מ וַיַּחֲרֶ־אֶף יְהוָה בַּעֲמוֹ
 וַיִּתְּעַב אֶת־נַחֲלָתוֹ: מא וַיִּתְּנֵם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם שְׁנֵאֵיהֶם: מב וַיִּלְחָצוּם
 אוֹיְבֵיהֶם וַיִּבְנְעוּ תַּחַת יָדָם: מג פְּעַמִּים רַבּוֹת יַעֲלִים וְהִמָּה יִמְרוּ בַּעֲצָתָם וַיִּמְכּוּ
 בַּעֲוֹנָם: מד וַיֵּרָא בַּעַר לָהֶם בְּשִׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם: מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנְחֵם כְּרַב
 חֲסִדּוֹ: מו וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָל־שׁוֹבֵיהֶם: מז הוֹשִׁיעֵנו | יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ
 מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קְדוֹשְׁךָ לְהַשְׁתַּבַּח בְּתְהִלָּתְךָ: מח בָּרוּךְ יְהוָה | אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעַם אֱמֹן הַלְלוּהָ:

מפתח כללי

- א) מזמורי תהילים ק"ה ק"ו..... ב
- ב) מאמר ד"ה ציון במשפט תפדה ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנחם-אב, ה'תשט"ו..... ה
- ג) שיחת ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנחם-אב, ה'תשט"ו..... ט
- ד) לקוטי שיחות (בלה"ק) פרשת דברים..... יד
- ה) שיעורי תניא לשבוע פרשת דברים..... יח
- ו) לוח "היום יום" לשבוע פרשת דברים..... כח
- ז) אגרות קודש..... ל
- ח) שיעורי רמב"ם – ג' פרקים ליום לשבוע פרשת דברים..... לא
- ט) שיעורי רמב"ם – פרק אחד ליום לשבוע פרשת דברים..... מה
- י) שיעורי רמב"ם – ספר המצוות לשבוע פרשת דברים..... נ
- יא) ביאורים לפרקי אבות פרק שלישי..... נג
- יב) הלכות בית הבחירה..... נד
- יג) ציור המנורה ע"פ כ"י קדש הרמב"ם..... נה
- יד) משולחן ערוך אדמו"ר הזקן..... נו
- טו) ספר הזכרונות (בלה"ק) – פרק קכ"ג..... נז
- טז) חומש, רש"י ותרגום אונקלוס פרשת דברים..... ס

בית דין רבני אנ"ש בארה"ק

ב"ה

אדר ה'תשס"ו

לכבוד

כל המקבלים את ה"דבר מלכות"
שלום וברכה!

כולנו רואים שב"ה הקונטרס "דבר מלכות" הולך ומתפשט בכל רחבי תבל בצורה יוצאת מהכלל, והמוציאים לאור משתדלים לעמוד בבקשות ובדרישות המגיעות מכל רחבי תבל.

כיום מודפסת חוברת "דבר מלכות" בכ 150,000 עותקים בחודש, שהגיעו כבר לעתים לעלות הדפסה של כ- \$100,000 לחודש, כשעל זה נוספות הוצאות של אריזה ומשלוח לכל רחבי תבל - בעלות חודשית של כ- 100,000 שקל. דבר אשר המוציאים לאור לא העלו כלל על דעתם בעת שהחלו להוציא לאור את ה"דבר מלכות".

משבוע לשבוע גוברות הבקשות ל"דבר מלכות" מכל החוגים והקהלים, כולל יהודים שלצערנו לעת עתה אינם מגדירים עצמם כשומרי תורה ומצוות. במקומות ציבור רבים מחלקים ומספקים את החוברת לכל מבקש, ומיום ליום נראים יותר ויותר יהודים מחוגים שונים, גם שלא מאנ"ש, המעיינים ולומדים בשיחותיו הקדושות של הרבי ומקיימים את תקנותיו הקדושות בלימוד החומש התניא והרמב"ם.

כמו כן במוסדות רבים הן של אנ"ש והן מחוגים אחרים, מתקיימים שיעורים ב"דבר מלכות" כחלק מתוכנית הלימודים הקבועה בכיתות, עובדה שגרמה בין השאר לביקוש כמויות גדולות מאותם מוסדות על מנת שיוכלו לקיים את השיעורים. (זה עתה קבלנו ידיעה שרק בשבוע שעבר הגיעה פנייה מבית חב"ד נתיבות, אשר מבקשים להוסיף עוד 150 חוברות לשבוע - מעבר ל- 300 חוברות שקבלו עד עתה בכל שבוע - עבור ישיבת נווה דקלים שהייתה בגוש קטיף ועברה לכפר מימון הנמצא לידם ואשר החליטו ללמוד שם שיעור קבוע ב"דבר מלכות", כמו"כ ביקשו גם מהמוסד "אהלי תורה" בקראון הייטס 150 חוברות "דבר מלכות" לשבוע, כאשר היו בקשות נוספות בכמויות גדולות למקומות נוספים אשר אי אפשר למנותם.

אך כדי שתהיה אפשרות למוציאים לאור להמשיך ולספק את הדרישות ההולכות וגוברות ואשר החוברות "דבר מלכות" יגיעו לכל מאן דבעי - חייבים אנו לפנות לכל המקבלים ולומדים את ה"דבר מלכות" - ולבקשם להשתתף בעלות האריזה והמשלוחים אשר כאמור הגיעה גם היא לעלויות גבוהות מאוד.

אי לכך אנו מבקשים מכל המקבלים והלומדים בחוברות הדבר מלכות להשתתף בעלויות המשלוחים בסכום שנקבע להלן:

תושבי ארץ הקודש סך של 20 ₪ לחודש.

תושבי שאר העולם סך של 10 \$ לחודש.

מובן שכל מי שיכול ורוצה להוסיף על כך תבוא עליו הברכה!

את הסכומים הנ"ל הננו מבקשים להעביר לחשבון:

חשבון ע"ש:

סניף:

בנק:

409-112321 מס' "דבר מלכות" מס' 177

ביתר עילית, מס' 177

פועלי אגודת ישראל, מס' - 52

ניתן להפקיד תרומה בכל סניפי הבנק הבינלאומי עבור חשבון "דבר מלכות" ללא כל עמלה

כמו כן ניתן לשלוח המחאות לפקודת "דבר מלכות" (נא לציין "למוטב בלבד") והוראות-קבע לכתובת:

דבר מלכות, ת.ד. 1855 רמת גן, מיקוד 52118.

בברכה והצלחה

הרב יוסף העכט

הרב מנחם מענדל גלובבסקי

הרב אליהו יוחנן גורארי

הרב מרדכי שמואל אשכנזי

הרב זאב דב סלוניס

הרב בן ציון ליפסקר

הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי

הרב אברהם מיכאל הלפרין

הוראה לחיוב חשבון

בס"ד, תאריך

קוד מסלקה	סוג חשבון	מספר חשבון בבנק
בנק	סניף	
קוד המוסד	אסמכתא / פס' מזהה של הלקוח בחברה	
4 2 7 5 2		

לכבוד
בנק
סניף
כתובת הסניף

1. אני/הח"מ

(מס' זהות/ח.פ.ג.)

(שם בעלי החשבון כמופיע בספרי הבנק)

כתובת

רחוב מס' עיר מיקוד

נותקים לכם בזה הוראה לחייב את חשבונו הני"ל בסניפכם, בגין תרומה בסכומים ובמועדים שיומצאו לכם מדי פעם בפעם באמצעי מגנטי, עיי' "דבר מלכות" כמפורט מטה ב"פרטי ההרשאה".

2. ידוע לי/לנו כי:

- א. הוראה זו ניתנת לביטול ע"י הודעה ממני/מאתנו בכתב לבנק ול"דבר מלכות" שתכנס לתוקף, יום עסקים אחד לאחר מתן הודעה בבנק וכן, ניתנת לביטול עפ"י הוראת כל דין.
- ב. אהיה/נהיה רשאים לבטל מראש חיוב מסוים ובלבד, שהודעה על כך תימסר על ידינו לבנק בכתב, לפחות יום עסקים אחד לפני מועד החיוב.
- ג. אהיה/נהיה רשאים לבטל חיוב, לא יותר מתשעים ימים ממועד החיוב אם אוכיח/נוכיח לבנק, כי החיוב אינו תואם את המועדים או הסכומים שנקבעו בכתב ההרשאה, אם נקבעו.
3. ידוע לי/לנו כי הפרטים שצוינו בכתב ההרשאה ומילויים, הם נושאים שעלינו להסדיר עם המוטב.
4. ידוע לי/לנו, כי סכומי החיוב עפ"י הרשאה זו, יופיעו בדפי החשבון וכי לא תישלח לי/לנו ע"י הבנק הודעה מיוחדת בגין חיובים אלה.
5. הבנק יפעל בהתאם להוראות בכתב הרשאה זה, כל עוד מצב החשבון יאפשר זאת, וכל עוד לא תהיה מניעה חוקית או אחרת לביצוען.
6. הבנק רשאי להוציאני מן ההסדר המפורט בכתב הרשאה זה, אם תהיה לו סיבה סבירה לכך, ויודיע לי/לנו על כך מיד לאחר קבלת החלטתו, תוך ציון הסיבה.
7. לא לשאר ל"דבר מלכות" בספח המחובר לזה, קבלת הוראות אלו ממני/מאתנו.

פרטי ההרשאה

1. סכום החיוב ומועדו יקבעו מעת לעת ע"י "דבר מלכות" עפ"י המוסכם בינינו.

2. פרטי החיוב:

מועד חיוב אחרון	מועד חיוב ראשון	הצמדה		תדירות החיוב	מס' חיובים	סכום לחיוב בודד
		בסיס	סוג			
				☐ חודשי ☐ דו-חודשי ☐		

חתימת בעלי החשבון

אישור הבנק

קוד מסלקה	סוג חשבון	מספר חשבון בבנק
בנק	סניף	
קוד המוסד	אסמכתא / פס' מזהה של הלקוח בחברה	
4 2 7 5 2		

בס"ד
לכבוד
"דבר מלכות"
רח' בצלאל 27
רמת גן 52521

קיבלנו הוראות מ _____ לכבד חיובים בסכומים ובמועדים שיופיעו באמצעי מגנטי שתצגו לנו מידי פעם בפעם, ואשר מספר חשבונו/נכם בבנק יהיה נקוב בהם, והכל בהתאם למפורט בכתב ההרשאה.

רשמנו לפנינו את ההוראות, ונפעל בהתאם כל עוד מצב החשבון יאפשר זאת; כל עוד לא תהיה מניעה חוקית או אחרת לביצוען; כל עוד לא התקבלה אצלנו הוראת ביטול בכתב-על-ידי בעלי החשבון, או כל עוד לא הוצאו/בעלי החשבון מן ההסדר.

אישור זה לא יפגע בהתייבויותכם כלפינו, לפי כתב השיפוי שנחתם על-ידיכם.

בכבוד רב,

בנק _____

סניף _____

חתימה וחותמת הסניף

תאריך _____

מקור טופס זה, על שני חלקיו, ישלח לסניף הבנק, העתק הימני ימסר למשלם.

כתובת להעברות כסף מחו"ל

Address for Telex transfers :
First International Bank of ISRAEL
Tel-Aviv

Branch: Pagi Beitar ilit branch
Branch no. 177
Acc name: DVAR MALCHUT
Acc no: 155-112321

Swift code no. FIRBILITXXX

There is no need for ABA# or other identification
Our us \$ correspondents include the Major New York Banks.
eg: Republic, Citibank, Chase Manhattan, Bankers.

BANK POALEY AGODAT ISRAEL
BEITAR ILIT BRANCH
972 -2 -5723204

בס"ד. ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנחם-אב ה'תשט"ו

(הנחה בלתי מוגה)

ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה¹. הנה² ידוע שירידת הנשמה בגוף היא ירידה צורך עלי', והיינו, דאף שגם בלאה"כ הרי הנשמות עלו במחשבה³, מ"מ, ע"י הירידה למטה נעשית עלייתם למעלה עליונה יותר. והענין בזה, דהנה אנו אומרים⁴ נשמה שנתת בי טהורה היא, שזה קאי על שרש הנשמה קודם התלבשותה בגוף, שהיא בבחי' טהורה, דקאי על בחי' טהירו עילאה. ולהעיר, שברוב הדרושים מבואר דבחי' טהורה היא קאי על שרשה באצילות⁵, אמנם במאמר זה מבואר שהכוונה בטהורה היא על הנשמה כמו שהיא בבחי' טהירו עילאה קודם הצמצום. ואעפ"כ הנה לאחרי כן אתה בראתה אתה יצרתה ואתה נפחתה בי, שהו"ע ירידת הנשמה להתלבש בהגוף, וירידה זו היא צורך עלי', שעיי"ז נעשה בה העלי' למעלה מבחי' טהירו עילאה. וסיום המאמר (נשמה שנתת בי כו') הוא, כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך, והיינו שענין ההודאה ישנו בכאו"א מישראל, דכיון שהודאה אינה שמשיג שהוא כן, אלא היא למעלה מטו"ד, לכן הרי זה נמצא אצל כאו"א מישראל.

ב) ולהבין מהו ענין ההודאה שמודים לו ית', והרי אינו שייך מחלוקת נגדו ית' עד שיצטרכו להודות לו. אך הענין בזה הוא, שאין זו מחלוקת בגוף הענין, כי אם, שהרגש הנבראים הוא שלמטה יש ולמעלה אין, ולכן אי אפשר להיות בהשגתם הדיעה העליונה שלמעלה יש ולמטה אין, היינו שכל מה שהוא למטה יותר הוא בחי' אין יותר, שהרי הדיעה התחתונה היא להיפך, שכל מה שהוא למטה יותר הוא יש ומציאות יותר. אמנם, אף שענין זה אינו בהשגת התחתון, מ"מ, מודים אנחנו לך, שאנו מודים שהאמת הוא כמו שהוא בהדיעה העליונה, שלמעלה יש ולמטה אין, והיינו, שלא רק למעלה, אלא גם למטה האמת הוא כהדיעה העליונה שלמעלה יש ולמטה אין.

ומוסיף כ"ק אדמו"ר הצ"צ בהגותיו משנת תרכ"א על ד"ה ציון שבלקו"ת⁶: ולכן מודים גימטריא מאה⁷ דהיינו מאה ברכות⁸. והענין בזה, כפי שמבואר בלקו"ת שהודאה בלבד אינה מספיקה, לפי שההודאה אינה בגילוי, שהרי הוא רק מודה בדבר, והמכוון הוא

(1) ישע"י א, כז.

(2) בכל הבא לקמן ראה ד"ה זה בלקו"ת דברים בתחילתו, ובהגות הצ"צ* שנדפסו (עם המאמר שבלקו"ת) בקונטרס בפ"ע (קה"ת תשט"ו), בתוספת מ"מ והערות מכ"ק אדמו"ר שליט"א (וראה ב"פתח דבר" לקונטרס הנ"ל, ובהשיחה שלפני המאמר ס"ב (לקמן ע' 238 ואילך).

(3) ב"ר פ"א, ד.

(4) ברכת "אלקי נשמה" (ברכות ס, ב).

(5) ראה לקו"ת פ' ראה כז, א. שה"ש ח, ג. ובכ"מ.

(6) אוה"ת שם ס"ע כט.

(7) פ"ח שער העמידה בסופו. סידור האריז"ל שם. ועוד.

(8) ראה מנחות מג, ב.

(* נדפסו לאח"ז באוה"ת דברים ע' כח ואילך.

שמההודאה יבוא אח"כ לבחי' ברכה שהיא ההמשכה בגילוי, היינו שיהי' הגילוי איך שלמעלה יש ולמטה אין. וזהו שמודים גימט' מאה דהיינו מאה ברכות, שהמכוון הוא שע"י ההודאה יגיע אח"כ לבחי' ברכה, ובזה גופא מאה ברכות, דמאה מורה על בחינת כתר⁹, ומצד הכתר נמשך הגילוי שלמעלה יש ולמטה אין. והיינו, שהודאה היא העבודה שמלמטה למעלה, שבה אין זה בגילוי, אלא הוא רק מודה שהאמת כן הוא, ומזה הוא מגיע לבחי' ברכה שהו"ע ההמשכה והגילוי מלמעלמ"ט, שנמשך בחי' הכתר, ששם היא הדיעה העליונה.

ובכדי שיבוא מבחינת הודאה לבחינת ברכה, שההודאה היא התחלת התפלה, וברכה (שהיא בשמו"ע) היא תכלית התפלה, צריכה להיות העבודה דואהבת¹⁰, שהאהבה היא הממוצע בין ברכה להודאה. וכמו כן הוא גם בספירות העליונות, שהודאה היא בחינת מלכות ובחינת נה"י¹¹, וברכה היא בבניה¹² (וכידוע¹³ שבבניה הוא המשכת הכתר), והממוצע בין נה"י לבניה ומוחיך בכלל הם הספירות חג"ת, שבעבודה הוא העבודה דואהבת, שהרי החסד הוא כללות המדות (שעיקרם חג"ת¹⁴).

ג) והנה כדי שיבוא לבחי' ואהבת, הרי זה ע"י ההתבוננות במש"נ להלן¹⁵ והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום, דבחי' אנכי מי שאנכי¹⁶ הוא היום, היינו בעוה"ז דוקא, שהרי בעוה"ב הוא רק הארה בלבד, ובעוה"ז הוא העצמות, שלכן אמרו¹⁷ יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב. והנה, הכוונה בעוה"ב כאן היא לא רק על ג"ע בלבד, אלא גם על ימות המשיח ותחיית המתים, שגם אז הגילוי הוא הארה בלבד. ובזה מבאר כ"ק אדמו"ר הצ"צ בהגהותיו¹⁸ מ"ש בגמרא¹⁹ ע"פ²⁰ והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ, אלו ימות המשיח, דלכאורה אינו מובן, הרי בביאת המשיח יהי' גילוי עצום, כמ"ש²¹ ונגלה כבוד הוי' וראו כל בשר יחדיו כי פי הוי' דבר, ואיך אומר על ימים אלו אשר אין בהם חפץ. אך הענין הוא, שגם הגילוי שיהי' בימות המשיח ותחיית המתים, עם היותו גילוי עצום עד שהגילוי שבג"ע אין ערוך אליו, מ"מ, הוא רק הארה בלבד, והיינו, שהגילוי בתחה"מ הוא מבחי' שמו הגדול, שלכן הוא למעלה מהגילוי דג"ע, אבל מ"מ גם זה הוא רק שם והארה בלבד. אמנם ע"י קיום המצוות בעוה"ז דוקא נמשך בחי' אנכי מי שאנכי, אך גילוי ענין זה יהי' לעתיד. והיינו, שלעתיד יהיו ב' בחי'. בחי' הא' דלעתיד הוא הגילוי דשמו הגדול, ובחי' הב' דלעתיד הוא שיתגלה המשכת העצמות שממשיכים ע"י מעשה המצוות בעוה"ז, דעתה בעוה"ז הוא בהעלם, ולעתיד יהי' בגילוי. והיינו, שבחי' הא' הו"ע עוה"ב מצד עצמו, היינו מצד עצם התהוותו, ובחי' הב' הוא מצד

16) ראה לקו"ת פינחס פ, ב. שם ראה לא, ד. וראה זח"א קסז,

ב. זח"ג יא, א.

17) אבות פ"ד מי"ז.

18) אוה"ת דברים שם ריש ע' לא.

19) שבת קנא, ב.

20) קהלת יב, א.

21) ישעי' מ, ה.

9) זח"א קכג, א.

10) ואתחנן ו, ה.

11) ראה תו"א ויגש מד, א. ויחי מו, א.

12) ראה פרדס שער כג (שער ערכי הכינויים) בערכו. סה"מ

תרכ"ט ע' ב.

13) ראה תו"א יתרו קט, א.

14) ראה סידור (עם דא"ח) דש, א. אוה"ת נ"ך ח"ב ע' תתקנב.

15) ואתחנן שם, ו.

ההמשכה שע"י המצוות, שהוא המשכת העצמות, שעכשיו הוא בהעלם, ולעתיד יהי בגלוי. וב' בחי' אלו הם בב' זמנים מיוחדים, והיינו, שבתחילה יהי' בחי' הא', ואח"כ בחי' הב'.²² וזהו יפה שעה אחת בתשובה ומעשים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב, דהכוונה בעוה"ב היא לא רק על ג"ע, אלא גם על תחה"מ, שגם תחה"מ נכלל בעוה"ב, וראי' על זה ממה שאמרו במשנה²³ כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב כו' ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחה"מ מן התורה, ומבואר בגמרא²⁴ הוא כפר בתחה"מ לפיכך לא יהי' לו חלק בתחה"מ, שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, ומזה מובן שתחה"מ נקרא בשם עוה"ב²⁵ (אלא שבמשנה שם הכוונה על מדרי' הא' שבתחה"מ, שרק היא נקראת בשם עוה"ב). וזהו שאמרו יפה כו' מכל חיי עוה"ב, שהכוונה בתיבת כל הוא לכללות ענין חיי עוה"ב, גם תחה"מ, והיינו, לפי שגם הגילוי שבתחה"מ הוא רק מבחי' שמו הגדול בלבד, ולכן יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז, לפי שהיום בעוה"ז הוא המשכת העצמות, אלא שעכשיו הוא בהעלם, והגילוי יהי' לעתיד (בבחי' הב', כנ"ל). והנה, כאשר יתבונן איך שכללות הגילויים דעוה"ב, ג"ע ותחה"מ, הם רק הארה בלבד, ודוקא ע"י קיום המצוות בעוה"ז הוא המשכת העצמות, הנה עי"ז יבוא לבחי' ואהבת גו' בכל לבבך ובכל נפשך¹⁰. וע"י האהבה שהיא הממוצע בין בחי' הודאה לבחי' ברכה, יגיע מבחי' הודאה לבחי' ברכה, שהיא תכלית התפלה. וזהו כללות סדר העבודה דהודאה אהבה וברכה, שע"ז נעשית עליית הנשמה במעלה עליונה יותר מכמו שהיתה קודם ירידתה למטה.

ד) אך כל זה הוא כפי שצריך להיות, אבל כשאינו כן, הנה על זה כתיב ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה. והענין בזה, דהנה, ציון הוא לשון סימן²⁶, וקאי על עצם הנשמה, שעבודת עצם הנשמה היא ברעו"ד שלמעלה מטעם ודעת, והו"ע האהבה דבכל מאדך. והנה, מה שעצם הנשמה נקראת בשם ציון מלשון סימן, אי אפשר לומר שהסימן הוא על אורות וגילויים, שהרי הסימן הוא על דבר שלמעלה ממנו, ומאחר שהנשמות עלו במחשבה והם למעלה יותר מהמלאכים, אי אפשר לומר שהנשמות הם סימן על אורות וגילויים, אלא הם סימן על העצמות, והיינו, שע"י האהבה דבכל מאדך¹⁰ שלמעלה מטו"ד, נעשה המשכת העצמות שלמעלה מהשתלשלות. אך מ"מ הוא רק סימן בלבד, שהרי לגבי הבל"ג שלמעלה, הנה עבודת הנשמה היא בהגבלה²⁷, וראי' לדבר, שהרי גם לגבי הזולת שהוא גדול בהשגה יותר ממנו, הנה מה שאצלו הוא בל"ג ובכל מאדך, הרי אצל הזולת הוא עבודה שבהגבלה, ולכן הנה גם עבודת הנשמה שבבחי' בלי גבול היא רק סימן בלבד על העצמות, וע"י עבודה זו הוא המשכת העצמות. וזהו בחי' ציון, שהיא בחי' יחידה, ובכללות יותר היא בחי' חי' יחידה. והנה, ההפרש בין נר"נ לח"י הוא, שבחי' נר"נ אפשר שיתלבשו גם בלעו"ז, אמנם בחי' ח"י אי אפשר שיתלבשו בלעו"ז, והיינו, שאי אפשר שיכשל באיזה ענין בלעו"ז באופן שיהי' לו מס"נ בזה, לפי שבבואה דבבואה לית להו²⁸,

(22) ראה גם לקו"ש חט"ו ס"ע 417. וש"נ.

(23) סנהדרין ר"פ חלק.

(24) סנהדרין שם (צ, א).

(25) ראה רע"ב (ועוד) למשנה סנהדרין שם. מדרש שמואל על

מסכת אבות בתחילתו.

(26) ראה יחזקאל לט, טו. עירובין נד, ב. תו"א מקץ לו, ס"ב

(כמו ציון המצוינת – הושענות ליום ב').

(27) ראה גם הגהות הצ"צ – אוה"ת שם ס"ע לא ואילך.

(28) יבמות קכב, א. גיטין סו, א. וראה לקו"ת תצא לו, ג. לו,

ג. לקו"ש ח"ד ע' 1201 הערה 49.

ורק בחי' נר"נ אפשר שיתלבשו בלעו"ז, הן בחי' נה"י, הן בחי' דחג"ת, וגם בחי' דחב"ד, כמ"ש²⁹ חכמים המה להרע, וע"ד מ"ש רבינו בתניא³⁰ שע"י חכמות חיצוניות מטמאים בחינת חב"ד שבנפש. וזהו מ"ש ציון גו' ושבי', דשבי' קאי על בחינת נר"נ שאפשר שיהיו בשבי' בלעו"ז, אבל בחינת ציון, שהיא עצם הנשמה שלמעלה מטו"ד, הנה בחינה זו אי אפשר שתהי' בשבי', והיינו, שבנוגע לעצם הנשמה יכול להיות ענין של העלם בלבד (אבל לא שייך שתתלבש ח"ו בלעו"ז), ואז צריך לפעול בה ענין הגילוי.

ועז"נ ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה, שכדי לפעול הגילוי בבחי' ציון הוא במשפט, וכדי לפעול הפדיון מהלעו"ז בבחי' נר"נ הוא בצדקה. והענין בזה, דהנה, משפט קאי על התורה, כמ"ש³¹ כמשפט ותרגם כהלכתא, שהו"ע הלכות התורה, וצדקה כפשוטו היינו להחיות רוח עניים, ובכללות הו"ע מעשה המצוות. וההפרש ביניהם הוא, שהתורה היא בלבוש המחשבה וגם בלבוש הדיבור, אבל לא ירדה להתלבש בלבוש המעשה, והיינו, שהתורה היא המשכה פנימית שלא נתלבשה בלבוש המעשה, ולכן הרי זה פועל על בחי' ציון שלא ירדה בלעו"ז. אך צדקה נתלבשה בלבוש המעשה, ולכן בכדי לפעול על בחי' נר"נ שנתלבשו בלעו"ז, הרי זה ע"י הצדקה, דעי"ז שמחי' רוח עניים, אזי יצאו גם הנר"נ שלו מהלעו"ז. ומוסיף כ"ק אדמו"ר הצ"צ בהגהות³² בביאור מעלת המשפט שצ"ל בשלשה דוקא, שהו"ע נעלה יותר מהוראת איסור והיתר שאין צריך שלשה, והיינו לפי שבמשפט א' יוצא זכאי וא' יוצא חייב (דלא כבהוראת איסור והיתר שישנו רק קו אחד, כשר או ההיפך מכשר, טהור או ההיפך מטהור, ולכן דן גם יחיד), א"כ זה נמשך מבחינת חו"ג, וכדי שיתכלל יחד חו"ג (ע"ד נגוף ורפוא³³) ע"כ צ"ל ע"י תפארת המחבר חו"ג, ובחי' ת"ת עולה עד הכתר וממשיך משם שיתחברו חו"ג, הרי יש במשפט בחי' עליונה מאד. ולכן ציון במשפט תפדה, דכיון שענין המשפט הוא בקו האמצעי שמגיע למעלה ביותר, הרי זה מגיע בעצם הנשמה לפדותה.

(ה) ועפ"ז יובן הענין שגם בג' דפורענותא, כולל גם בשבת חזון שהוא השבת שקודם ת"ב, מסיימים ההפטרה בפסוקי דנחמתא, שהסיום הוא התוכן של כל הענין³⁴, וכמו בשטר שהשיטה האחרונה הוא תוכן השטר³⁵, והיינו, שהגם שכללות ההפטרה הוא ענין של גלות³⁶, מ"מ, יש בזה, ואדרבה, התוכן שבזה, הוא ענין של גאולה, והיינו, שיש בזה התכללות ב' קוים. וכמו"כ הוא גם בשבת חזון, שתוכן ההפטרה הוא הפסוק האחרון, ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה, שהו"ע התכללות ב' הקוים, ע"י קו הג' שלמעלה משניהם (כנ"ל), וקו זה פועל גם בהגלות שיהי' ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה, שתהי' הגאולה השלימה במהרה בימינו.

קיא ואילך.

(29) ירמ' ד, כב.

(34) ראה ברכות יב, א.

(30) פ"ח.

(35) ראה גיטין יא, ב.

(31) וישב מ, יג.

(36) ראה שו"ע אדה"ז או"ח סי' רפד.

(32) אוה"ת שם ע' לב.

(33) ישעי' יט, כב. זח"ב לו, א. וראה מאמרי אדה"ז תקס"ז ע'

בס"ד. שיחת ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנחם-אב ה'תשט"ו.

בלתי מוגה

א. התוועדות זו מיוסדת על דברי כ"ק מו"ח אדמו"ר¹ בשם אדמו"ר הזקן, אודות ה"פתקא אשר משמי שמיא נחיתא", שבכחה של התוועדות חסידיית לפעול יותר מפעולתו של המלאך מיכאל ("וואָס אַ חסידי'ישע פאַרבריינגען קאָן אויפטאָן, קאָן מלאך מיכאל ניט אויפטאָן").

ומכיון שבשבוע זה צריך להיות ענין הנוגע לציבור גדול של בני ישראל² – הרי אם יצליח המלאך מיכאל לפעול זאת, תהי' ההתוועדות בכחינת תוספת; ואם, מאיזה טעם שיהי' לא יפעל זאת מלאך מיכאל – תפעל זאת ההתוועדות, ויהי' הכל בטוב הנראה והנגלה.

*

ב. בלקו"ת פרשתנו³ ישנו המאמר ד"ה "ציון במשפט תפדה"⁴.

מאמר זה ישנו גם בא' ה"ביכלאך", שבו נמצאים מאמרים מהשנים תקע"א ו(תחלת) תקע"ב, וביניהם גם מאמר זה, אודותיו נרשם שנאמר "אור ליום ב' ערב ט' באב וויטעבסק"⁵.

למאמר זה נוספו הגהות מכ"ק אדמו"ר הצ"צ. הגהות אלו הן משני זמנים: ישנן הגהות הצ"צ על המאמר הנדפסות בלקו"ת, שהגהות אלו הן מלפני שנת תר"ח (שהרי בשנת תר"ח היתה הדפסת הלקו"ת), וישנן הגהות משנת תרכ"א – חמשים שנה מאז אמירת המאמר⁶.

ומכיון שכבר דובר⁷ שילמדו בכל שבוע את הלקו"ת דשבוע זה, ה"חסידי'ישע פרשה" – מסתמא כבר למדו כולם את המאמר, ובפרט שה"חסידי'ישע פרשה" דשבוע זה היא קצרה. ולכן, אומר עתה את המאמר בקיצור.

ג. מאמר ד"ה ציון במשפט תפדה.

* * *

ד. אודות⁸ שבת זו (שבת חזון) ישנו פתגם⁹ מהרב הקדוש ר' לוי יצחק מבאָרדיטשוב נ"ע, שבשבת חזון מראים את בית המקדש השלישי – "חזון" מלשון ראוי – אלא שראוי' זו היא מרחוק, וזהו הענין ד"שבת חזון".

(1) אגרות-קודש שלו ח"ג ע' תיג. וש"נ. (2) ביום השלישי (ו' מנחם-אב) שלאחרי שבת זו התקיימו באה"ק הבחירות ל"כנסת", וכנראה הכוונה שבין הרשימות המתמודדות היו כאלה המנגדים על השם תורתו ומצוותי*. (3) בתחלתו. (4) ישע"א, כז. (5) יצא-לאור בקונטרס בפ"ע בשנה זו – תשט"ו** (ולאח"ז באוה"ת פרשתנו (כרך ו) ס"ע ב'קעג ואילך ובסה"מ תקע"א ע' רנח ואילך). וראה בפתח דבר שם (נדפס גם באוה"ת שם	(בהערה). (6) נדפסו בקונטרס הנ"ל, ולאח"ז באוה"ת פרשתנו ס"ע כח ואילך. (7) שיחת ש"פ וישב, מבה"ח טבת ס"ה (תורת מנחם – התוועדויות ח"ג ע' 173 ואילך). וש"נ. (8) סעיף זה הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א (באידיית), ונדפס בלקו"ש ח"ב ע' 357 ואילך. במהדורא זו ניתוספו כמה פרטים מהנחה בלתי מוגה, וגם כמה ציוני מ"מ ע"י המו"ל. (9) ראה רשימות הצ"צ לאיכה ע' 45 (אוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'צז)***.

(* ראה גם מכתב כ"ד תמוז שנה זו (אגרות-קודש ח"א ס"ע רעט).

** ראה גם מכתב י"ב מנחם-אב שנה זו (אגרות-קודש ח"א ריש ע' שכב).

*** ושם ניתוסף גם משל על פתגם זה (מהנחה בלתי מוגה). וראה לקו"ש חל"ט ע' 8 ואילך. וש"נ.

עפ"ז תובן השייכות דשבת חזון לפרשת דברים, שהקביעות דשבת חזון היא תמיד בפ' דברים: בפרשת דברים מתחיל "משנה-תורה". ואף שהתורה היא "תורה אחת", מ"מ, נשתנה¹⁰ משנה-תורה משאר החומשים, בכך שמשנה-תורה נאמר לדור שנכנס לארץ-ישראל, ולכן הי' צורך להבטיח ("באָוואַרענען") ענינים מסויימים כו', שקודם לכן לא הי' צורך להבטיחם.

החילוק בין דור המדבר לדור שנכנסו לארץ הוא, שדור המדבר הי' "דור דיעה"¹¹ והיו במדריגתו של משה רבינו, שהיתה לו ראי' באלקות. אבל הדור שנכנסו לארץ, שהיתה להם כבר שייכות לגשמיות – במילא הי' חסר אצלם בענין הראי' באלקות, ואצלם לא היתה אלא שמיעה, כמ"ש "ועתה ישראל שמע וגו'"¹² (שמדריגת הראי' שפעל משה רבינו בדור שנכנסו לארץ לא הי' אלא ראי' מרחוק וכו').

החילוק בין ראי' לשמיעה הוא¹³, שכאשר רואים דבר הרי זה בלי גבול, אין בזה שום מצרים והגבלות, דהיינו ששום ענין לא יזיז אותו ממקומו שיתעוררו אצלו ספיקות בדבר, כיון שהוא בעצמו ראה זאת. משא"כ שמיעה, כאשר שומעים דבר, הרי אף שבשעת מעשה מתקבל אצלו ("ווערט אָפגעלייגט ביי אים") הדבר ששומע, מ"מ, ע"י קושיא יתכן שהענין ייסתר אצלו, והרי זה מורה, שגם בשעה שהדבר הי' מונח אצלו, הי' הענין אצלו באופן מוגבל¹⁴.

ולכן במשנה-תורה, שנאמר לדור שנכנסו לארץ, שאצלם היתה רק מדריגת השמיעה באלקות – הי' צורך לצוותם אודות ענין המסירות-נפש והדומה, שלדור המדבר לא הי' צורך לצוות ולהזהיר על כך¹⁵.

ואעפ"כ, אף שהדור שנכנסו לארץ היו במדריגה תחתונה יותר מדור המדבר – היתה בהם מעלה שלא היתה בדור המדבר. ולכן נאמר בדור המדבר¹⁶ "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וגו'", דקאי על שילה וירושלים¹⁷, לאחרי שכבר נכנסו לארץ-ישראל דוקא.

והטעם הוא, כיון שע"י הירידה גופא, שהתחילו להתעסק עם דברים גשמיים בירידת המדריגות – דוקא ע"ז מתמלאת אמיתית הכוונה, בנין המנוחה והנחלה.

ונמצא, שהענין דשבת פ' דברים, התחלת משנה-תורה, מורה על התכללות שני ענינים הפכיים: (א) זוהי ירידה גדולה, (ב) ע"י ירידה זו – דוקא על ידה נעשית אמיתית העלי'.

וזהו ג"כ הענין דשבת חזון, שגם בו ישנם שני הפכיים: מצד אחד הרי הוא ב"תשעת הימים"¹⁸, ויתירה מזו, הוא השבת שלפני תשעה באב, זמן החורבן. אבל מצד שני, הרי ע"י ירידה זו דוקא תהי' תכלית העלי', כאמור בשם הרב הקדוש הרלו"צ מבאָרדיטשוב נ"ע, שבשבת חזון מראים את בית-המקדש השלישי, שהוא למעלה מאלו שלפניו, יבנה במהרה בימינו ע"י משיח צדקנו.

ה. והנה, מכיון שענינה של שבת זו הוא חיבור שני הפכיים – הרי זה נעשה ע"י קו השלישי, שלמעלה משני הקוים, שלכן כולל בתוכו את שני הקוים (כמדובר לעיל במאמר¹⁹).

וזהו גם ענינם של ג' בתי-המקדש: ביהמ"ק הראשון – הי' בזמן שלמה, שאז "קיימא סיהרא

מלחצוץ בפני הטומאה (ראה גם לעיל ע' 165. וש"נ). – מהנחה בלתי מוגה.

(15) ראה תניא ספכ"ה.

(16) פ' ראה יב, ט.

(17) מגילה יו"ד, א. וש"נ. ירושלמי מגילה ספ"א. הובא

בפרש"י עה"פ. וראה גם זח"ב רמא, א. רמב, א.

(18) נוסף על היותו ב"שלשת השבועות" (מהנחה בלתי מוגה).

(19) ספ"ד (לעיל ע' 236).

(10) ראה מגילה לא, ב. לקו"ת במדבר יז, ג. וש"נ.

(11) ראה ויק"ר פ"ט, א. במדב"ר פי"ט, ג. וש"נ. וראה גם לקו"ת שלה לז, ב.

(12) ואתחנן ד, א. וראה לקו"ת ר"פ ואתחנן.

(13) המשך וככה תרל"ז פל"ג. ובכ"מ.

(14) וע"ד שמצינו (ב"ב יט, ב) בדבר המקבל טומאה, ש"אינו

חוצץ בפני הטומאה" (בכמה דינים). והיינו, שאף שעתה הוא טהור, הרי עצם העובדה שבאפשרותו להיות טמא, פוסלתו

באשלמותא²⁰, גילוי מלמעלה למטה, זמן של גאולה; ביהמ"ק השני – הי' בזמן ש"אכתי עבדי אחשורוש אנן²¹, בדרך מלמטה למעלה, זמן של גלות. ועל שני בתי-מקדשות אלו נאמר²² "יחינו מיומים". ואילו ביהמ"ק השלישי – עליו נאמר (בהמשך הכתוב) "ביום השלישי יקימנו ונחי' לפניו", דקאי על ביהמ"ק דלעתיד, שהוא למעלה מב' הקוים דגלות וגאולה.

ולכן תהי' הגאולה דלעתיד גאולה שלימה, שאין אחרי' גלות²³ – דמכיון שגאולה זו היא למעלה לגמרי מב' הקוים דגלות וגאולה, לכן היא גאולה שלימה ואמיתית, במהרה בימינו, ע"י משיח.

* * *

ו. אמרו רז"ל²⁴: "כל ישראל ערבים זה בזה". ומזה מובן – אפילו מצד הפירוש הפשוט שבזה, ובפרט מצד הפירוש הפנימי המבואר בחסידות²⁵, שכל בני ישראל "מעורבים זה בזה", כיון שכל בני ישראל הם "קומה אחת שלימה"²⁶ – שכאשר יהודי מתעורר בתוספת התחזקות בתומ"צ, הרי זה פועל על כל בני ישראל בכל קצוי תבל.

וכידוע²⁶ המשל בזה, שכאשר אבר מסויים חולה, הנה עי"ז שמקיזים דם באבר אחר, מתרפא גם אבר זה.

ולכן, בשעה שיושבים יהודים יחד בהתעוררות, ובפרט בהתוועדות חסידית מתוך שמחה של מצוה – הרי זה פורץ את כל הגדרים²⁷, ופועל בכל בני ישראל בכל קצוי תבל.

ואין זה בסתירה לענין הבחירה, שכל אחד צריך לבחור בעצמו בטוב – כי, הפעולה הנ"ל אינה אלא הגברת הצד הטוב על הצד דלעו"ז, וכאשר מגבירים את הצד הטוב, אזי בוחר הלה בעצמו, בבחירתו החפשית, בטוב, כפי שהקב"ה מייעץ "ובחרת בחיים"²⁸.

וע"ד שמצינו ברמב"ם²⁹ בענין "מי שהדין נותן שכופין עליו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש .. (ש)מכין אותו עד שיאמר רוצה אני" – ש"מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות (וכפתגם אדמו"ר הזקן³⁰ שיהודי אינו רוצה וגם אינו יכול להיות נפרד ח"ו מאלקות), ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו", כיון שאז נתגלו רצונו ובחירתו שלו, שיהודי מצד עצמו בוחר בטוב.

ובזה יובן מארז"ל³¹ "כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים" – שהכוונה בזה אינה לחולה בגשמיות דוקא, אלא גם לחולה ברוחניות – דלכאורה³², הרי זה בסתירה למארז"ל³³ "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים"? אלא הענין הוא כנ"ל, שפעולתו של ה"חכם" היא לכפות את האדם ולהסיר ממנו את אונס היצר הרע, ואזי בוחר הוא בטוב בעצמו.

ואז נותן הוא "גט" למי ש"מצא בה ערות דבר"³⁴, דהיינו שהוא מתגרש ("ער גט זיך אָפּ") מהענינים דלעו"ז, ונעשה אשה לו ית', דהיינו שמתקשר עם הקב"ה – בבחירתו החפשית.

(28) נצבים ל, יט.

(29) הל' גירושין ספ"ב.

(30) ראה אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ד ע' שפד (נעתק

"ב"היום יום" כה תמוז). שם ע' תקמו (נעתק ב"היום יום" כא סיון). ועוד.

(31) ב"ב קטז, א. וראה גם שו"ת חת"ס חאו"ח סקס"ו.

(32) ראה גם תורת מנחם – התוועדויות חי"א ס"ע 62 ואילך.

(33) ברכות לג, ב. וש"נ.

(34) תצא כד, א.

(20) זח"א קנ, א. רכג, א-ב. ועוד. וראה גם שמו"ר פט"ו, כו.

(21) מגילה יד, א. וש"נ.

(22) הושע ו, ב ובפרש"י.

(23) ראה מכילתא בשלח טו, א. הובא בתוד"ה ה"ג ונאמר –

פסחים קטז, ב.

(24) שבועות לט, סע"א.

(25) לקו"ת בהעלותך לג, ג.

(26) שם ר"פ נצבים.

(27) ראה סה"מ תרנ"ז ס"ע רכג ואילך.

ז. כ"ק מו"ח אדמו"ר נהג לומר, שאין צריכים להתערב ב"בעל-הבית שקייט"ו³⁵.

ונוסף לזה, הרי ישנו מאמר מאדמו"ר האמצעי ד"ה להבין ענין לקיחת אנשי חיל כו'³⁶, ותוכנו הוא בביאור התכלית שבענין לקיחת בני ישראל לצבא – דלכאורה, מכיון שבצבא ישנן גזירות על קיום המצוות כו', איזו תכלית יש בזה? ומבאר שם בהמאמר, שדוקא כאשר ישנן גזירות, ואעפ"כ מקיימים כמה מצוות במסירות-נפש, הרי אותן מצוות מועטות שמקיימים במס"נ יקרות הן ביותר למעלה, ועד שבשביל זה כדאי כל הגזירות, וכדאי כל המצוות הרבות שאין מקיימים כלל, מצד גודל הנחת-רוח במצוות אלו שמקיימים במס"נ.

אמנם אעפ"כ, הרי המוזכר לעיל (ס"א) אינו ענין של טוב הנראה והנגלה, והרי רוצים אנו שהענינים יהיו בטוב הנראה והנגלה.

ונוסף לזה: המדובר במאמר אדמו"ר האמצעי הנ"ל הוא בנוגע לגזירות של גויים, שבזה אין חילול השם, כיון שהגויים הם "כגרזן ביד החוצב"³⁷; משא"כ כשמדובר בגזירות של בני ישראל, שבזה ישנו חילול השם – אין הדבר כדאי כו'.

והעיקר הוא – שרוצים אנו, ומובטחים שכן יהי', שבקבצתא דעקבצתא דמשיחא, שהוא הזמן שבו אנו עומדים עתה, יהי' טוב הנראה והנגלה, וטוב הנראה והנגלה פירושו – שלא יהיו שום גזירות כלל, וילמדו תורה ויקיימו מצוות מתוך מנוחה והרחבת הדעת.

ח. בהלכות העוסקות במלך המשיח, כותב הרמב"ם³⁸ שהמשיח "יכוף כל ישראל לילך בה (בתורה) ולחזק בדקה".

ולכאורה אינו מובן:

אמרו רז"ל³⁹ "אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי, או כולו חייב", וא"כ, הרי ממה-נפשך אינו שייך ענין הכפי': אם יהי' זה "דור שכולו זכאי" – אין צורך בכפי', ואם יהי' זה "כולו חייב" – גם אז אינו מתאים ענין הכפי', שהרי כדי לכפות יש צורך באחיזה בדבר כלשהו ("מען מוז האָבן באַ וואָס צו אָנהאַלטן זיך"), ובמצב של "כולו חייב" הרי אין זה שייך? וביאור הענין:

כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע כותב במכתב (שנתפרסם כבר ב"קופיר"⁴⁰), שישנם ב' מדריגות במשיח – "דוד" ו"בן דוד": "דוד" – ענינו הגילוי דמשיח, ו"נגלה כבוד הוי' וראו כל בשר יחדיו כי פי הוי' דיבר"⁴¹; ו"בן דוד" קאי על זמן שקודם לזה, שאז עדיין לא יהי' גילוי זה, ומכיון שעדיין ישנו העלם – יהי' תערובות טוב ורע.

ועפ"ז יובן מ"ש הרמב"ם שמשיח "יכוף כל ישראל כו'":

זה שאמרו רז"ל שדורו של משיח יהי' "דור שכולו זכאי או כולו חייב" – קאי על המדריגה הב', שהיא כבר לאחר הבירור, ואז לא שייך ענין הכפי' (כנ"ל); משא"כ מ"ש הרמב"ם שמשיח "יכוף כל ישראל" – קאי על הזמן ד"בן דוד", שאז יהי' עדיין תערובות, ואז תהי' פעולת משיח ש"יכוף כל ישראל".

כלומר: לכל לראש תהי' עבודתו של משיח בבירור הטוב מן הרע, דכיון שיהי' עדיין תערובות טוב

(39) סנהדרין צח, א.

(40) קובץ מכתבים מכתב ט. ולאח"ז באגרות-קודש שלו ח"א

ע' שיא ואילך.

(41) ישעי' מ, ה.

(35) ראה גם אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ז ע' רג.

(36) נדפס במאמרי אדהאמ"צ קונטרסים ע' רסג ואילך. וש"נ.

(37) ע"ד לשון הכתוב – ישעי' יו"ד, טו. וראה זח"א לו, א.

(38) ה' מלכים ספי"א. וראה גם לעיל ע' 164. וש"נ.

ורע, יפעל משיח ענין הכפי' ויברר את הטוב מהרע, ואז יקח את אלו שבמצב ד"כולו זכאי" אל הגאולה, ואילו את הנמצאים במצב ד"כולו חייב" – יניח הצדה לעת-עתה; ואח"כ יפעל גם על אלו שהיו קודם לזה במצב ד"כולו חייב" – לצרף גם אותם עמו אל הגאולה השלימה.

ט. ענין הכפי' שיהי' ע"י משיח – אין פירושו כפי' "בשוטי" דוקא, אלא יכולה להיות גם כפי' בדברים ("במילי")⁴². ויתירה מזו: יתכן אפילו שה"דברים" ("מילי") נאמרים במקום אחר לגמרי, כשהלה כלל אינו שומע, ואעפ"כ, ע"י "דברים" אלו, כופים אותו, ומסלקים ממנו את אונס היצה"ר (כנ"ל).

וע"ד מ"ש אדמו"ר הזקן⁴³, ש"מורי זלה"ה הי' נוהג כשנפלה לו איזה השגה במוחו הי' אומרה בפה אף שלא יבינו השומעים כ"כ .. בכדי להמשיך את ההשגה שנפלה לו בזה העולם בבחי' יציאת הדיבור כשמדברה בפיו .. ואזי יוכל אחר אף שהוא בסוף העולם להשיגה".

ואם כן, הרי בשעה שמתקבצים יחדיו עשרה מישראל, שאז "שכינתא שריא"⁴⁴ "אפילו כשאינם מדברים בדברי תורה"⁴⁵, ובפרט כשגם עוסקים בד"ת, ובפרט כשהדבר נעשה מתוך התוועדות חסידית, ובפרט כשהוזרים על פתגם מא' מרבותינו נשיאינו, שענינו של רבי הוא "אנכי עומד בין הוי' וביניכם"⁴⁶, ונמצא שמצרפים לזה גם את העצמות – אזי יש בכחם לפסוק שגם יהודי נוסף יתעורר במסירות-נפש ועמוד בתוקף בעניני יהדות – כשם שהם מאחלים זאת לעצמם.

והיינו, שכאשר הולכים בדרך אהבת ישראל, שהיא מצותו של הקב"ה – הולכים בשליחותו של הקב"ה, וממילא יש בכח לפעול גם ענינים שאפילו מלאכים אינם יכולים לפעול – לא מבעי מלאכים שנבראים לזמן קצר, שעליהם אומרים⁴⁷ "יוצר משרתים ואשר משרתיו כו", אלא אפילו מלאכים נצחיים, כמו המלאך מיכאל, שנברא כבר בששת ימי בראשית, כמ"ש⁴⁸ "ועוף יעופף גו", "ועוף דא מיכאל"⁴⁹, והוא "מלמד זכותן של ישראל"⁵⁰, כ"י⁵¹, גם מלאך מיכאל יכול רק ללמד "זכותן של ישראל", אבל בענינו יש צורך תחילה לפעול את "זכותן של ישראל", וענין זה הוא בכח הנשמות דוקא. (וסיים⁵² כ"ק אדמו"ר שליט"א:) ויה"ר שיהי' זה בחסד וברחמים, בטוב הנראה והנגלה.

* * *

י. עומדים אנו עתה בימים אודותם נאמר שיהפכו "לששון ולשמחה"⁵³.

והנה, מבואר בחסידות⁵⁴, ש"ששון" ו"שמחה" הם שני קוים: מלמעלה למטה ומלמטה למעלה. וכיון שבכאו"א משני קוים אלו ישנה מעלה, וכמבואר בשערי אורה⁵⁵ ובהמשך תרס"ו⁵⁶ בענין תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי, שבכל אחד מהם ישנה מעלה שאין בזולתו – לכן נוסח הברכה הוא "יהפכו לששון ולשמחה", דהיינו שיהיו ב' המעלות, שענין זה נעשה ע"י קו הג', כנ"ל (ס"ה). (טרם צאתו אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א:) יה"ר שנצא מהגלות אל הגאולה השלימה והאמיתית בחסד וברחמים.

(42) ראה כתובות עז, סע"א.
 (43) מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תסד. וש"נ.
 (44) סנהדרין לט, א.
 (45) תניא אגה"ק ס"ג (קלו, ב).
 (46) ואתחנן ה, ה. וראה סה"ש תורת שלום ע' 158.
 (47) נוסח ברכות ק"ש. וראה לקו"ת אמור לו, א.
 (48) בראשית א, כ.
 (49) זח"א מו, ב.
 (50) שמו"ר פי"ח, ה. וראה פס"ר פמ"ה, יו"ד. מצו"ד דניאל
 יב, א.
 (51) כ"ה בזכרון אחדים (המו"ל).
 (52) חסר נוסח הברכה (המו"ל).
 (53) זכרי' ח, יט. וראה רמב"ם הל' תעניות בסופן.
 (54) ראה גם אוה"ת מג"א (הוצאת תש"נ) ע' קנב. סה"מ תרנ"ג
 ע' רנט ואילך. עזר"ת ע' קכא.
 (55) שער החנוכה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ד ואילך.
 (56) ע' צ ואילך.

לקוטי שיחות פרשת דברים

הטעם לכך הוא - משום שדוקא מתוך הירידה עצמה, מתוך שהחלו בני ישראל לבוא במגע עם דברים גשמיים, בדרגות נחותות, ניתנה ההזדמנות לביצוע הכוונה האמתית, בנין מנוחה ונחלה.

נמצא שתוכן שבת פ' דברים מציין שני ענינים הפכיים: (א) ירידה גדולה. (ב) דוקא מתוך הירידה - באה אמיתיות העליה.

וענין זה גם בשבת חזון - שני ההפכים: מצד אחד חלה שבת זו ב"תשעת הימים", ויתרה מזו - היא השבת שלפני תשעה באב, זמן החורבן, ואילו מצד שני - דוקא ע"י הירידה עתידה לבוא תכלית העליה, כפי שנאמר בשם הרב הקדוש הרלו"צ מברדיטשוב נ"ע שבשבת חזון מראים את בית המקדש השלישי, זה שנעלה מקודמיו, יבנה במהרה בימינו ע"י משיח צדקנו.

(משיחת שבת חזון, תש"ט)

ב. דובר כבר פעם על כך שהעצבות של "בין המצרים" אינה צריכה להיות בשבת, כי בשבת חייבת לשרור שמחה⁸. יתר על כן: בשבת זו צריכה להיות שמחה יתרה מבשבת אחרת, כדי שלא ייוצר חשש שהעדר השמחה בא משום "בין המצרים".

הסבר הדבר לפי בחינתו הפנימית - הוא: שבת היא מעין לעתיד לבוא - יום שכולו שבת - ומאחר שהגאולה העתידה תהיה הרי במדה שלא יישאר כל רושם של הגלות, אין מקום, לפיכך, בשבת לענין בית המצרים.

אלא שהאמור מהוה הסבר לכך שבשבת אין צריכים להיות ענינים שהם היפוכה של שמחה. ההסבר לכך שבשבת זו צריכה להיות שמחה יתרה מבשבתות אחרות - הוא:

ידוע הרי שהגאולה שלאחר הגלות מביאה למצב נעלה מכפי שהיה לפני הגלות, שכן אם להחזיר את המצב לקדמותו - מה היה צורך בגלות? וכפי שידוע הענין של "סותר על-מנת לבנות": הבנין שלאחר הסתירה גדול מכפי שהיה לפני הסתירה.

- הדברים אמורים, באופן כללי, ביחס לכל גאולה

א. בקשר לשבת הנוכחית (שבת חזון) ישנו פתגם¹ של הרב הקדוש ר' לוי יצחק מברדיטשוב נ"ע שבשבת חזון מראים את בית המקדש השלישי - ["חזון" מלשון ראייה] אלא שזו ראייה מרחוק. וזה תוכן שבת חזון.

לאור האמור יובן הקשר שבין שבת חזון לבין פרשת דברים - שהרי קביעות שבת חזון היא לעולם בפרשת דברים.

בפרשת דברים נפתח ספר משנה-תורה. למרות שהכל תורה אחת - שונה² משנה-תורה מן החומשים הקודמים בכך שמשנה-תורה נאמר לדור שנכנס לארץ ישראל והיה צורך, לכן, להזהיר בקשר לענינים מסוימים שמתחלה לא היה צורך להזהיר אודותם.

השוני שבין דור המדבר לבין הדור שנכנס לארץ הוא בזה שדור המדבר היה דור דעה³, ואנשיו היו בדרגתו של משה רבנו, שהיתה לו ראייה באלקות, ואילו אנשי הדור שנכנס לארץ כבר באו במגע עם גשמיות, ולפיכך חסרה להם הראיה באלקות. לדידם לא היתה אלא שמיעה בלבד, ככתוב: "ועתה ישראל שמע וגו"⁴.

ההבדל בין ראייה לשמיעה הוא⁵: ראיית דבר מסוים אינה מוגבלת, אין בה מיצרים והגבלות, כלומר: משראה אדם את הדבר שוב לא יזיוו שום דבר ממקומו להחדיר בו ספקות בדבר, כיון שבעצמו ראה אותו. ברם, כשאדם שומע דבר מסוים, אף שהשמועה נקלטת אותה שעה היטב בקרבו - הרי, בכל זאת, עלול הדבר להתערער באמצעות קושיא. פרט זה מוכיח שגם בשעה שהענין נקלט, לכאורה, גם אז הוא בהגבלה.

לפיכך, - ב"משנה-תורה", שנאמר לדור שנכנס לארץ, שלא היתה לו אלא בחינת שמיעה באלקות - יש צורך לצוות על מסירת נפש וכדומה, דברים שלדור המדבר לא היה צורך לצוות ולהזהיר עליהם.

עם זאת, למרות שהדור שנכנס לארץ היה בדרגה פחותה מזו של דור המדבר, היה לו גם יתרון שלא היה בדור המדבר - עליו נאמר, לגבי דור המדבר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וגו"⁶, והכוונה לשילה ולירושלים⁷ - לאחר הכניסה לארץ.

(6) דברים יב, ט.

(7) מגילה י, א. זבחים קיט, א. ירושלמי מגילה סוף פרק א. ראה גם זהר חלק ב רמא, א. רמב, א.

(8) תוספות ד"ה מ"ד (מועד קטן כג, ב) מהירושלמי (ברכות פרק ב הלכה ז) וראה ירושלמי מגילה פרק א הלכה ד. ספרי בהעלותך י, י. בה"ג במנין המצות ועוד.

(1) ראה רשימות הצמח צדק לאיכה עמוד 45.

(2) ראה מגילה לא, ב. לקוטי תורה במדבר יז, ג. ושם נסמן.

(3) ראה לעיל ע' 35 הערה 18.

(4) דברים ד, א. ראה לקוטי תורה ויש פרשת ואתחנן: דרגת הראיה שהעליה מזה להביא גם בדור שנכנס לארץ - לא היתה אלא בחינת ראייה מרחוק וכי.

(5) וככה תרל"ז פרק לג. ובכ"מ.

בין הבתרים באה הבשורה על הגלות? גלות היא היפוכה של אהבה, אפילו של אהבה שעל פי טעם ודעת, וכל שכן של אהבה עצמותית, וכשמאירה האהבה העצמותית - מה מקום אז לדבר על הגלות?

לכאורה היה אפשר לתרץ הדבר על-פי מאמר רז"ל¹² ש"בחר אברהם אבינו שעבוד מלכות כנגד גיהינום", כך שיש טובה בגלות, ולפיכך דובר אודותה בשעת גילוי האהבה.

אלא שאין תירוץ זה מספיק, שכן כשפועלת האהבה בהתגלות, ובמיוחד כשמתגלה אהבה עצמותית, אין מקום כלל לדבר לא על גיהינום ולא על שעבוד מלכות.

ד. אך הדבר יובן לפי הסברת תורת החסידות את תוכנו הפנימי של ענין הגלות, וכך גם יסולק קושי, על פי ה"נגלה", בגמרא ובמדרש.

בגמרא¹³ נאמר כי בזמן של "עת רצון" וכשישראל עושין רצונו של מקום היה מעמד הכרובים (בבית-המקדש) פניהם איש אל אחיו, "כמעט איש ולויות"¹⁴, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום, שאז אין זו עת רצון, היה מעמד הכרובים הפוך.

במדרש¹⁵ נאמר שבשעה שנכנסו הנכרים לקדשי הקדשים ראו את הכרובים פניהם איש אל אחיו, כמעט איש ולויות, ושלחו אותם על פני כל האומות: "ראו למה אומה זו עובדת".

נשאלת איפוא הקושיא: שעת החורבן היתה הרי היפוכה של עת רצון, ומדוע אם כן היה אז מעמד הכרובים -- פניהם איש אל אחיו?

בתורת החסידות מוסבר התוכן הפנימי של הגלות, במשל להשפעת הרב לתלמיד:

כשהרב משפיע השכלה לתלמידו הריהו נתון בתשומת לב אל התלמיד. אך כשתוך כדי ההשפעה מבצבץ בשכלו של הרב רעיון חדש - הרי, בטבעה של כל הברקה שכלית, חייב הרב להפנות את דעתו מיד אל ההברקה החדשה, שאם לא כן היא תיעלם ולא יועילו לאחר מכן כל היגיעות. מפני עוצם פנימיות אהבתו של הרב לתלמיד הוא רוצה, איפוא, להתמסר אל ההברקה כדי שיוכל לקלטה, ולהעבירה כעבור זמן גם לתלמיד.

בשעה שהרב מפנה תשומת לבו אל הברקת הרעיון החדש - הרי בה במדה שגדלה תשומת לבו לרעיון כך מתמעטת תשומת הלב לתלמיד ומתמעטת גם ההשפעה.

מגלות: המצב לאחר הגאולה נעלה מכפי שהיה לפני הגלות. כלומר - אפילו גאולה שיש אחריה גלות, כגאולת מצרים, גם היא נעלית מכפי שהיה לפני הגלות, משום בירור הניצוצות שבגלות, דבר המהווה את מטרת הגלות.

- כל שכן הגאולה העתידה, שהיא גאולה שלמה ואמיתית שאין אחריה גלות - ודאי הדבר שגאולה זו יוצרת אור חדש לגמרי, מהות חדשה, שבה אין כל מקום לגלות. אור זה לא היה לפני הגלות, שהרי רואים אנו שלאחר מכן באה הגלות, ואילו בגאולה העתידה "יומשך" ענין עילאי בהחלט, עד שלא יהא אחריו מקום לגלות.

משום כך - בשבת, שהיא מעין לעתיד לבוא יום שכולו שבת, החלה בין המצרים צריכה להיות שמחה יתרה, כי ענינה של שבת זו הוא נתינת כח להפוך את בין המצרים לששון ולשמחה, כי בכוחו של גילוי האור שלעתיד, הנעלה לגמרי מכל ענין הגלות והגאולה, להפוך את בין המצרים עצמם לששון ולשמחה.

זה גם מובן ההלכה הפסוקה בשלחן ערוך⁹ שבשבת שבין המצרים מותרת סעודת שלמה בשעתו - שהרי בימי שלמה "קיימא סיהרא באשלמותא"¹⁰. בשבת זו באה נתינת כוח שהימים האלו יהפכו לששון ולשמחה.

(משיחת ש"פ מטור"מ. תשט"ז)

ג. ראשיתה של בשורת הגלות היתה בברית בין הבתרים, כפי שנאמר שם: "אימה חשכה גדולה גו"¹¹, רמז לארבע הגלויות.

תוכנה של כריתת ברית בין שני אוהבים הוא שבכל מצב שייוצר, אף כשלא יהיה כל בסיס וטעם לאהבה ואף יהיו גורמים להיפוכה של אהבה, גם אז תתקיים האהבה בתקפה. זה המיוחד בכריתת ברית.

לתקופה בה קיימים נימוקים לאהבה - אין צורך בכריתת ברית. פעולתה של כריתת ברית היא לקיים את האהבה תמיד, משום שאין זו אהבה על פי טעם ודעת (אהבה התלויה בדבר, שכשבטל דבר - בטלה אהבה), כי אם אהבה עצמותית בלתי מוגבלת.

בעת כריתת הברית מאירה האהבה העצמותית שאינה תלויה בדבר - בגלוי, נעשית, איפוא, אז כריתת הברית שהאהבה תתקיים תמיד, מבלי להתחשב עם כל שינוי במצב בעתיד.

- לאור האמור בלתי מובן מדוע דווקא בשעת ברית

(13) יומא נד, א. בבא בתרא צט, א.

(14) מלכים א ז, לו.

(15) פתחתא דאיכה רבה ט. יומא נד, ב.

(9) אורח חיים סימן תקנב סעיף י.

(10) זהר חלק א קנ, א. רכג, א-ב. ועוד. ראה גם שמות רבה פרשה טו, כו.

(11) בראשית טו, יב ובבראשית רבה פרשה מד, יז.

(12) בראשית רבה פרשה מד, כא.

הרי גזירת "תבן לא ניתן לעבדיך"¹⁷ היתה בסופן, בקירוב זמן לגאולה: "ומאז באתי אל פרעה וגו' הרע לעם הזה"¹⁸.

- גם בגלות הנוכחית אנו רואים שככל שהיא נמשכת היא הולכת ומתחזקת, והתגלות האלקות מתמעטת והולכת. בתחלת הגלות היה הגילוי ע"י התנאים, ולאחר מכן באו האמוראים, ובהמשך הזמן הולך וגדל ההעלם, עד שבדורות האחרונים, "עקבתא דמשיחא", כמעט ואין כל גילוי, ולפיכך הם נקראים בשם עקביים, משום שהעקב הוא אבר שאין בו רוח חיים (בגילוי), כאמור באבות דר' נתן¹⁹ שהעקב הוא מלאך-המות שבאדם.

מסדר זה מובן, איפוא, שאין הגלות מהוה כפרה לעבירות בלבד, אלא שיש בה גם תוכן פנימי. פנימיות ענין הגלות היא - גילוי אור חדש, שמחמת ההיצמדות אליו באה התרחקות ההשפעה, ולכן - ככל שגדלה ההיצמדות אל הגאולה העתידה, ככל שמתקרב המשיח, הולכת הגלות ומתגברת.

ו. ולפי האמור יובן הנאמר במדרש שבשעה שנכנסו הנכרים לקדש הקדשים ראו את מעמד הכרובים "כמעט איש ולויות" - שכן כל ענין הגלות אינו קיים אלא מבחינה חיצונית ובסדר ההשתלשלות, ואילו בפנימיותו אינו אלא שיא של גילוי. לפיכך - בקדש הקדשים, מקום הפנימיות, היה מעמד הכרובים "פניהם איש אל אחיו", כי בפנימיות, זו עת רצון, כמוסבר.

זה גם הטעם לכך שבברית בין הבתרים דובר על הגלות, שכן מבחינה פנימית יש בה תכלית הגילוי. בשעת ברית בין הבתרים, בשעה שהאירה האהבה העצמותית, באה הבשורה בדבר גילויי הגאולה העתידה, אלא שכפי שהדבר בא לידי ביטוי בסדר ההשתלשלות - הרי זה ענין של גלות.

ז. ההוראה מן האמור - בעבודת ה', היא:

למרות חושך הגלות, והעובדה שהגלות מתגברת והולכת עד "המלכות תהפך למינות"²⁰, חושך שלא היה כמותו מעולם -- אין בכל זאת להתרשם מכך, מתוך ידיעה שככל שגדל החושך - הוא בא משום ההתקרבות אל אור הגאולה.

כדי להביא את אור הגאולה לידי גילוי בפועל "מקבל" כאן למטה נדרשים מן ה"תלמיד" שני דברים: א) הידיעה שההעלם וההסתלקות אינם אלא בחיצוניות, ואילו בפנימיות הם תכלית הגילוי. ב) ההתקשרות והצמאות אל ה"רב", שלמרות שהרב התרחק מבחינה

- ככל שהרעיון החדש נעלה ועמוק יותר צריכה להיות רבה יותר ההתמסרות אליו, ומשום כך גדלה יותר הסחת הדעת מן התלמיד בשעה זו, עד כדי היווצרות ענין של "גלות" ו"חורבן" לדידו של התלמיד.

ברם, אין זה (החורבן והגלות) כי אם בבחינה חיצונית ואילו מבחינת פנימיות הענין הרי כאן תכלית הגילוי, ואדרבה: עצם העובדה שהרב מוכן, משום טובת התלמיד, להפנות תשומת לבו מן התלמיד כדי לקלוט את הרעיון החדש - מוכיח את יקר ערך הרעיון החדש במדה שכדאי ליצור לרגע ענין של גלות וחורבן לגבי התלמיד, ובלבד שבסופו של דבר תהיה האפשרות לגלות לתלמיד את הרעיון החדש.

נמצא, איפוא, שככל שגדול יותר ההעלם מהוה הוא הוכחה למדת גדולתו של הגילוי, ליקר ערך הרעיון, כך שמשום גדול האהבה לתלמיד רוצה הרב לגלותו לו ולכן כדאי לו לגרום לו לפי שעה העלם וסילוק כדי שסוף סוף יקבל את הרעיון החדש.

לפי זה יובן התוכן הפנימי של ענין הגלות - למרות שמבחינה חיצונית הוא גלות וחורבן הרי מבחינה פנימית זו תכלית הגילוי במדה יתרה, התגלות הגאולה העתידה, ולשם התגלות הגאולה העתידה כדאי שיהיה לפי שעה ענין של גלות וחורבן מבחינה חיצונית ובלבד שבסופו של דבר תגיע התגלות הגאולה העתידה.

ה. הוכחה מכרחת לכך שמבחינה פנימית מהוה הגלות גילוי אור - יש למצוא גם בַּדְּבָרִים הגלות. בהתבוננות בענין הגלות אפשר לראות שאין כאן רק ענין של כפרה על חטאים, עוונות ופשעים, כי אם יש כאן גם תוכן פנימי.

אילו היה כל ענין הגלות לא יותר מאשר כפרה על חטאים עוונות ופשעים - היה צריך להיות תהליך הגלות בכיוון של "פוחת והולך" מזמן לזמן, שכן עם כל פרק זמן נוסף של גלות מתכפר חלק של החטאים העוונות והפשעים וצריכה הגלות להיות קטנה והולכת.

ואילו במציאות אנו רואים שהגלות גדלה והולכת. רואים אנו זאת בגלות מצרים וגם בגלות הנוכחית.

גלות מצרים: בני ישראל היו במצרים מאתים ועשר שנים. שבע עשרה השנים הראשונות היו טובות מאד, וגם לאחר פטירת יעקב, כל עוד חיו בני יעקב, לא החל עדיין השעבוד. אף לאחר מיתת השבטים החלה מרירות הגלות רק כשנולדה מרים¹⁶, כלומר בשמונים ושש השנים האחרונות, פ"ו - בגימטריא "אלקים". מתוך 86 שנים אלו

(18) שם כג.
(19) סוף פרק לא.
(20) סוטה מט, ב.

(16) שיר השירים רבה פרשה ב, עה"פ כי הנה הסתי עבר. פסיקתא רבתי פ' טו, יא.
(17) שמות ה, טז.

את גן-העדן שלך, ולא את עולם-הבא שלך כו', איני חפץ
אלא אותך לבדך"ו], וע"י צמאון זה באה התגלות האור
החדש אל המקבל, בגאולה העתידה, במהרה בימינו.

(משיחת ש"פ מטו"מ. תשט"ז)

חיצונית - צריך התלמיד להיות שרוי בהתקשרות וצמאון
לרב באותה מדה כבשעת ההשפעה, ואף במדה יתרה מזו,
כדרך שאדמו"ר הזקן היה אומר בשעת דבקותו: "מי לי
בשמים וגו' - איך וויל זע גאר ניסט, איך וויל ניט דיין
גן-עדן, איך וויל ניט דיין עולם הבא כו', איך וויל מער
ניט אז דיך אליין"²¹ [בתרגום חפשי: "איני חפץ דבר, לא

יום ראשון כ"ז תמוז

היעוצה, - לכך היא, להקדים בחינת תשובה תתאה בתקון חצות בנזכר לעיל. - שהזמן המסוגל לחשבון הנפש ולהתבוננות המביאה להכנעה ול"לב נשבר" - הוא ב"תיקון חצות"⁶. ומי שאי אפשר לו - לערוך "תיקון חצות", בכל לילה - על כל פנים לא

יפחת - בעבודת "תיקון חצות", מפעם אחת בשבוע, לפני יום השבת, כנודע ליודעים, שהשבת היא בחינת תשובה עלאה, ושבת - אותיות תש"ב אנוש, - הרי ששבת היא ענין התשובה, ואינו תשובה היא שבת? - בחינת "תשובה עלאה", כי בשבת היא עליות העולמות למקורם בו, - והיא גם זמן עלית הנשמה למקורה בענין התשובה, ובפרט תפלות השבת, - שגם בימות החול מהווה התפלה, כאמור, ענין "תשובה עלאה" ובמיוחד בשבת, ודי למבין. (ובזה יובן מה שכתוב: - אחרי "מחיתי כעב וגו'": "שובה אלי כי גאלתיך", פרוש

כי מאחר ש"מחיתי כעב פשעיד" היא העברת הספרא אחרא, ו"גאלתיך" מן החיצונים בהתעוררות רחמים עליונים, גאלתיך דלתתא - בהתעוררות שמלמטה, בתשובה תתאה בנזכר לעיל - או "שובה אלי" בתשובה עלאה):

ומאחר שהתפלה היא בחינת תשובה עלאה - צריך להקדים לפניה בחינת תשובה תתאה. - הענין של הכנעה ול"לב נשבר", כפי שהסביר לעיל. וזהו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה במשנה: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש", ופרש

רש"י - "הכנעה", - שהאדם שבור ונכנע בתוכו, והיא בחינת תשובה תתאה לעורר - על עצמו, רחמים בנזכר לעיל, - בפרק ז' ובפרק ח', ובדילוף התם בנמרא מקרא, - כפי שלומדת הגמרא שם מפסוק, דכתיב: - שכתוב בחנה: "והיא מרת נפש". - והתפלה להקב"ה, הרי, שכדי להתפלל להקב"ה זה צריך להיות על ידי הכנה של נפש מרה, ענינה של "תשובה תתאה". אכן, בפרוטא שם: "תנו רבנן, אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה". - כלומר, שתיכף ומיד עליו לעבור ממצב של מרידות למצב של שמחה, שלמרות שבתחילה צריכה להיות

ההכנה לתפלה במרידות, הרי בעמדו להתפלל עליו להיות במצב של שמחה, ועכשו בדור יתום הזה, שאין הכל יכולין להפך לבם ברגע מן הקצה, - אל הקצה, ממרידות לשמחה, כך שלמרות שרגע לפני כן היה במרידות, יעבור מיד לשמחה, או עצה

אגרת התשובה

ומאחר שהתפלה היא בחי' תשובה עלאה צריך להקדים לפניה בחי' תשובה תתאה. וז"ש רז"ל במשנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש ופרש"י הכנעה והיא בחי' תשובה תתאה לעורר רחמים כנ"ל וכדילוף התם בגמ' מקרא דכתיב והיא מרת נפש. אכן כבריתא שם ת"ר אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה. ועכשו בדור יתום הזה שאין הכל יכולין להפוך לבם כרגע מן הקצה. או עצה היעוצה להקדים בחי' תשובה תתאה בתיקון חצות כנ"ל. ומי שא"א לו בכל לילה עכ"פ לא יפחות מפעם א' בשבוע לפני יום השבת כנודע ליודעים שהשבת היא בחי' תשובה עלאה ושבת אותיות תש"ב אנוש כי בשבת היא עליות העולמות למקורם בו ובפרט תפלות השבת וד"ל. (ובזה יובן מ"ש שובה אלי כי גאלתיך פי' כי מאחר שמחיתי כעב פשעיד היא העברת הספרא וגאלתיך מן החיצונים בהתעוררות רחמים עליונים באתערותא דלתתא בתשובה תתאה כנ"ל או שובה אלי בתשובה עלאה):

1. ברכות רפ"ה (ל, ב). 2. ל, ב. 3. ש"א א, י. 4. לא, א. 5. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ראה לעיל פ"ז". 6. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "איתא הבי' ע"ז בקונ' התפלה פ"א דהיינו דוקא בצדיקים גדולים כי אבל בשאר כל אדם אי"צ להיות בכל לילה כו". 7. תורת נתן (למהרנ"ש) בסופו. 8. ישעיה מד, כב.

יום שני כ"ח תמוז

אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון כששמע מאביו סודות התורה בענין חורבן בית המקדש, היתה בשעת מעשה בלבו בכיה ושרבון לב מגודל החורבן (שזה עתה נודע לו גדול החורבן) ומצד שני היתה בו שמחה מסודות התורה שנתגלו לו. הרי שבשעה שישן שתי סיבות

שוונות, יכולות שתי התנועות, חרדה ובכיה, להיות יחד. ובצירוף עוד האמונה והתפארות, - וכשמצטרפים לכך האמונה והבטחון דלהלן בוודאי שישנה שמחה להיות נכון לבו במוח ב'ה' כי תפץ ומיד שמבקש מחילה וסליחה מאתו ית' (כרוב רחמין ב'ה' שפעי כבסני טהרני וכל עוונותי מחה וכו') בלי שום ספק וס"ם בעולם. וכמו שאנו מברכין בכל תפלת י"ח תיכף שמבקשים סלח לנו כו' ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלוח והרי ספק ברכות להקל משום חשש ברכה לבטלה אלא אין כאן שום ספק כלל מאחר שבקשנו סלח לנו מחל לנו. ואילו לא היינו חוזרים וחוטאים היינו נגאלין מיד כמו שאנו מברכין בא"י גואל ישראל. והרי אפי' במדת ב"ו כן שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול ואפי' בקוטע יד חבירו כדאי' בגמ' בספ"ח דב"ק. ואם ביקש ממנו ג"פ ולא מחל

פָּרַק יא. בפרק הקודם, פרק י', הסביר רבנו הזקן, כיוון שתפלה היא ענין "תשובה עילאה", יש להקדים לפני התפלה הענין של "תשובה

תתאה", שהיא הכנעה ו"לב נשבר", הבאה מצד חשבון הנפש והתעוררות רחמים על נפשו. כפי שהמשנה אומרת "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד

ראש", שלפי פירוש רש"י, הכוונה ל"הכנעה", שהיא "תשובה תתאה", אך, בברייתא כתוב, שתפלה צריכה להיות מתוך שמחה, "אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה", וכיוון שבזמננו אנו, לא כל אחד יכול לעבור תיכף ומיד מהכנעה ולב נשבר לשמחה - הרי העצה היעוצה היא, לעסוק ב"תשובה תתאה" בזמן אחר - כמו ב"תיקון חצות", שישמש כהכנה לתפלה; ואילו בשעת התפלה תשרור בו ענין השמחה הנדרשת בתפלה.

בפרק הנוכחי, אומר רבנו הזקן, שלמרות האמור לעיל אפשר הדבר שתהיינה שתיקה יחידה, הכנעה ולב נשבר מ"תשובה תתאה" והשמחה של העבודה להקב"ה בתפלה - שהרי,

למרות שהן שתי תנועות הפכיות בנפש, מרידות ושמחה, בכל זאת, כשהן באות משתי סיבות נפרדות, יכולות הן להיות יחד, במיוחד בענין זה, כשהשרבון עצמו משמש גורם לבטחון, שהקב"ה יסיר את הסיבה לשרבון הלב, כלומר, הקב"ה מחל לו - דבר שהוא לכשעצמו מביא לשמחה.

ואמנם, להיות - כדי שיהיו בלבנו התבוננות, - ושרבון הלב, היא בחינת התשובה תתאה בנזכר לעיל, וגם השמחה ב'ה' - וכן השמחה מעבודתו את הקב"ה הנדרשת בעבודת התפלה, תהיינה שתיקה ב'יתר - לא שתהיינה בשני זמנים נפרדים, ההכנעה ו"תשובה תתאה" בשעת "תיקון חצות", והשמחה בשעת התפלה, אלא בשעת התפלה עצמה תהיינה שתיקה יחד, כְּכֵן מְלִתָּא אַמּוּרָה - הדברים אמורים כבר בלְקוּטֵי אַמְרִים - בספר ה"תניא" חלק ראשון, סוף פָּרַק לָד, - שכיוון שהמרידות ו"לב נשבר" שלו באים מצד מצב גופו ונפשו הבהמית, והשמחה באה מצד הנשמה - הנפש האלקית והניצוץ האלקי המלוכשים בו להחיותו, הרי כיוון שהם באים משתי סיבות נפרדות - יש באפשרות שתי התנועות (תנועת המרידות ו"לב נשבר" ותנועת השמחה) להיות יחד. כְּמוֹ שְׂכֵתוֹב בְּזֵהר תְּקוּדָשׁ: "הַדְּוָה תְּקִיעָא בְּלִבָּי מְסַטְרָא דָא וְכוּ'". - שמחה תקועה בלבי מצד זה, ובכיה מהצד השני, את זאת

שְׂאֲנוּ מְבָרְכִין בְּכָל תְּפִלַּת י"ח - תפלת "שמונה עשרה", תְּכַף - מיד לאחר, שְׂמִבְקָשִׁים "סְלַח לָנוּ כּוּ" - הרי מיד לאחר שמבקשים "סלח לנו", אומרים: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' חֲנוּן הַמְּבַרֵּךְ לְסִלְחָה", - מברכים מיד על סליחתו ומחילתו של הקב"ה, וְתָרִי - הדין הוא: סְפֵק בְּרִכּוֹת לְהַקְלֵל, - ולא לברך, מְשׁוּם חֲשַׁשׁ בְּרִכָּה לְבִטְלָהּ. - שלכן, אם אדם מסופק אם עליו לברך ברכה מסויימת או לא, עליו להקל ולא לברך. שאם היה עדיין ספק אם הקב"ה מחל או לא, כיצד ניתן לברך "חנון המרבה לסלוח"? אֵלָּא אֵין כָּאֵן שׁוּם סְפֵק בְּלָל, מֵאַחַר שְׂפִקְשָׁנוּ "סְלַח לָנוּ" "מְחַל לָנוּ", - ודאי הדבר שהקב"ה מחל לנו, וְאֵלּוּ לֹא הֵינּוּ חוֹזְרִים וְחוֹטְאִים - הֵינּוּ נִגְאָלִין מִיָּד, כְּמוֹ שְׂאֲנוּ מְבָרְכִין: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל". - שהקב"ה גואל את בני ישראל, שכן, אחרי תשובה ומחילה, באה הגאולה מיד. מדוע, אכן, אין הגאולה באה בפועל? - הרי זה מפני שחוזרים וחוטאים. וְתָרִי אֲפִלּוּ בְּמִדַּת בֶּשֶׁר וְדָם כּוּ, שְׂצָרִיף הָאָדָם לְמַחֵל תְּכַף וּמִיָּד שְׂמִבְקָשִׁים מִמֶּנּוּ מְחִילָה, וְלֹא יְהֵא אַכְזָרִי מְלִמְחָל, - אלא עליו למחול מיד, וְאֲפִלּוּ בְּקוֹטֵעַ יָד חֲבֵרוֹ, - ומבקש מחילה מחבירו - על חבירו למחול לו, בְּדִאֲתָא - כאמור בְּגִמְרָא בְּסוּף פָּרַק ח' דְּבִבְבָא קַמְאִי, וְאִם בְּקָשׁ מִמֶּנּוּ ג' פְּעִמִּים

ולא מחל לו - שוב אין צריך לבקש ממנו, והגבועונים¹⁵ שבקש
 דוד המלך עליו השלום
 מהם מחילה בעד שאול
 שהמית את הגבועונים,
 ולא רצו למחל - גזר דוד
 עליהם שלא יבאו בקהל
 ה', שהם רחמנים וכו', -
 שכיון שחטרה לגבועונים

אגרת התשובה

לו שוב א"צ לבקש ממנו. והגבועונים שביקש דוד
 המלך ע"ה מהם מחילה בעד שאול שהמית את
 הגבועונים ולא רצו למחול גזר דוד עליהם שלא יבאו
 בקהל ה' שהם רחמנים וכו' כדאי' בפ"ה דיבמות.
 ובמדת הקדב"ה עאכ"ו לאין קץ.

כאמור בפ"ק ח דיבמות¹⁶.
 - ואם כך הדבר במדתו של
 אדם, שעליו למחול
 כשמבקשים ממנו מחילה,
 הרי ובמדת הקדוש ברוך
 הוא, על אחת כמה וכמה
 לאין קץ. - שהוא מוחל
 כשמבקשים ממנו מחילה.

יום שלישי כ"ט תמוז

ומה שמשבחים ומברכים את ה' חנון המרבה לסלח" - כל
 השבחים שמשבחים בהם את הקב"ה ב"שמונה עשרה" הם הרי
 דברים שרק הקב"ה עושה אותם ולא האדם, ואם משבחים את
 הקב"ה שהוא מרבה לסלוח הרי הכוונה היא גם שרק הוא עושה

כך; כיוון שאנו אומרים,
 שגם מדתו של אדם היא כך,
 שעליו למחול כשמבקשים
 ממנו מחילה, איזה שבח יש
 בכך להקב"ה? - אלא,
 השבח להקב"ה מתבטא
 בכך שהוא "המרבה" -
 לסלוח, דוקא, - דוקא,
 וכמו שכתוב בעזרא:
 "ורב לסלח", דהיינו
 שבמדת בשר ודם, אם
 יחטא איש לאיש ובקש
 ממנו מחילה ומחל לו
 ואחר כך תזר לסורו -
 וחטא שוב כנגדו, קשה
 מאד שימחל לו שנית,
 ומכל שכן בשלישית
 ורביעית, - אם מחל לו
 והוא שוב חטא נגדו, בודאי
 שקשה הדבר מאד למחול
 לו שוב בפעם השלישית
 ובפעם הרביעית. אבל
 במדת הקדוש ברוך הוא

אגרת התשובה

ומה שמשבחים ומברכים

את ה' חנון המרבה לסלוח המרבה דייקא וכמ"ש
 בעזרא ורב לסלוח. דהיינו שבמדת ב"ו אם יחטא איש
 לאיש וביקש ממנו מחילה ומחל לו ואח"כ חזר לסורו
 קשה מאד שימחול לו שנית ומכ"ש בשלישית ורביעית.
 אבל במדת הקב"ה אין הפרש בין פעם א' לאלף
 פעמים כי המחילה היא ממדת הרחמים ומדותיו
 הקדושות אינן בבחי' גבול ותכלית אלא בבחי' א"ס
 200 כמ"ש כי לא כלו רחמיו. ולגבי בחי' א"ס אין הפרש
 כלל בין מספר קטן לגדול דכולא קמי' כלא ממש
 חשיב ומשוה קטן וגדול וכו'. ולכן מעביר אשמותינו
 בכל שנה ושנה וכל החטאי' שמתוודים בעל חטא מדי
 שנה אף שחזר ועבר עליהם חוזר ומתודה עליהם
 ביוה"כ בשנה הבאה וכן לעולם. ובכל שנה ושנה
 לאו דוקא אלא כמו כן בכל יום ויום ג"פ מברכי' בא"י
 חנון המרבה לסלוח וכמארו"ל תפלה כנגד תמידין
 תקנות. ותמיד של שחר הי' מכפר על עבירות הלילה
 ותמיד של בין הערביים על של יום וכן מדי יום ביום
 לעולם. אלא שיוה"כ מכפר על עבירות חמורות.
 והתמיד שהוא קרבן עולה מכפר על מ"ע בלבד. וכן

שבכל יום, למחילה של יום כיפור, שאנו אומרים "מעביר אשמותינו
 בכל שנה ושנה" - המוסב על יום כיפור? - אלא שיום הכפורים
 מכפר על עבירות חמורות, והתמיד, שהוא קרבן עולה, מכפר
 על מצות עשה בלבד, וכן - גם, התפלה בזמן הזה - כשאין
 אפשרות להקריב קרבנות, עם התשובה, - שבשעת התפלה, תפלה
 היא הרי במקום קרבנות התמיד - היא גם כן מכפרת רק על

אין הפרש בין פעם אחת לאלף פעמים, כי המחילה - שמוחל
 הקב"ה, היא ממדת הרחמים, - של הקב"ה, ומדותיו הקדושות
 - של הקב"ה, אינן בכתנית גבול ותכלית, אלא בכתנית
 אינסוף, - בלי גבול ותכלית, כמו שכתוב: "כי לא כלו
 רחמיו", - שמדת הרחמים של הקב"ה היא בלי סוף. ולגבי כתיבת
 אינסוף אין הפרש כלל בין מספר קטן לגדול, דכלא קמיה

15. שמואל א פכ"א. 16. עת, ב ואילך. 17. איכה ג, ב. 18. ברכות כו, א.

מתן אפשרות לעשות תשובה, אבל אם דחק ונתחוק ונתגבר על יצרנו ועשה תשובה - מקבלין תשובתו. - כל האמור הוא בשעה שישנו הענין של "אחטא ואשוב", כי בשעת החטא הוא סומך על התשובה, אבל אנו שמבקשים בכל יום: "סלח לנו" - אנו

מצות עשה בלבד, בנזכר לעיל. - שבשעת התפלה מברכים "חנן המרבה לסלוח" - על המחילה שמוחל אז הקב"ה. ואין זה - ענין של "אחטא ואשוב" - שחכמינו ז"ל אומרים²¹ על האומר כך: "אין מספיקן בידו לעשות תשובה", שלבארה קשה: אם שלש פעמים

ביום אומרים "חנן המרבה לסלוח" מפני שעושים אז תשובה, ובינתיים ישנו שוב ענין החטאים, הרי שהוא עוסק תמיד בחטא ובתשובה על החטא? כי - "אחטא ואשוב", היינו דוקא שבשעת החטא היה יכול לבבש יצרו, אלא שסומך בלבבו על התשובה, - שיעשה לאחר מכן, ובגלל כך אין הוא כובש את יצרו הרע וחוטא, ולכן הואיל והתשובה גורמת לו לחטא - שהרי הוא סומך

אגרת התשובה

התפלה בזמן הזה עם התשובה כנ"ל. ואין זה אחטא ואשוב. כי היינו דוקא שבשעת החטא היה יכול לבבש יצרו אלא שסומך בלבבו על התשובה ולכן הואיל והתשובה גורמת לו לחטוא אין מספיקין וכו'. ואף גם זאת אין מספיקין דייקא. אבל אם דחק ונתחוק ונתגבר על יצרו ועשה תשובה מקבלין תשובתו. אבל אנו שמבקשים בכל יום סלח לנו אנו מקדימין לבקש והחזירנו בתשובה שלימה לפניך דהיינו שלא נשוב עוד לכסלה וכן ביוה"כ מבקשים יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד ומספיקין ומספיקין כמארז"ל הבא לטהר מסייעין אותו הבא דייקא מיד שבא ואי לואת גם הסליחה והמחילה היא מיד.

מקדימין לתשובה "והחזירנו בתשובה שלימה לפניך" - שהתשובה תהיה שלימה, דהיינו שלא נשוב עוד לבקלה, - שלא נחטא עוד, וכן ביום הכפורים מבקשים: "יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד" - הרי שאין הוא סומך על התשובה, באופן שתגרום לו לחטוא - ולכן מספיקין ומספיקין, - מעניקים ומעניקים לו ההודמנות לחזור בתשובה, כמאמר רבותינו זכרונם לברכה²²:

ביום אומרים "חנן המרבה לסלוח" מפני שעושים אז תשובה, ובינתיים ישנו שוב ענין החטאים, הרי שהוא עוסק תמיד בחטא ובתשובה על החטא? כי - "אחטא ואשוב", היינו דוקא שבשעת החטא היה יכול לבבש יצרו, אלא שסומך בלבבו על התשובה, - שיעשה לאחר מכן, ובגלל כך אין הוא כובש את יצרו הרע וחוטא, ולכן הואיל והתשובה גורמת לו לחטא - שהרי הוא סומך

על התשובה, ולכן הוא חוטא, "אין מספיקין וכו'". - בידו לעשות תשובה, ואף גם זאת - בשעה שהוא סומך על תשובתו המאוחרת, וזה גורם לו לחטוא, הרי, "אין מספיקין" דייקא, - חכמינו ז"ל משתמשים בלשון "אין מספיקין" דוקא, שלא עוזרים לו בכך, על ידי

יום רביעי א' מנחם-אב

ופרש רש"י - "מרחוק" - כך, שהכוונה היא, שמרחוק, במחשבתו, יזכור תמיד על חטאו. והכוונה בכך היא רק לבלתי דום לבבו, ולהיות שפל רוח בפני כל האדם, כשיהיה לזכרון בין עיניו שחטא נגד ה'. - בודאי שלא ירום ללבו, ויהיה שפל רוח בפני

ומה שכתוב²³: "ותטאתי נגדי תמיד" - אין המכוון להיות תמיד עצב נבזה חס ושלום, - להיות שרוי בעצבות תמידית מפאת חטאיו, דהא כתיב בתריה²⁴: - שהרי כתוב לאחר מכן: "תשמיעני ששון ושמחה וגו' ורוח נדיבה תסמכני וגו'²⁵, ומשום שצריך להיות כל ימיו בתשובה עלאה, שהיא - התנועה של "תשובה עילאה" היא בשמחה רבה בנזכר לעיל.

כל אדם (כפי שמוסבר בפרק ל', בחלק הראשון, שגם לגבי קל שבקלים הוא יכול להיות שפל רוח, בהתבוננו במעמד ובמצב של אותו קל שבקלים ובמעמד ובמצב שלו). ולא זו בלבד, שהזכרון מרחוק של חטאיו, לא ישפיע עליו עצבות, אלא אדרבה, זה יעזור לו להיות בשמחה, שכן - ואדרבה, לענין השמחה יועיל זכרון החטא ביתר שאת, כבדי לקבל בשמחה כל המאורעות המתרגשות ובאות

אגרת התשובה

ומ"ש וחטאתי נגדי תמיד אין המכוון להיות תמיד עצב נבזה ח"ו דהא כתיב בתרי' תשמיעני ששון ושמחה וכו' ורוח נדיבה תסמכני וכו' ומשום שצ"ל כל ימיו בתשובה עילאה שהיא בשמחה רבה כנ"ל אלא נגדי דייקא כמו ואתה תתיצב מנגד מנגד סביב לאהל מועד יחנו ופרש"י מרחוק, והמכוון רק לבלתי רום לבבו ולהיות שפל רוח בפני כל האדם כשיהיה לזכרון בין עיניו שחטא נגד ה'. ואדרבה לענין השמחה יועיל זכרון החטא ביתר שאת כבדי לקבל בשמחה כל המאורעות המתרגשות ובאות

לקבל בשמחה כל המאורעות המתרגשות ובאות, בין מן השמים, בין על ידי הפריות, בדבור

כל ימיו בתשובה, הכוונה כא היא ל"תשובה עילאה" הנעשית בשמחה גדולה, שלכן מבקשים "תשמיעני ששון ושמחה", להיות שרוי בשמחה מתשובה זו, אלא - הכוונה במה שכתוב

"וחטאתי נגדי תמיד" היא, "נגדי" דייקא, - ממולי דוקא, כמו: "ואתה תתיצב מנגד"²⁶, "מנגד סביב לאהל מועד יחנו"²⁶,

19. יומא פה, ב. 20. שבת קד, א. יומא לח, ב. 21. תהלים שם, ה. 22. שם, י. 23. שם, יד. 24. ראה שבת קנג, א. 25. שמואל ב יח, יג. 26. במדבר ב, ב.

אומר הכתוב²⁸: "ואהביו כצאת השמש בגבורתו". חכמינו ז"ל מונים כאן שלש מדריגות; אלה שנעלבים ואינם עולבים, הם מתרצים את עצמם, אבל אינם עולבים את הזולת; שומעים חרפתם ואינם משיבים כלל; לא זו בלבד שאינם עולבים את מעליביהם, ואף אינם עונים להם כלל, אלא הם גם שמחים ביסורים שמייסרים אותם; מחמת שהם זוכרים, שהם חטאו אי פעם, הם שמחים ביסורים המהווים כפרתם. "וְכָל הַמַּעֲבִיר עַל מְדוּתוֹ -

מַעֲבִירִים לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו"²⁹.

אוּ פְּמַעֲשָׂה - שמצערים אותו על ידי דיבורים, או שעושים לו רע במעשים - יקבל כל זאת בשמחה, בידעו שהוא חטא אי פעם, ובצער שמצערים אותו יש משום יסורים העוזרים לכפרתו. (זו - זכרון החטא, עצה טובה להנצל מפעם - על הזולת, וְכָל מִינֵי קַפְיָדָא וְכוּ'). - על הזולת, מפני שכשהוא זוכר שהוא חטא אין הוא כועס על מי שהעליב אותו. וְכַמְאָר רְבוּתֵינוּ וְקְרוֹנָם לְכַרְכָּה²⁷: "הנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים, עושים מאהבה ושמחים ביסורים וכו'", - עליהם

אגרת התשובה

בין מן השמים בין ע"י הבריות בדיבור או במעשה (זו עצה טובה להנצל מפעם וכל מיני קפידא וכו') וכמארז"ל הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים וכו' וכל המעביר על מדותיו מעבירי' לו על כל פשעיו:

יום חמישי ב' מנחם-אב

איוב, שאפלו יסורים של איוב ע' שנה - אין להן ערך כלל ליסורי הנפש שעה אחת בגיהנום, - שעה אחת של יסורי הנפש בגיהנום, גרועה בהרבה מיסורי איוב שבעים שנה בעולם הזה, כי אש אחת מששים וכו'³⁴. - מגיהנום, אלא לפי שעולם הזה "חסד יבנה", - הרי לכן, וביסורין קלין בעולם הזה נצול מדינים קשים של עולם הבא, כמשל הלוחץ והעתקת הצל בארץ טפח - בזמן שהצל זו בארץ מרחק של טפח, הרי לפי הלוחץ גלגל השמש³⁵ ברקיע - ההילוך הוא שם או אלפים מילין וכו'. - בשעה שהשמש זה ברקיע מרחק של אלפי מילין, זו הצל בארץ מרחק של טפח אחד בלבד, ויתר על כן לאין קץ הוא כנמשל, בכחנית השתלשלות העולמות - ממדריגה למדריגה, מרום המעלות עד עולם הזה

הנשמי, - הרי זה הרבה למעלה מזה, ולכן פעולה שנעשית כאן בעולם הזה, באה אחרי שדבר זה נעשה באופן נעלה ביותר בעולמות העליונים, וממילא - השפעת פעולה בעולם הזה, יש לה השפעה גדולה בהרבה בעולמות העליונים. וכןודע טפה שכתוב בזהר הקדוש, מענין עליות עולמות העליונים

פרק יב. בפרק הקודם, פרק יא, הסביר רבנו הזקן, שמה שעל בעל תשובה לזכור תמיד שחטא, "וחטאתי נגדי תמיד", אין הכוונה שהדבר ישפיע עליו עצבות ובושה תמידיים, המהווים הפרעה לעבודה בשמחה, אלא הכוונה היא שהזכרון יהיה מרחוק בלבד, כעומד לנגד עיניו מה שחטא בעבר,

וזה משפיע שלא יגבה לבו ויהיה שפל בפני כל אדם.

זאת ועוד - זכרון החטא יהיה בו מעלה בנוגע לענין השמחה, שכן, על ידי כך יקבל בשמחה כל מה שיארע לו, הן אירועים מן השמים והן אירועים על ידי בני אדם העולבים בו בדיבור או עושים לו רע במעשה - יקבל כל היסורים הללו בשמחה, מפני שהוא זוכר על החטא שחטא נגד הקב"ה.

בפרק הנוכחי, יסביר רבנו הזקן טעמו של דבר, מדוע היסורים שהוא סובל - יביאו לו שמחה.

וטעם השמחה³⁰ - שישמחו, ביסורי הגוף, לפי שהיא - היסורים הם טובה גדולה

ועצומה³¹ לנפש החוטאת, למרקה בעולם הזה³² ולהצילה³³ מהמרוק בגיהנום (בפרט בדורותינו אלה, שאין ביכלת להתענות כפי מספר כל הצומות שבתקוני תשובה מהאר"י ז"ל, - כנזכר לעיל בפרק ג', הצריכות למרוק הנפש, להצילה ממרוק בגיהנום). וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בהקדמה לפירוש

27. שבת פח, ב. גיטין לו, א. 28. שופטים ה, לא. 29. ראש השנה יז, א. 30. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "הנקודה בכ"ז שהחילוק והטובה בשנים בכמות ובאיכות; יסורי הגוף (הנפש), אש דעוה"ז (דגיהנום) א' מששים צל (גלגל השמש), טפח (אלפים מילין)". 31. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ב' ה' - ל"ל כמות, איכות". 32. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ובמילא צאתו מעוה"ז - כביאתו". 33. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "משמע שזהו עוד ענין". 34. ברכות נז, ב. 35. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "סתם כמ"ד גלגל חוזר ומול קבוע (פסחים צד, ב. וידוע השק"ט בסוגיה זו. ואכ"מ). וראה אוצר הגאונים לפסחים שם".

מלשון "קדש" היינו פְּחִינַת "סוּבְבָ כָּל עֲלָמִין", וכו'. - שלמעלה מעולמות, ואין באפשרותה להתלבש בהם בפנימיות, רק בבחינת סובב ומקיף על העולמות; הרי, שעל ידי מצוה בפעולה גשמית למטה, ממשיך יהודי על עצמו קדושה לא רק מהעולמות העליונים ביותר, אלא ממדריגה שהיא

למעלה מכל העולמות. וְכִכָּה מַמְשׁ הוּא פְּעִינָן שְׁכָר וְעֵנֶשׁ, - ששכר המצוה הוא לאין ערוך נעלה מהפעולה של המצוה כאן למטה, כך גם בענין העונש, שהעונש שהאדם סובל באן למטה בא במקום עונש גדול ביותר שהיה סובל בעולם הבא, כְּמֵאֲמַר רַבּוּתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה³⁸: "שְׁכָר מַצְוָה - מַצְוָה

וְכוּ", - וכיוון שאמרנו, שעל ידי מצוה נמשך אור שלמעלה לגמרי מעולמות, והוא "שכר מצוה" - מובן הרי ממילא, ששכר המצוה בעולמות העליונים הוא נעלה לאין ערוך מפעולת המצוה כאן למטה, וְכִמּוֹ שְׁפָתַי פְּמָקוֹם אַחֵר. וְדַעַת לְנִבּוֹן נִקְלָ, וּמִשְׁפִּיל עַל דְּבַר יִמְצָא טוֹב:

בְּאֲתַעְרוּתָא דְּלִתְתָּא, - בהתעוררות מלמטה, מעולם זה, בְּהַקְרַבַת עוֹף אֶחָד בְּן יוֹנָה אוֹ תוֹר עַל גְּבֵי הַמּוֹצֵחַ אוֹ קִמְיָן מְנַחָה. - שעל ידי הקרבת משהו ממין החי (עוף) או ממין הצומח (קומץ מנחה) נגרמת למעלה עליה בעולמות העליונים, וְכֵן הוּא פְּכָל הַמְצוֹת מְעֻשׂוֹת, - שעושים למטה בעולם זה בדברים גשמיים, ציצית בצמר גשמי, תפילין בקלף גשמי, וכדומה, יש לפעולות גשמיות אלו בעולם הזה השפעה חזקה בעולמות העליונים, פְּנִדְעַ מְהֵאָרִי וְלֵא. וְזֵהוּ שְׁאֲמָרוּ רַבּוּתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה³⁶ עַל פְּסוּקֵי³⁷: "וְהִתְקַדְּשֶׁתָּם וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים" - אֲדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מֵעַט (כ"ק

אדמו"ר שליט"א: כמות) מִלְּמַטָּה, (כ"ק אדמו"ר שליט"א: איכות) מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ תְּרַבָּה מִלְּמַעְלָה וְכוּ' - פעולתו הפעוטה של האדם למטה בקידוש עצמו - גורמת קדושה רבה ביותר עליו מלמעלה, (וְכִמּוֹ שְׁנִתְבָּאָר לְעִיל - בפרק י' ב'אגרת התשובה" ובפרק מ"ו בחלק הראשון, פְּעִינָן "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ פְּמַצּוֹתֵינוּ" וכו', - ש"קדשנו"

אדמו"ר שליט"א: כמות) מִלְּמַטָּה, (כ"ק אדמו"ר שליט"א: איכות) מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ תְּרַבָּה מִלְּמַעְלָה וְכוּ' - פעולתו הפעוטה של האדם למטה בקידוש עצמו - גורמת קדושה רבה ביותר עליו מלמעלה, (וְכִמּוֹ שְׁנִתְבָּאָר לְעִיל - בפרק י' ב'אגרת התשובה" ובפרק מ"ו בחלק הראשון, פְּעִינָן "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ פְּמַצּוֹתֵינוּ" וכו', - ש"קדשנו"

יום שישי ג' מנחם-אב

על ידי כל אלה המשתתפים בחלוקה (ומן הנמנע שכל אחד ילמוד את כל הש"ס בשנה אחת), הרי זה כאילו כל אחד למד והשלים את כל הש"ס. באגרת זו מסביר רבנו הזקן, שלימוד ההלכות שבתורה שבעל פה, מוסיף עליו (התעלות) בנפשו של יהודי גם בעבודתו הפנימית בהשגה ובהתבוננות בגדלות הוי', ובהתעוררות של אהבת ה' ויראת ה' שלו, וזה אזור את הנשמה בגבורה ומייצב גם את ראשו ולבו של יהודי, שכלו ומדותיו. אודות אגרת זו, סיפר הרבי הרי"צ נ"ע באחת משירותיו (ב' בניסן תש"ח⁴¹): בשנת תרמ"ח, בהתועדות שמחת בית השואבה, אמר הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק, שאת אגרת הקודש "פותחין בברכה" כתב רבנו הזקן בשלושה חלקים בשנים שונות.

בפעם הראשונה - כשהוד כ"ק רבנו הזקן החליט לכתב למוריטש, או נתן למחונכיו פתק-התעוררות "פותחין בברכה" עד "זוהן בחינת הורועות והגוף שבנפש".

בפעם השנייה - כשהוד כ"ק רבנו הזקן שב ממוריטש ורבו הוד כ"ק המגיד ממוריטש, בפקודת מורנו הבעל-שם-טוב ובברכת מורו הקדוש ח"י⁴², גילה מי הוא - הוד כ"ק רבנו הזקן - מטרת ירידת נשמתו הקדושה והאחריות הגדולה וסכנות נפשות רוחניות הקשורות בכך - כתב הוד כ"ק רבנו הזקן את חלקה השני של אגרת הקודש מ"אך מי הוא הנותן" עד "עד מיצוי הנפש". הוד כ"ק רבנו הזקן מספר לבנו, הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי, ולנכדו, הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק "צמח צדק", את חוויותיו הפנימיות בשנים הראשונות

אגרת הקודש³⁹

א. בהסכתם לספר ה"תניא", מציינים הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל נ"ע (נדפסה ב"מבוא" ל"תניא"), שכל סימני "אגרת הקודש" (כולל גם ה"קונטרס אחרון" הבא אחרי "אגרת הקודש" ואגרות הקודש שלאחריו). נכתבו בכתב יד קדשו ובלשונו הקדוש של רבנו הזקן. השם "אגרת הקודש" ניתן, מפני שרוב הסימנים שבחלק זה, הם אגרות שנשלחו על ידי רבנו הזקן (אל חסידים) "להורות לעם ה' הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו", ובגלל זה מצאו הרבנים, בני הגאון המחבר, לנכון לצרף אגרות קודש אלו לספר ה"תניא".

בתחילת האגרת הראשונה, מדובר אודות המנהג שנתקן באותם הימים בין חסידים (מנהג שנהוג עד לימינו אנו), שבכל עיר או "מנין" של חסידים, מחלקים את הש"ס (ובפי שמואב בסוף "קונטרס אחרון" - שם דן רבנו הזקן שוב בענין זה - שבאם אין ב"מנין" אחד מספיק אנשים לכך, מצרפים אליהם אנשים מ"מנין" אחר). על מנת ללמוד אותו במשך השנה, ונהוג שאת הסיום והחלוקה מחדש לקראת השנה הבאה - עורכים ב"ט בכסלו או בכ"ט בטבת. והרבי שליט"א דיבר כבר פעמים רבות (בשעת סיום הש"ס), שכשם שבמלאכה הנעשית בשבת על ידי שני אנשים, הרי אם אין אותה מלאכה יכולה להיעשות על ידי אחד מהם, נקרא הדבר שכל אחד מהם עשה את כל המלאכה⁴⁰ - כך הדבר גם לגבי ענין זה, שכיוון שלימוד וסיום הש"ס נעשים

36. יומא לט, א. 37. קדושים כ, ז. 38. אבות פ"ד מ"ב. 39. הרבי שליט"א מעיר, שלכאורה היה צריך להיות שם חלק זה "אגרות קודש", לשון רבים - "ואולי הוא אגב דהשם "אגרת התשובה". וצ"ע. ה'תש"ח ע' 170. 42. אחי' השילוני.

(גבורה⁵⁴). וכדי להודיע ענין הגבורה שמעניקה תורה שבעל פה לנשמתו של יהודי - פִּרְשׁ - פִּירַט והסביר, שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ עָלְיוֹ הַשְּׁלֹמִים⁵⁵: "הִנְנֶה בְּעוֹ מְתַנֶּיָּה כּוֹ" - "אשת חיל", כנסת ישראל ונשמות ישראל, חוגרת את מתניה ב"עוז" של תורה, ("עוז" היינו

תורה⁵⁶, "אין עוז אלא תורה"⁵⁷), שהתורה מחזקת מתניה של נשמה, כשם שגבור מחזק את עצמו על ידי שחוגר עצמו בחגורה. מה הוא, איפוא, ענין ה"מתניים" ביחס לנשמה, שהתורה חוגרת ומחזקת אותם? - "מְתַנֶּיָּם", הֵם דְּבַר הַפְּעֻמִּיד כָּל הַגּוֹף עִם הָרֹאשׁ הַנֶּצֶב וְעוֹמֵד עֲלֵיהֶם, וְהֵם הַמּוֹלִיכִים וּמְבִיאִים אוֹתוֹ - את הגוף והראש, לְמַחֲזוֹ חֲפָצוֹ. וְכִמוֹ שֶׁהוּא כְּנִשְׁמִיּוֹת הַגּוֹף, - שֶׁה"מתניים" מעמידים ומייצבים את כל הגוף ומביאים אותו למקום שהוא רוצה להיות שם, כִּף

הוא - גם, כְּכִינֵת רִחְנֵיּוֹת הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹהִית, - שעל ה"מתניים" של הנשמה, עומד כל הגוף של הנשמה יחד עם הראש של הנשמה, ודבר זה מביא את הנשמה לתכליתה הנכספת. מה הם, איפוא, ה"מתניים" של הנשמה? הרי זה - הַאֲמוּנָה הָאֱמִתִּית בְּחֵן אֶחָד - שהוא, אִינְסוּף - בלי קץ, כְּרוֹדֵה-הוּא, דְּאִיהוּ מְמַלֵּא כָּל עֲלָמִין - שהוא ממלא כל העולמות בחיות פנימית המצומצמת ומתאמת לכל נברא במיוחד, וְסוֹכֵב כָּל עֲלָמִין, - והוא סובב ומקיף כל העולמות ומחיה אותם בחיות שהיא למעלה מעלה מהם, ואשר לכן אין חיות זו יכולה להתקבל בהם בפנימיות, אלא היא מקיפה עליהם, וְלִית אֲתֵר פְּנּוּי מְנִיָּה, - אין מקום (ומדרגה) שיהיה פנוי ממנו, שלא ידחה מצוי שם, לְמַעַלָּה עַד אֵין קֵץ - אין סוף וקץ לבחינת ההתעלות שלו והיותו נעלה מעולם, ומהיותו "מופשט" מעולם, וְלִמְפָּה עַד אֵין תְּכֵלִית, - שאין סוף וקץ לכוח ירידתו מטה מטה ולהתלבשותו בעולם באופן שהעולם מסתיר על האלקות - הרי, שֶׁה"אין סופיות" שלו היא גם למעלה וגם למטה. וְכֵן לְדִ סְטָרִין - וכך הדבר כלפי ארבעת הצדדים, מזרח, מערב, דרום וצפון,

מאז הודיע ומסר לו מורו הרב המגיד השליחות של מורו רבנו הבעל-שם-טוב. האמונה הפשוטה, אומר הוד כ"ק רבנו הזקן, שהיתה לנו, תלמידי הרב המגיד, בכ"ק הרב המגיד, יחד עם ההתמסרות של מסירות נפש אליו, העניקה לי תוקף עז, לבצע את כל ציווייו של רבנו המגיד בדיוק גמור ובמסירות נפש פנימית ועצמונית.

כעבור כמה שנים, כשהאברכים, תלמידי, התיישבו בעיירות קב ובישובים שונים, הרי לרגלי המעמסה שהטיל עלי כ"ק רבנו המגיד, וכדי לבצע, בעזרת השם יתברך, את הכוונה הפנימית של ירידת נשמתי לעולם זה - הוספתי באגרת "פּוֹתְחִין בְּבִרְכָה" את הקטע "ועתה הפעם כו' נא ונא. אך בשבתות כו' וכגון דא כו' ואין טוב אלא תורה וכו'.

פּוֹתְחִין בְּבִרְכָה, לְכַרְךָ וּלְהוֹדוֹת לָהּ כִּי טוֹב⁴³. שְׂמוּעָה טוֹבָה שְׂמַעְהָ וְתַחֲוֵי נַפְשִׁי, - שמעתי שמועה טובה שהחיתתה את נפשי, אֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה, - כשאומרים "טוב" הכוונה

היא לתורה, כמאמר המשנה במסכת אבות⁴⁴, ועל איזה טוב של תורה אנו מדברים כאן? - "תוֹרַת ה' תְּמַיְמָה"⁴⁵ - שעל תורת ה' כפי שהיא "תמימה" הרי כתוב שהיא "משיבת נפש", היא מחיה ומרעננת את הנפש, זו הַשְּׁלֵמָה כָּל הַשָּׁמַיִם⁴⁶ בְּלוֹ⁴⁷ - סיום כל הש"ס כולו⁴⁸, בְּרַב עֵירוֹת וּמְנִינִים מֵאֵין שׁ, - חסידים, הוֹדָאָה עַל הָעֶבֶר - תודה על שעשו זאת בעבר, וּבְקִשָּׁה עַל הָעֵתִיד, - ובקשה לעשות זאת גם בעתיד, כֵּה יִתֵּן - ה', וְכֵה יוֹסִיף ה' לְאֶמְצֵן לְכֶם בְּגִבּוֹרִים⁴⁹, מְדִי שְׁנֵה בְשֵׁנָה, בְּגִבּוֹרָה שֶׁל תוֹרָה, - כך יתן ויוסיף ה' (ותוספתו של השי"ת היא הרי הוספה יותר מאשר העיקר עצמו⁵⁰), לחזק וליציב את לבותיהם בין החזקים (שגם ביחס לחזקים יהיה זה חזק) בגבורה ובחזק שהתורה מעניקה. וּלְהוֹדִיעַ לְבָנֵי אָדָם גְּבוּרָתָהּ שֶׁל תוֹרָה שְׂבַעֵל פֶּה⁵¹ וְכַחֵה עוֹ, - גבורה של תורה, הכוונה לתורה שבעל פה דוקא, שכך הדבר בשורש התורה (בספירות העליונות), שתורה שבכתב היא ב"חכמה", וספירת החכמה היא הרי בקו הימין (חסד), ואילו תורה שבעל פה היא ב"בינה"⁵², וספירת הבינה ("אני בינה לי גבורה"⁵³) היא בקו השמאל

43. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "בקשר ועל הבשור"ט שמודים ע"ז (פרש"י חיי שרה כד, נב. והוא מב"ר פנ"ח, וא"ו). 44. פ"ו מ"ג. תהלים יט, ח. 46. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "מכאן דחלוקת הש"ס צ"ל גם המס' שאין בהם גמרא". 47. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "הכוונה לשלול רובו ככולו (עיי'ן ט"ז ואחרונים בשו"ע או"ח סתקפ"ב ס"ז), גם זרעים וטהרות (כנ"ל), גם תמיד ומדות (ואף שאינן אלא סיפור - ראה פיהמ"ש, הועתק בתיו"ט שם)". 48. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "שאז "תמימה" גם במובן זה". 49. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "אולי הכוונה בזה - שבנרד"ד ה"ז ת"ת דרבים, שעי"ז הלימוד דכאו"א (בהיותו חלק מהרבים) ותוצאותיו (לאמץ הלב) ביותר". 50. ב"ר פס"א, ד. 51. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "דבה עסקינן - הש"ס". 52. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "עפמשי"כ אגה"ק סוסכ"ט". 53. משלי ג, ב. 54. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "יותר נ"ל: תושב"כ ותושב"פ - זו"ן רובו חסדים או גבורות". 55. משלי לא, יז. 56. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ראה תו"א (ואוה"ת) ס"פ יתרו". 57. ספרי האזינו לב, ב. ובכ"מ.

עולמים, כו', אכל - ואילו, תשובה ומעשים טובים מקרבין ישראל לאביהם שבשמים ממש, למהותו ועצמותו בבבול, - למהות ולעצמות הקב"ה עצמו, שהוא פחינת אינסוף ממש, וכמו שכתוב: "הודו - בלבד, הוא על ארץ ושמים, - החיות של ארץ ושל שמים היא

הוד וזיו בלבד ממנו יתברך, וירם קרן לעמו כו", - ולעמו ישראל ההמשכה היא מ"קרן", מ"עצמות". "קרן" הוא הרי עצם הדבר, ו"ירם קרן לעמו" היינו, שלבני ישראל (עמו) ההמשכה היא עצמית מ"אין סוף", אשר קדשנו פמזותיו וצונו כו". - כלומר, שבמצוות העלה אותנו להתעלותו הוא, לקדושה מה שהוא קדוש ומובדל מעולם, בחינת "סובב כל עלמין", כנוכר לעיל בפרק האחרון של

"אגרת התשובה", ולפני כן בחלק הראשון, וכשארם מתבונן בחסדו הגדול של הקב"ה אתנו, להיות עם קרובו ודבוקים בו יתברך ממש, צריך הרי הדבר לגלות ולעורר - "כמים הפנים כו"⁶⁶, להוליד מתבונה זו - שהוא מבין גדלותו של הקב"ה וחסדו הגדול אתנו, דחילו ורחימו - יראה ואהבה, שכליים - הנולדות באמצעות השכל או מבעייהם, - האהבה והיראה שישנן בטבע בכל נשמה של יהודי, והשכל וההתבוננות מגלים אותן בלבד⁶⁷, להיות - אצלו, פחינת "צעק ללם אל ה'", - לבס צעק והתגעגע להקב"ה לדבקה בו. זוהי אהבה באופן של "צעקה", געוגעים ודבקות. או - שההתבוננות תעורר בו פחינת - אהבה של רשפי אש ושל הבהת עזה, בפחינת "רצוא", - צמאון וכליון להקב"ה, ואחר כך - אחרי שהתעורר ב"רצוא", שהוא רוצה להיכלל בהקב"ה, עליו להיות לאחר מכן פחינת "שוב", - לשוב אל מקומו, נשמה בגוף

פחינת אינסוף ממש, - כל האמור הוא ביחס ל"מקום", בשש הקצוות של מקום. מעלה, מטה וארבע רוחות. וכן - וכך הדבר גם בפחינת שנה ונפש, פנודע - שכן, הבריאה מתחלקת ל"עולם", "שנה" ו"נפש" (כפי שכתוב בספר יצירה⁵⁸: עולם - מקום (מעלה, מטה וד' רוחות), שנה - זמן (עבר, הווה ועתיד) ונפש - חיות. הרי, כשם שהוא "אחד" ו"אין סוף" ב"עולם" (במקום), כך הדבר גם ב"שנה" (בזמן) וב"נפש". הנה אמונה זו נקראת בשם פחינת "מתנים"⁵⁹, - המתנים של הנפש⁶⁰, דבר המעמיד ומקנים את הראש, - של הנפש, הוא השכל המתבונן ומעמיק דעת פגדלת אינסוף פרוף הוא פחינת עולם - שנה נפש, - כפי שהוא⁶¹204טבעיים להיות בחי צעק לבס אל ה' או בחי רשפי אינסופי במקום, זמן וחיות של כל הנבראים. אמונה זו

מקיימת ומחזיקה את הראש, השכל, שכן היסוד עליו עומד ומתקיים השכל וההבנה בגדלות ה' הוא האמונה באחדות הוי'. וההתבוננות היא גם וברב חסדו ונפלאותיו עמנו, להיות "עם קרובו", - עם שהוא קרוב אליו, ולדבקה בו - יתברך, ממש, פנודע - וכפי שידוע, ממאמר - חכמינו ז"ל⁶²: "פה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים פעולם היה מכל חיי עולם הפא", - זאת מדוע? משום, שהוא - העולם הבא, הוא רק זיו והארה פחינת הנקראת "שכינה" - והוא נקרא "שכינה" מפני שהוא השוכן בו, - בנבראים ומחיה אותם. ואם כן הרי זו בחינה ומדרגה שיש לה שייכות לנבראים, שכן הגילוי בגן עדן, שאליו מתכוונים כאן במשמעות "עולם הבא", הוא רק - הארה מבחינת "שכינה", ונברא - והעולם הבא וגן העדן נבראו, פיו"ד אחת - באות אחת, יו"ה, משמו יתברך - כמאמר חכמינו ז"ל⁶² על הפסוק⁶³: ביה ה' צור

58. פ"ג מ"ג. ובכ"מ. 59. על השאלה, כיצד מתאים "מתנים" ל' רבים למה שאמונה היא אחת, כתב כ"ק אדמו"ר שליט"א: (1) "גם מים חיים וכו' וכו' - ל' רבים. (2) עיי"ש [באזה"ת] עה"פ והי' צדק איזור מתניו דחלק הגוף למטה מהלב זהו "מתנים" ואולי י"ל דנק' ל' רבים מפני ש"נמשך" בשני ירכים, וכן ממש ואולי עוד יותר באמונה היא אחת אבל גם שתיים אנכי ולא יהי' לך. ויל"פ עפ"י הטעם למה גם בזה אחת דיבר אלקי' שתיים זו שמעתי. ולהעיר ג"כ מתניא רפ"כ - לביאור הנ"ל וק"ל". 60. על השאלה, מדוע אין רבנו הזקן מבאר בנמשל (אמונה) הענין מה שהמתנים מוליכים את הגוף למחוז חפצו, כתב כ"ק אדמו"ר שליט"א: "עיקר כוונת אגה"ק זו - אף שמחזק לימוד השי"ס וכו' - בנוגע לתפלה ועניני'. וגם פי' הכתוב חגרה בעוז בא לבאר זה כו' (ולא כ"כ - לבאר הכתוב מצ"ע). ולכן מבאר בנוגע לזרועות - דו"ר - שזהו ענין התפלה, בקיצור עכ"פ ע"ד ראש - התבוננות, אבל הגוף (מצות - כמובן בספ"מ) אין ענין ביאורו כאן. וכמובן ג"כ מההמשך בנוגע "עת וזמן" שעת תפלת כו". - שממשיט "הגוף". עפ"י יל"פ ג"כ הנמשל דענין דמוליכים ומביאים אותו למחוז חפצו שהרי התפלה ענינה הליכה בסולם המוצב כו". 61. אבות פ"ד מ"ז. 62. מנחות כט, ב. 63. ישע"י כו, ד. 64. תהלים קמה, יג. 65. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ע"ד ה' קרן וחומש". 66. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "וכמשנ"ת ח"א פמ"ט". 67. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "וכמשנ"ת ח"א פמ"ד".

ובושה, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב כְּמַתֵּן תּוֹרָה⁶⁹: "וַיֵּרָא הָעַם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמִדוּ מִרְחֹק - הַהֲתַגְלוֹת שֶׁל מִתֵּן תּוֹרָה פִּעֲלָה בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל יִרְאָה וּבִיטוּל הַמִּתְבַּטְּאִים בְּנִסְיָגָה לֵאחֹר, שִׂירָא לְגִשְׁתֵּי אֵל הַקּוֹדֵשׁ, כּוֹ", וְהֵן - הָאֵהָבָה וְהִירָאָה, הֵן בְּחִינֹת הַזְּרוּעוֹת וְהַגּוֹפֹת שְׁבִנְפֵשׁ: אֵהָבָה - חֶסֶד, הִיא "דְּרוּעָא יִמִּינָא" (יד ימין), וִירָאָה - גְּבוּרָה, הִיא "דְּרוּעָא שְׂמָאלָא" (יד שמאל)⁷⁰.

תוך ביטול אל הקב"ה, להיות - כך שיהיה, פחד ה' בלבו ולבוש מגדלתו כו', - שהיראה תהיה בבחינת הנעלית, להתבייש בפני גדלותו של הקב"ה, בושה המונעת אותו מלעשות דבר שהוא רע בעיני הקב"ה, והוא - הבחינה של יראה, פחד ובושה, היא בחינת "שְׂמָאל דוֹקָה", - בחינת שמאל וגבורה שלמעלה, הדוחה שלא לעמוד בקירוב של אהבה (הבאה מ"ימינו תחבקני"⁶⁸) אלא בפחד

אגרת הקדש

להיות פחד ה' בלבו וליבוש מגדולתו כו' והוא בחי' שמאל דוחה כמ"ש במ"ת וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק כו' והן בחי' הזרועות והגוף שבנפש:

שבת קודש ד' מנחם-אב

דְּאוֹרְיִתָא מְחַכְמָה הִיא דְּנִפְקָת, - יציאתה והתגלותה של התורה היא מבחינת "חכמה" שלמעלה, אָכֵל מְקוֹרְהָ וְשִׂרְשָׁה - של התורה, הוא למעלה מעלה מבחינת חכמה, והוא הנקרא בשם "רְצוֹן הַעֲלִיּוֹן" בְּרוּךְ-הוּא, - רצון הוא למעלה מחכמה והוא מקיף (סובב) ונותן כוח בחכמה, וְכְמוֹ שְׁפָתוֹב⁷⁵: - כלפי הפעולה שהתורה פועלת בנשמה: "כְּצִנְהָ רְצוֹן תַּעֲמִרְנֵנוּ"⁷⁶, - פעולתה של התורה על הנשמה הלומדת תורה היא עטרה ומחסה, כְּעִטְרָה שְׂהִיא עַל הַמַּחִין שְׁבִרָאשׁ, - לכן יש בכוחה להעניק חוץ ועו "למתנים" המעמידים את המוחין שבראש - השכל

אך מי הוא הנותן כח ועו לבחי' מתנים להעמיד ולקיים הראש והזרועות הוא עסק ולימוד הלכות בתורה שבע"פ שהיא בחי' גילוי רצון העליון דאורייתא מחכמה היא דנפקת אבל מקורה ושרשה הוא למעלה מעלה מבחי' חכמה והוא הנקרא בשם רצון העליון ב"ה וכמ"ש כצנה רצון תעטרנו כעמרה שהיא על המוחין שבראש וכנודע ממו"ש ע"פ אשת חיל עטרת בעלה. וכל השונה הלכות בכל יום כו'. וזהו חגרה בעו מתניה אין עו אלא תורה שהיא נותנת כח ועו

המתבונן, וכן ה"זרועות", האהבה והיראה שהשכל מוליד או מגלה. כל זה מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל פה, שכן, בהן מתבטא בגילוי הרצון העליון, בחינת ה"כתר" שלמעלה מבחינת "חכמה", וְכַנּוּדֵע - וכמו שידוע, כֹּה שִׁפְרָשׁוּ עַל פְּסוּק⁷⁷: "אִשְׁת חֵיל עִטְרָת בְּעִלָּה"; - כפי שמסביר רבנו הזקן להלן ב"אגרת הקודש" סימן כ"ט, ש"אשת חיל" היינו תורה שבעל פה, "מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה"⁷⁸, וההלכות המרובות שבתורה שבעל פה שהן בלי מספר, כמו שכתוב⁷⁹: "ועלמות אין מספר" שהם ההלכות⁸⁰ - הן "עטרה" וכתר ל"בעלה", בחינת חכמה ומוחין. וְכָל הַשּׁוֹנֵה הַלְכוֹת בְּכָל יוֹם כּוֹ"⁸¹ - מובטח לו שהוא בן עולם הבא", שכן, מה נותן את הכוח לקלוט את ההתגלות האלקית של עולם הבא? - הרי זה דוקא ההלכות של תורה שבעל פה, שמהן נוצר לבוש לנשמה, שתוכל לקלוט את ההתגלות האלקית, כפי שרבנו הזקן מסביר בפרוטרוט להלן בסימן כ"ט. וְהֵיוּ - מה שכתוב: "הַגְּדֵרָה בְּעוֹ מִתְנִיָּה" - "אין עו אלא תורה"⁸², - התורה נקראת "עו",

של הנשמה, כפי שכתוב⁸³: "לכו לחמי בלחמי", שהכוונה היא לתורה, ובמיוחד ללימוד תורה שבעל פה, שְׂהִיא - תורה שבעל פה, היא בחינת גילוי רצון העליון, - הרצון העליון הוא באופן של "גילוי", כשהוא מתגלה בבחירות על כל פרטיו - זהו דוקא בתורה שבעל פה, שכן, מן התורה שבכתב לא יודעים בבחירות ובדיוק מהו הרצון העליון במצוה מסוימת. כגון במצות תפילין: מן התורה שבכתב, בה כתוב רק "וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך"⁸⁴, לא יודעים עדיין מה לקשר, כיצד הן הטוטפות והיכן הוא "בין עיניך", רק בתורה שבעל פה מתבאר בצורה ברורה מה הוא רצונו של הקב"ה במצות תפילין על כל פרטיו. וכך הדבר בשאר המצוות, שהתורה שבעל פה היא הגילוי של הרצון העליון (כפי שהדבר מתבאר בפרוטרוט להלן ב"אגרת הקודש" סימן כ"ט). למרות שעל תורה בכלל הרי אומרים⁸⁵ "אורייתא מחכמה נפקת", שתורה היא בחינת חכמה שלמעלה, כיצד, איפוא אומרים כאן, שהוא רצון העליון שלמעלה מ"חכמה"? - על כך אומר רבנו הזקן:

המתבונן, וכן ה"זרועות", האהבה והיראה שהשכל מוליד או מגלה. כל זה מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל פה, שכן, בהן מתבטא בגילוי הרצון העליון, בחינת ה"כתר" שלמעלה מבחינת "חכמה", וְכַנּוּדֵע - וכמו שידוע, כֹּה שִׁפְרָשׁוּ עַל פְּסוּק⁷⁷: "אִשְׁת חֵיל עִטְרָת בְּעִלָּה"; - כפי שמסביר רבנו הזקן להלן ב"אגרת הקודש" סימן כ"ט, ש"אשת חיל" היינו תורה שבעל פה, "מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה"⁷⁸, וההלכות המרובות שבתורה שבעל פה שהן בלי מספר, כמו שכתוב⁷⁹: "ועלמות אין מספר" שהם ההלכות⁸⁰ - הן "עטרה" וכתר ל"בעלה", בחינת חכמה ומוחין. וְכָל הַשּׁוֹנֵה הַלְכוֹת בְּכָל יוֹם כּוֹ"⁸¹ - מובטח לו שהוא בן עולם הבא", שכן, מה נותן את הכוח לקלוט את ההתגלות האלקית של עולם הבא? - הרי זה דוקא ההלכות של תורה שבעל פה, שמהן נוצר לבוש לנשמה, שתוכל לקלוט את ההתגלות האלקית, כפי שרבנו הזקן מסביר בפרוטרוט להלן בסימן כ"ט. וְהֵיוּ - מה שכתוב: "הַגְּדֵרָה בְּעוֹ מִתְנִיָּה" - "אין עו אלא תורה"⁸², - התורה נקראת "עו",

68. שה"ש ת, ג. 69. יתרו כ, טו. 70. תקו"ז בהקדמה (פתח אליהו). 71. תהלים לו, ג. 72. משלי ט, ה. 73. ואתחנן ו, ח. 74. זח"ב קכא, א. ועוד. 75. תהלים ה, יג. 76. הערת כ"ק אדמור"ר שליט"א: "דצינה בכ"מ - מגן המגין על הגוף מג' צדדים ובכ"ז מסיים תעטרנו (ולא תסובבנו - ראה פרש"י כאן) - היינו שגם ענין דעטרה כאן". 77. משלי יב, ד. 78. הקדמת התקו"ז. 79. שה"ש ו, ה. 80. הערת כ"ק אדמור"ר שליט"א: "כדאיאתא בשהש"ר (שם)". 81. סוף נדה, וש"נ. 82. ספרי האזינו שם. ובכ"מ.

תפלת השחר, שהיא שעת רחמים ועת רצון העליון למעלה. - אז מאיר ומתגלה הרצון העליון; וכיוון שהרצון הוא הרי מחזק את ה"זרועות", אהבת השם ויראת השם, ואת ה"ראש", השכל המתבונן, לכן השעה בה מאיר הרצון העליון, היא הזמן לחיזוק ה"זרועות" וה"ראש",

אגרת הקדש

לבחי' מתנים החגורים ומלוכשים בה לחזק ולאמץ זרועותיה הן דו"ר שכליים או טבעיים כל חד לפום שיעורא דיליה. (ועל העמדת וקיום בחינת הראש שבנפש הוא השכל המתבונן כו' אמר טעמה כי טוב סחרה כו' ומבואר כמ"א): אך עת זומן החיזוק ואימוץ הזרועות והראש היא שעת תפלת השחר שהיא שעת רחמים ועת רצון העליון למעלה. ולזאת אותה אבקש ממבקשי ה' יבינו וישכילו יחדיו ולהיות לזכרון בין עיניהם כל מה שכתבתי אליהם אשתקד בכלל. ובפרט מענין כוונת התפלה מעומקא דלבא יום יום ידרשון ה' בכל לבם ובכל נפשם ונפשם תשתפך כמים נוכח פני ה' וכמארו"ל בספרי עד מיצוי הנפש כו':

שבשעת התפלה מתבונן יהודי בגדלות השם ויוצר או מגלה בתוכו יראת השם ואהבת השם. ולזאת, - ולכן, אמר רבנו הזקן, אותה אבקש ממבקשי ה', ש-יבינו וישכילו יחדיו, ולהיות - ושיהיה, לזכרון בין עיניהם כל מה שכתבתי אליהם אשתקד⁸³ בכלל, ובפרט - מה שכתבתי מענין פגנת התפלה מעמקא דלבא, - מעומק הלב, יום יום ידרשון ה' - להיות קרוב

אל הקב"ה ולדבקה בו, פכל לפים וכלל נפשם, ונפשם תשתפך כמים נכח פני ה', - תפלה הרי נקראת שפיכת הנפש⁸⁴, וכמאמר רבותינו וקרונם לברכה כספרי - על הפסוק⁸⁵ "ובכל נפשך" שעל התפלה להיות "עד מיצוי הנפש כו'": - שהנפש מתפרצת ומתבטאת בהשתפכות של אהבת השם. המלה "מיצוי" מתפרשת לעתים, כמו למשל חבית כשהיא מלאה ואין בה מקום יותר לקלוט את היין או שאר משקין, מתפרץ - דרך הסדקים - החוצה קצת מהמשקה, שלמרות שמדובר במשהו מהמשקה, הרי זה נוצר ממה שהעצם דוחק זאת החוצה מפאת גדישותו. כך גם מובן שבשעה שעצם הנפש משתפך באהבה, הרי בהתגלות, בחיצוניות, יוצא מכך משהו בלבד, המתפרץ עד שהוא נראה בחיצוניות.

חזק, שהיא - מפני שהיא, נותנת כח ועז לבחינת מתנים - של הנשמה, החגורים ומלכשים בה, - בתורה שבעל פה, לחזק ולאמץ זרועותיה, - של הנשמה, ש-הן דחילו ורחימו - יראה ואהבה, שכליים - שהשכל מוליד אותן, או טבעיים, - יראה

ואהבה שהן בטבע בנשמה והשכל מגלה אותן בלבד, כל חד לפום שיעורא דיליה - כל אחד בהתאם ל"שיעורו" הוא, אם הוא שייך ליראה ואהבה "שכליים", או שהוא שייך ליראה ואהבה "טבעיים" בלבד, כל זה מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל פה. לכן אמר הפסוק "חגרה בעוז מתניי", כמו שהגבור על ידי שהוא חוגר את מתניו - הוא מתחזק על ידי זה, כך מתחזקת הנשמה על ידי ה"חגירה" וה"אור

מקיף" הנמשך עליה מהרצון העליון שבגילוי בהלכות של תורה שבעל פה. (ועל העמדת וקיום בחינת הראש שבנפש, הוא השכל המתבונן כו', - כמוסבר לעיל, אמר - על כך שלמה המלך: "טעמה כי טוב סחרה כו'", - היא "טעמה" שה"מסחר" שלה טוב, ומבאר במקום אחר): - שכן, כאן מתכוון רבנו הזקן בעיקר להסביר ענינה של עבודת התפלה, אהבת השם ויראת השם, כפי שהוא מציין להלן, שהזמן לחיזוק וייצוב ה"מתניים" (אהבת השם ויראת השם) הוא זמן התפלה, לכן הוא מזכיר כאן בקיצור בלבד את ענין ה"ראש", השכל המתבונן, שגם הוא מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל פה. אך עת זומן החיזוק ולאמץ הזרועות והראש, - האהבה והיראה, והשכל המתבונן, היא שעת

83. באגה"ק ד"ה הוכח תוכיח - שבסוף הקו"א. 84. שמואל א' א, טו. 85. ואתחנן ו, ה.

יום ששי

כז תמוז

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: מטות־מסעי, ששי עם פירש"י.
 תהלים: קכ"קלד.
 תניא: ואף מי . . . כנגד כולן.

אחד מהעילויים המפורסמים בעל כשרון גדול ועמקן נפלא בא לליאזנא ושקד בלימוד החסידות, ובגודל כשרונותיו רכש לו במשך זמן קצר ידיעה גדולה ורחבה בתורת החסידות. ביחידות הראשונה שנכנס לרבינו הזקן שאל: רבי מה חסר לי? ויענהו רבינו הזקן: אין חסר לך מאומה, כי ירא אלוקים אתה ולמדן, רק צריך אתה להוציא את החמץ שהוא הישות וגסות הרוח, ולהכניס מצה שהוא ביטול. וכלי שנשתמש בו בישות שנדמה לו שהוא אור כגון שפודין, שדוחקין רגלי השכינה, דאין אני והוא יכולין לדור, צריך ליבון. והליבון הוא עד שיהיו הניצוצות הדיבורים ניתזין ונכללין בהאור האמיתי.

שבת

כח תמוז

ה'תש"ג

מברכים ר"ח מנחם אב. אמירת כל התהלים בהשכמה. יום התוועדות.
 הפטורה: שמעו - אלקיך יהודה. אם תשוב - ובו יתהללו.

שיעורים. חומש: מטות־מסעי, שביעי עם פירש"י.
 תהלים: קלה־קלט.
 תניא: פרק ת. והנה . . . למלכא וכו'.

לכל אחד מהרביים היו מאמרים קבועים ביחוד בשביל זה (לטהר אויר העולם), אשר פעם בשתיים או בשלש שנים היו חוזרים עליהם ברבים. אחד ממאמרי רבינו הזקן - החלצו שבלקו"ת בלי ההגהות. אחד ממאמרי אדמו"ר האמצעי - יפה שעה אחת, ותוכנו עשרה פרקים הראשונים דד"ה הנה כאו"א אומר אלקי נשמה בדרה"ח. אחד ממאמרי הצ"צ - מה טובו שבלקו"ת. אחד ממאמרי אאזמו"ר - מי כמוכה באלים. אחד ממאמרי אאמו"ר - וידעת היום מאַסקווא רנ"ז.

יום ראשון

כט תמוז

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, פרשה ראשונה עם פירש"י.
 תהלים: קמ"קג.
 תניא: פרק ט. וביאור . . . דר"ה.

מצאו פתקא כי"ק הצ"צ ותוכנה, שהחליט ללמוד בכל יום שש שעות בלילה בעמידה נגלה, ות"ל שקיים ועבר על ש"ס בבלי וירושלמי וארבעה חלקי שלחן ערוך בעיון.

יום שני

א מנחם אב, ראש חודש

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, שני עם פירש"י.
 תהלים: א"ט.
 תניא: פרק י. והנה . . . דזמרה כנודע.

מעלת המשיח שיהי עניו, דהגם שיהי בתכלית הגדלות, וילמוד תורה עם האבות ומרע"ה, ככל זה יהי בתכלית הענוה והביטול ללמוד גם עם אנשים פשוטים.

יום
ראשון

יום
שני

יום
שלישי

יום
רביעי

יום שלישי

ב מנחם אב

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, שלישי עם פירש"י.
 תהלים: י"ז.
 תניא: ומאחר שהתפלה . . . עילאה.

הודאה לרבים: מתחילין להניח תפילין שני חדשים קודם הבר מצוה. בתחילה בלא ברכה וכעבור איזה שבועות בברכה.

יום
חמישי

יום רביעי

ג מנחם אב

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, רביעי עם פירש"י.
 תהלים: יח"ב.
 תניא: פרק יא. ואמנם . . . "ק" לאין קץ.

משיחת אאמו"ר: יעמאלט ווען משיח וועט קומען בב"א וועט מען ערשט ביינקען נאך די גלות טעג. יעמאלט וועט ערשט פארדריסען פאר וואס מ'האט ניט געטאן אין עבודה. מען וועט ערשט דערהערען דעם גרויסען ווייטאג פון העדר העבודה. איצטער אין די ימי הגלות, איז די ימי העבודה צו מכין זיין זיך צו ביאת המשיח בב"א.

תרגום חפשי

אז, כאשר משיח יבא בב"א, יתגעגעו לימי הגלות, או אז יחרה מדוע לא עסקו ב'עבודה'. או יחשו את הצער הגדול של העדר ה'עבודה'. כעת בימי הגלות, הם ימי העבודה להכין עצמו לביאת המשיח במהרה בימינו אמן.

יום
שישי

יום חמישי

ד מנחם אב

ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, חמישי עם פירש"י.
 תהלים: כג"ח.
 תניא: ומה שמשבחם . . . "200" היא מיד.

מיט דער גרעסטער האָרעוואניע קען מען ניט פארדינען קיין איין סענט מעהר וויפיל השי"ת האָט אָפגעשטעלט, אז דער און דער מענטש זאָל פארדינען. מען בעדארף טאָן וויפיל עס איז נויטיג, אָבער מען מוז געדיינקען, אז די גאַנצע ארבעט, איז מער ניט ווי א טפל, דער עיקר איז די ברכה פון השי"ת, און די ברכה פארדינט מען ווען מען איז א ערליכער איד: תפלה בצבור, שמירת שבת בהידור, כשרות בהשגחה גדולה, חינוך הבנים בא מלמדים ערליכע אידען.

תרגום חפשי

ביגיעה הגדולה ביותר, אי אפשר להרוויח אפילו אגורה אחת יותר מאשר הקב"ה קבע – שאדם פלוני ירוויח. צריך לעשות כמה שנחוצך, אך חייבים לזכור, שכל העבודה אינה אלא טפל. העיקר הוא ברכת השם יתברך, ואת הברכה מרוויחים כאשר הינו יהודי ירא-שמים: [מקפיד על] תפלה בציבור, שמירת שבת בהידור, כשרות בהשגחה גדולה, חינוך הבנים אצל מלמדים יראי-שמים.

שבת
קודש

ב"ה, אי מני"א, תשט"ו
ברוקלין.

הווי"ח אי"א נוי"נ כו' מו"ה [אהרן] שי

שלום וברכה!

מאשרים קבלת מכתבו מט"ז תמוז, ות"ח על שולחו תמונת תלמידים-ות של בתי ספר
אהלי יוסף יצחק ליובאוויטש במחנם הטי.

ת"ח על הבשו"ט אשר התועדו בחג הגאולה י"ב וי"ג תמוז, גאולת נשיא ישראל וגאולתינו
ופדות נפשינו, ובודאי משתדלים שהתעוררות תמשך בכל ימות השנה ובענינים של פועל,
וכמאמר המשנה לא המדרש עיקר אלא המעשה.

במ"ש אודות מר . . . שי מעיר בשאר, שסיפר לו מהנעשה עם בנו . . . שליט"א, וצריך הי
להסבירו אשר אין זה חס ושלוש ענין של שדים ר"ל, אלא ענין של בריאות הגוף בלבד, וכיון
שבריאות הגוף תלוי בענינים רוחניים ואח"כ צריך לעשות גם בדרך הטבע, הנה יבדוק את
המזוזות בביתו וכן את התפילין שלו, וכוונתי לא הבתים של התפילין מבחוץ אלא בעיקר
הפרשיות שתהיינה כשרות כדון, והאם של הבן תהי זהירה בענינים של צניעות, ובעיקר בדיני
וחוקי טהרת המשפחה, ולפני הדלקת הנרות בכל עש"ק וערב יום טוב וכן בכל יום חול של שני
וחמישי בשבוע בבקר תפריש לצדקה איזה פרוטות-פראנק, ובנם יהי לבוש טלית קטן וזהיר
בכסוי הראש, ונוסף על זה ישאלו דעת רופא מומחה למקצוע זה ובעיר גדולה וכהוראתו כן
יעשו, והשי"ת יזכם ויצליחם לגדלו לתורה ולחופה ולמעשים טובים ושלם.

במ"ש אודות מר . . . שי שיש לו מיחוש בשער של עיניו וכו' - הנה ישאל עצת רופא
מומחה ויעשה כהוראתו, וכן יבדקו את התפילין שלו, ומכאן ולהבא יהי זהיר בקידוש
ובהבדלה.

כבקשתו יזכיר את כל אלה על ציון הקי של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבגי"מ זי"ע
נשיא ישראל להמצטרך להם, ובודאי כשהיו אצלו בשורות טובות בזה יודיע . . .

בברכה.

בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א

מזכיר

שיעורי רמב"ם שלשה פרקים ליום - כ"ז תמוז-ד' מנחם-אב ה'תשס"ו

יום ראשון

הלכות עדות פָּרָק ט

א. עֲשֶׂרָה מֵינֵי פְּסוּלוֹת הֵן; כָּל מִי שֶׁנִּמְצָא בּוֹ אֶחָד מֵהֶן, הֲרִי הוּא פְּסוּל לְעֵדוּת. וְאֵלוֹ הֵן - הַנְּשִׂימ, וְהַעֲבָדִים, וְהַקְּטָנִים, וְהַשׁוֹטִים, וְהַחֲרָשִׁים, וְהַסּוּמִים, וְהַרְשָׁעִים, וְהַכּוֹזְבִיִּין, וְהַקְּרוּבִין, וְהַנּוֹגְעִין בְּעֵדוּתָם; הֲרִי אֵלוֹ עֲשֶׂרָה.
ב. נְשִׂימ פְּסוּלוֹת לְעֵדוּת מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל פִּי שְׁנַיִם עֲדִים" - לְשׁוֹן זָכָר, לֹא לְשׁוֹן נְקֵבָה.

ג. וְכֵן הַטְּמֵטוֹם וְהַאֲנֵדְרוּגִינוֹס פְּסוּלִין, מִפְּנֵי שֶׁהֵן סֶפֶק אִשָּׁה, וְכֵל מִי שֶׁהוּא סֶפֶק כָּשֶׁר סֶפֶק פְּסוּל - הֲרִי הוּא פְּסוּל; שְׂאִין הָעֵד בָּא, אֲלֵא לְהוֹצִיא מִמּוֹן עַל פִּי, אוֹ לְחַיֵּב עַל פִּי עוֹן, וְאִין מוֹצִיאִין מִמּוֹן מִסֶּפֶק וְאִין עוֹנְשִׁין מִסֶּפֶק, דִּין תּוֹרָה.

ד. הַעֲבָדִים פְּסוּלִין לְעֵדוּת, דִּין תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בְּעֵדִים: "וְעֹשֵׂייתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לְעֹשׂוֹת לְאֲחִיו", מִכֻּל שֶׁאֲחִיו כְּמוֹהוּ - מִה אֲחִיו בֶּן בְּרִית, אִף הָעֵד בֶּן בְּרִית. קַל וְחִמּוּר לְגוֹיִם: אִם עֲבָדִים שֶׁהֵן בְּמִקְצַת מִצְוֹת פְּסוּלִין - הַגּוֹיִם, לֹא כָּל שָׂבָן.

ה. מִי שֶׁחֲצִי עֲבָד וְחֲצִי בֶּן חוֹרִין, פְּסוּל.

ו. וְכֵל מִי שֶׁנִּשְׁתַּחֲוָה, וְהֲרִי הוּא מַחְסֵר גִּט שֶׁחֲרוּר - פְּסוּל; עַד שֶׁיִּגִּיעַ הַגִּט לְיָדוֹ וְיִטְבֵּל, וְיַעֲשֶׂה מִכֻּל בְּנֵי בְרִית, וְאַחַר כֵּן יַעֲד.

ז. הַקְּטָנִים פְּסוּלִין לְעֵדוּת מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר בְּעֵדִים: "וְעַמְדוֹ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה'" - 'אֲנָשִׁים', וְלֹא קְטָנִים. אֲפֵלוֹ הֵיךְ הַקְּטָן נִבְּוֹן וְחָכֵם - הֲרִי הוּא פְּסוּל, עַד שֶׁיִּבְיֵא שְׁתֵּי שְׁעֵרוֹת אַחַר שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה שָׁנָה גְּמוּרוֹת. וְאִם הִגִּיעַ לְעֵשְׂרִים שָׁנָה וְלֹא הִבִּיא שְׁתֵּי שְׁעֵרוֹת, וְנוֹלַד בּוֹ סִמָּן מִסִּמְנֵי סְרִיס - הֲרִי זֶה סְרִיס, וְיַעֲד. וְאִם לֹא נוֹלַד בּוֹ - לֹא יַעֲד עַד רֹב שְׁנוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוֹ בְּהַלְכוֹת אִישׁוֹת.

ח. קִטָּן שֶׁהִגִּיעַ לְכֻלל שְׁנוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ סִמְנֵי בְּגָרוּת מְלַמְעֵלָה - אִינוֹ צָרִיף בְּדִיקָה. וְאִם לֹא יָאוּ - אִין מִקְבְּלִין עֵדוּתוֹ, עַד שֶׁיִּבְדֵּק. וְכֵן שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה שָׁנָה יוֹם אֶחָד שֶׁהִבִּיא שְׁתֵּי שְׁעֵרוֹת, וְאִינוֹ יוֹדֵעַ בְּטִיב מִשָּׂא וּמִתֵּן - אִין עֵדוּתוֹ עֵדוּת בְּקַרְקָעוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאִינוֹ מְדַקְדֵּק בְּדָבָרִים, שֶׁהֲרִי אִינוֹ יוֹדֵעַ. אֲבָל בְּעֵדוּת מִשְׁלֹטִין - מִקְבְּלִין עֵדוּתוֹ, הַוֵּאֵל וְהוּא גְּדוּל.

ט. הַשׁוֹטָה פְּסוּל לְעֵדוּת מִן הַתּוֹרָה, לְפִי שֶׁאִינוֹ בֶּן מִצְוֹת. וְלֹא שׁוֹטָה שֶׁהוּא מִהַלֵּף עֵרֶם וּמִשְׁבֵּר כְּלִים וְזוֹרֵק אֲבָנִים בְּלִבָּד, אֲלֵא כָּל מִי שֶׁנִּשְׁתַּרְפָּה דַּעְתּוֹ, וְנִמְצְאָת דַּעְתּוֹ מִשְׁבֵּשֵׁת תְּמִיד אֲפֵלוֹ בְּדָבָר מִן הַדְּבָרִים - אִף עַל פִּי שֶׁהוּא מְדַבֵּר וְשׁוֹאֵל כְּעֵגֹן בְּשֶׁאֵר דְּבָרִים - הֲרִי זֶה פְּסוּל, וְכֻלל הַשׁוֹטִים יַחֲשֵׁב. הַנְּכֵפָה - בַּעַת כְּפִיתּוֹ, פְּסוּל; וּבַעַת שֶׁהוּא בְּרִיא, כָּשֶׁר. וְאֶחָד הַנְּכֵפָה מִזְמַן לְזְמַן, אוֹ הַנְּכֵפָה תְּמִיד

הלכות עדות פָּרָק ח

א. מִי שֶׁחָתַם עַל הַשְּׁטָר, וּבָא לְהַעֲדֵי עַל כְּתָב יָדוֹ בְּבֵית דִּין, וְהִפִּיר כְּתָב יָדוֹ שֶׁזָּה הוּא בְּוֵדָאִי, אֲבָל אִינוֹ זוֹכֵר הָעֵדוּת כְּלָל, וְלֹא יִמְצָא בְּלִבּוֹ זְכָרוֹן שֶׁזָּה לָוֶה מִזָּה מַעֲוָלָם - הֲרִי זֶה אֶסוּר לְהַעֲדֵי עַל כְּתָב יָדוֹ זֶה בְּבֵית דִּין; שְׂאִין אָדָם מַעֲדֵי עַל כְּתָב יָדוֹ שֶׁהוּא זֶה, אֲלֵא עַל הַמּוֹן שֶׁבְּשֵׁטֶר; הוּא מַעֲדֵי שֶׁזָּה חַיֵּב לָוֶה, וּכְתָב יָדוֹ - כְּדִי לְהוֹפִירוֹ הַדְּבָר; אֲבָל אִם לֹא נִזְכָּר, לֹא יַעֲד.

ב. אֶחָד הַזּוֹכֵר אֶת הָעֵדוּת מִעֲצָמוֹ אַחַר שֶׁרָאָה כְּתָב יָדוֹ, אוֹ הַזְּכִירוֹהוּ אַחֲרַיִם וְנִזְכָּר, וְאֲפֵלוֹ הַזְּכִירוֹ הָעֵד הַשְּׁנִי שֶׁהַעֲדֵי עִמּוֹ - אִם נִזְכָּר, הֲרִי זֶה מַעֲדֵי. אֲבָל אִם הַזְּכִיר אוֹתוֹ הַתּוֹבֵעַ עֲצָמוֹ - אִף עַל פִּי שֶׁנִּזְכָּר, אִינוֹ מַעֲדֵי; מִפְּנֵי שֶׁזָּה דוּמָה בְּעֵינֵי בַּעַל דִּין כְּאֵלוֹ הַעֲדֵי בְּשֶׁקֶר בְּדָבָר שֶׁלֹּא יָדַע.

ג. וְלִפְיָקָף, אִם הֵיךְ הַתּוֹבֵעַ תְּלַמֵּד חֻקִּים, וְהַזְּכִיר הַתּוֹבֵעַ הֵיךְ אֶת הָעֵד וְנִזְכָּר - הֲרִי זֶה יַעֲד לוֹ; שֶׁתְּלַמֵּד חֻקִּים יוֹדֵעַ, שְׂאֵלְמַלִּי לֹא זָכָר הַדְּבָר, לֹא הֵיךְ מַעֲדֵי. וְקַל הוּא שֶׁהִקְלֹו בְּדִינֵי מְמוֹנוֹת, שֶׁאִף עַל פִּי שֶׁשָּׂכַח הַדְּבָר מִכְּמָה שְׁנַיִם, וְהַכְּתָב הוּא שֶׁהַזְּכִירוֹ הַדְּבָר - הֲרִי זֶה מַעֲדֵי.
ד. הוֹאִיל וְהַדְּבָר בֶּן - שְׁטָר שֶׁיִּמְצָא לְבֵית דִּין, וּבָאוּ עֲדוּי וְאָמְרוּ: 'כְּתָב יָדֵינוֹ הוּא זֶה, אֲבָל מַעֲוָלָם לֹא יָדַעְנוּ עֵדוּת זוֹ, וְאִין אֲנוֹ זוֹכְרִים שֶׁזָּה לָוֶה אוֹ מְכַר לוֹ' - לֹא נִתְקַנְּנוּ הַשְּׁטָר, וְהֲרִי הוּא כְּחֶרֶשׁ; עַד שֶׁיִּזְכְּרוּ עֵדוּתָן. וְכֵל מִי שֶׁאִינוֹ דָּן כְּזֶה - לֹא יוֹדֵעַ בְּדִינֵי מְמוֹנוֹת בֵּין יְמֵינוֹ לְשִׁמְאָלוֹ. אֲבָל אִם הֵיךְ כְּתָב יָדָם יוֹצֵא מִמְּקוֹם אַחֵר, אוֹ שֶׁהִיוּ עֲדִים מַעֲדִים שֶׁזָּה כְּתָב יָדָם - מְקַיְּמִין אֶת הַשְּׁטָר, וְאִין מְשַׁגְּחִין עַל דְּבָרֵיהֶם שְׂאוֹמְרִין: 'אִין אֲנוֹ זוֹכְרִים עֵדוּת זוֹ'; שֶׁמָּא חֲזָרוּ בָּהֶם, וְזֶה שֶׁאָמְרוּ: 'אִין אֲנוֹ זוֹכְרִין', כְּדִי לְבַטֵּל הַשְּׁטָר; וּכְאֵלוֹ אָמְרוּ: 'קְטָנִים הֵינּוּ', פְּסוּלֵי עֵדוּת הֵינּוּ, שְׂאִינָם נֶאֱמָנִים, הוֹאִיל וְיִתְקַנְּנוּ הַשְּׁטָר שֶׁלֹּא עַל פִּיהֶם. וּמִפְּנֵי טַעַם זֶה, מְקַיְּמִין כָּל הַשְּׁטָרוֹת, וְאִין אֲנוֹ צָרִיכִין לְהִבְיֵא עֲדִים וְלִשְׂאֵל אוֹתָם, אִם הֵם זוֹכְרִים עֵדוּת זוֹ, אוֹ אִינָם זוֹכְרִים אוֹתָהּ; שֶׁאֲפֵלוֹ בָּאוּ וְאָמְרוּ: 'אִין אֲנוֹ זוֹכְרִים אוֹתָהּ' - אִין שׁוֹמְעִין לָהֶם, הוֹאִיל וְאֲפֶשֶׁר לְקַיְּמוֹ שֶׁלֹּא מִפִּיהֶן.

ה. אֶחָד הַכּוֹתֵב עֵדוּתוֹ עַל הַשְּׁטָר, אוֹ שֶׁנִּמְצָא אֲצֵלוֹ כְּתוּב בְּפִנְקָסוֹ וּבְכֵתָב יָדוֹ: 'פְּלוֹנִי הַעֲדֵי אוֹתִי עֲלֵי בְּיוֹם פְּלוֹנִי בְּכַף וְכַף' - אִם זָכָר מִעֲצָמוֹ, אוֹ הַזְּכִירוֹהוּ אַחֲרַיִם וְנִזְכָּר - מַעֲדֵי. וְאִם לָאוּ, אֶסוּר לְהַעֲדֵי; שְׂאִין זֶה דוּמָה אֲלֵא לְמִי שֶׁאָמַר לוֹ אָדָם נֶאֱמָן: 'פְּלוֹנִי יֵשׁ לוֹ אֲצֵל פְּלוֹנִי כַּף וְכַף', וְהַעֲדֵי הוּא שֶׁיֵּשׁ לָוֶה אֲצֵל זֶה, וְהוּא אִינוֹ יוֹדֵעַ מִן הַדְּבָר כְּלוּם, אֲלֵא מִפִּי אַחַר שֶׁמַּע וְהַעֲדֵי.

שהן בגי תשלומין ואינן בגי מלקיות; הואיל ולוקחין ממון שאינו שלהן בחמס - פסולין, שנאמר: "כי יקום עד חמס" - כגון הגנבים והגזלנים - אף על פי שהחזיר, הרי הוא פסול לעדות מעת שגנב או גזל. וכן עד זומם - אף על פי שהוזהר בעדות ממון, ושלם - הרי זה פסול מן התורה לכל עדות. ומאימתי הוא נפסל? מעת שהעיד בבית דין, אף על פי שלא הוזהר על אותה עדות אלא אחר כמה ימים. וכן המלוה ברבית - אחד הלזה, ואחד המלוה - שניהן פסולין לעדות: אם רבית קצוצה עשו, הרי הם פסולין לעדות מן התורה; ואם אבק רבית עשו, הרי הן פסולין מדבריהם. וכן כל העובר על גזל של דבריהם, הרי הוא פסול מדבריהם. כיצד? החמסנים, והן הלוקחים קרקע או מטלטלין שלא ברצון הבעלים - אף על פי שנותנין הדמים, הרי אלו פסולין מדבריהם. וכן הרוצים - אחד רועה בהמה דקה, ואחד רועה בהמה גסה של עצמן - הרי אלו פסולין; שחזקתן פושטין ידיהן בגזל, ומניחין בהמתן לרעות בשדות ופרדסים; ולפיכך סתם רועה פסול. ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל, פסולין; אבל בחוצה לארץ, כשרין. ומתיר לגדל בהמה גסה, בכל מקום. וכן המוכסין - סתמן פסולין; מפני שחזקתן לקח יותר מדבר הקצוב להן בדין המלכות, ולוקחין היתר לעצמם. אבל גבאי מנת המלך, סתמן כשרין; ואם נודע שלקחו אפלו פעם אחת יתר מן הראוי להן לגבות - הרי אלו פסולין. וכן מפריחי יונים בישוב - פסולין, מפני שחזקתן שגוזלין יונים של אחרים בחנם. וכן סוחרים שביעית - והם בני אדם שיושבין בטלים, וכיון שבאה שביעית, פושטים זרועותיהן, ומתחילין לשא ולתן בפרות; שחזקת אלו, שהם אוספין פרות שביעית ועושין בהם סחורה. וכן המשחק בקביה - והוא, שלא תהיה לו אמנות אלא היא - הואיל ואינו עוסק בישוב העולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקביה, שהוא אבק גזל. ולא בקביה בלבד אמרו, אלא אפלו בקלפי אגוזים וקלפי רמונים. וכן לא יונים בלבד אמרו, אלא אפלו הממירים בקביה חיה ועוף, ואמרו: 'כל הקודם את חברו או כל הנוצח את חברו, יטל בעליו את שניהם', וכן כל פיוצא בשחוק זה - והוא, שלא תהיה לו אמנות אלא שחוק זה - הרי הוא פסול. וכל אלו פסולין מדבריהם.

ה. אריס שלקח דבר מועט מן הפרות שבפרו בימי ניסן וימי תשרי, קדם שתגמר מלאכתם - אף על פי שלקח שלא מדעת בעל השדה - אינו גנב, וכשר לעדות; שאין בעל השדה מקפיד על זה. וכן כל פיוצא בנה.

יום שני

הלכות עדות פירק יא

א. מי שאינו לא במקרא, ולא במשנה, ולא בדרך ארץ - הרי זה בחזקת רשע, ופסול לעדות מדבריהם; שכל מי שיגר עד קף, חזקה שהוא עובר על רב העברות שיבואו לידו.

ב. לפיכך, אין מוסרין עדות לעם הארץ, ואין מקבלין

בלא עת קבוע. והוא, שלא תהיה דעתו משבשת תמיד; שהרי יש שם נכפין, שגם בעת בריאתם, דעתן מטרפת עליהן. וצריך להתישב בעדות הנכפין הרבה.

י. הפתאים ביותר שאינן מפירין דברים הסותרין זה את זה, ולא יבינו עניני הדבר בדרך שמבינין שאר עם הארץ, וכן המבטלין והנחפזין בדעתן, והמשתגעים בדעתם ביותר - הרי כל אלו בכלל השוטים. ודבר זה, לפי מה שיראה הדין; שאי אפשר לכוון הדעות בכחב.

יא. החרש - פשוטה; שאין דעתו נכונה, ואינו בן מצוות. ואחד חרש שמדבר ואינו שומע, או ששומע ואינו מדבר - אף על פי שראיתו ראיה מעלה, ודעתו נכונה - צריך להעיד בבית דין בפיו, או שיהיה ראוי להעיד בפיו, ויהיה ראוי לשמע דברי הדינים, והאיום שמאימין עליו. וכן אם נשתמק - אף על פי שנבדק בדרך שבדקין לגטין, ונמצאת עדותו מכוננת, והעיד בפנינו בכחב ידו - אינו עדות כלל; חוץ מעדות אשה, לפי שבבעגונה הקלו.

יב. הסומין - אף על פי שמפירין הקול, וידעו האנשים - הרי אלו פסולין מן התורה, שנאמר: "והוא עד, או ראה" - מי שהוא ראוי לראות, הוא שמעיד. והסומה באחת מעיניו, כשר להעיד.

הלכות עדות פירק י

א. הרשעים פסולין לעדות מן התורה, שנאמר: "אל תשת ירך עם רשע, להית עד חמס"; מפני השמועה למדו: 'אל תשת רשע עד'. ואפלו עד כשר שידע בחברו שהוא רשע, ואין הדין מפירין רשעו - אסור לו להעיד עמו, אף על פי שהיא עדות אמת; מפני שמצטרף עמו, ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו. ואין צריך לומר, עד כשר שהוא יודע בעדות לחברו, וידע שהעד השני שעמו עד שקר - שאסור לו להעיד, שנאמר: "אל תשת ירך עם רשע".

ב. איזה הוא רשע? כל מי שעבר עברה שחביב עליה מלקות - זהו רשע, ופסול לעדות; שהרי התורה קראה למחייב מלקות רשע, שנאמר: "והיה אם בן הכות הרשע". ואין צריך לומר למחייב מיתת בית דין שהוא פסול, שנאמר: "אשר הוא רשע למות".

ג. עבר על עברה שחביב עליה מלקות מן התורה, הרי זה פסול מן התורה; ואם היה החייב שבה מדבריהם, הרי זה פסול מדבריהם. כיצד? אבל בשר בהמה בחלב, או שאכל גבלות ושקצים וכיוצא בהן, בין לתאבון בין להכעיס, או שחלל את יום טוב ראשון, או שלבש שעטנז, שהוא שוע או טווי או נזו - הרי זה פסול לעדות מן התורה. אבל אם אכל בשר עוף בחלב, או שחלל את יום טוב שני של גליות, או שלבש בגד צמר שאבד בו חוט של פשתן וכיוצא בו - הרי הוא פסול לעדות מדבריהם. וכבר מנינו כל עברה שחביב עליה מלקות; וכבר נתבאר בכל מצוה ומצוה דברים שאסורין מן התורה, ודברים שאסורין מדבריהם.

ד. ועוד יש שם רשעים שהם פסולין לעדות, אף על פי

הלכות עדות פּרָק יב

א. כל הנפסל בעבירה - אם העידו עליו שני עדים שעשה עברה פלונית, אף על פי שלא התרו בו אינו לוקה, הרי זה פסול לעדות. במה דברים אמורים? בשעבר על דברים שפשוט בישראל שהם עברה - כגון שנשבע לשקר או לשוא, או גזל, או גנב, או אכל נבלה וכיוצא בה; אבל אם ראוהו עדים עובר על דבר שקרוב העושה להיות שוגג - צריכין להזהירו, ואחר כך יפסל. כיצד? ראוהו קושר או מתיר בשבת - צריכין להודיעו שזה חלול שבת, מפני שרוב העם אינן יודעין זה. וכן אם ראוהו עושה מלאכה בשבת או ביום טוב - צריכין להודיעו שהוא שבת, שמא שוכח הוא. וכן המשחק בקביה תמיד, או מי שנעשה מוכס או גבאי שמוסיף לעצמו - צריכין העדים להודיעו שהעושה דבר זה פסול לעדות; שרוב העם אינן יודעין דברים אלו. וכן כל פיוצא בזה. כללו של דבר: כל עברה שהדברים מראים לעדים שזה ידע שהוא רשע, ועבר בידון - אף על פי שלא התרו בו, הרי זה פסול לעדות, ואינו לוקה.

ב. אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו. כיצד? הרי שבא לבית דין, ואמר שגנב או גזל או לנה ברבית - אף על פי שמשלם על פי עצמו, אינו נפסל. וכן אם אמר שאכל נבלה או בעל בעילה אסורה - אינו נפסל, עד שיהיו שם שני עדים; שאין אדם משים את עצמו רשע. לפיכך, ראובן שהעיד עליו שמעון שהלנה ברבית, והעיד לוי ואמר: 'לי הלנה ברבית' - הרי ראובן נפסל בעדות שמעון ולוי; אף על פי שהודה לוי שלנה ברבית, אינו משים עצמו רשע; ונאמן על ראובן, ואינו נאמן על עצמו. וכן מי שהעיד שפלוני רבעו, בין באנסו של נרבע בין לרצונו - הוא ואחר מצטרפין להרגו. 'פלוני בא על אשתי' - הוא ואחר מצטרפין להרגו, אבל לא להרגה. וכן כל פיוצא בזה. 'פלוני רבע את שוריי' - הוא ואחר מצטרפין להרגו, שאין אדם קרוב אצל ממונו.

ג. שנים שהעידו על אחד שהוא פסול בעבירה מאלו העברות, ובאו שנים והעידו שעשה תשובה וחסר בו או שלקה - הרי זה כשר. אבל אם באו שנים והכחישום, ואמרו: 'לא עשה עברה זו ולא נפסל' - הרי זה ספק פסול; לפיכך לא יעיד, ואין מוציאין מומו בעדותו, ולא ידון - עד שיודע שעשה תשובה.

ד. כל מי שנתחייב מלקות - בין שלקה בבית דין, חזר לכשרותו. אבל שאר פסולי עדות, שהן פסולין משום מומו שחמסו או גזלו - אף על פי ששלמו, צריכין תשובה, והרי הן פסולין עד שיודע שחזרו בתשובה מדרך הרעה.

ה. מאימתי חזרת מלזה ברבית? משיקרעו את שטריהם מעצמם, ויחזרו חזרה גמורה, שלא ילכו ברבית אפלו לגוים.

ממנו עדות; אלא אם כן החזק שהוא עוסק במצוות ובגמילות חסדים, ונוהג בדרך הישרים, ויש בו דרך ארץ - מקבלין עדותו, אף על פי שהוא עם הארץ, ואינו לא במקרא ולא במשנה.

ג. נמצאת אומר: כל תלמיד חכמים בחזקת כשר, עד שיפסל; וכל עם הארץ בחזקת שהוא פסול, עד שיחזק שהוא הולך בדרך הישרים.

ד. וכל מי שקבל עדות עם הארץ קדם שתהיה לו חזקה זו, או קדם שיבואו עדים ויעידו שהוא נהג במצוות וברף ארץ - הרי זה הדייט, ועתיד לתן את הדין; שהרי מאבד מומו ישראל על פי רשעים.

ה. וכן הדייטין, פסולין לעדות מדבריהם; והם האנשים ההולכין ואוכלין בשוק לפני כל העם, וכגון אלו שהולכין ערמים בשוק בעת שהם עוסקין במלאכה מנוגלת, וכיוצא באלו שאינן מקפידין על הבשת; שקל אלו חשובין ככלב, ואינן מקפידין על עדות שקר. ומכלל אלו, האוכלין צדקה של גוים בפרהסייה - אף על פי שאפשר להם שיונו מהן בצנעה - מביזין עצמן לכהן, ואינן חוששין. כל אלו פסולין מדבריהם.

ו. מה בין פסול לעדות מן התורה, לפסול לעדות מדבריהם? שפסול מן התורה שהעיד - עדותו בטלה, אף על פי שלא הכריזו עליו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. והפסול מדבריהם, צריך הכרזה. לפיכך, כל עדות שהעיד קדם שהכריזו עליו - מקבלין אותה, כדי שלא לאבד זכות העם; שהרי לא ידעו בו שהוא פסול, ואין פסולו אלא מדבריהם.

ז. עד אחד נאמן באסורין, אף על פי שהוא פסול לשאר עדויות; שהרי רשע בעברה ששחט - שחיטתו כשרה, ונאמן לומר 'בהלכה שחטתי'. אבל החשוד על דבר - אינו נאמן על שלו, אבל נאמן הוא על של אחרים;

ח. לפיכך, החשוד על דבר - יש לו לדון בו ולהעיד בו לאחרים; חזקה אין אדם חוטא כדי שיהנו אחרים. כיצד? נאמן עם הארץ לומר: 'פרות פלוני מעשרין הן'; ונאמן הנחשד למכר בשר בכור לומר: 'בשר זה שמוכר פלוני חלין הוא'; וכן כל פיוצא בזה משאר האסורין. לפי שאימת האסורים על הרשעים, ואין אימת המומן עליהם. ט. מלכי ישראל - לא מעידין, ולא מעידין עליהן; שהם בחזקת אלמים בעלי זרוע, ואין נכנעין תחת על הדיינים. אבל כהן גדול - מעידין עליו, ומעיד הוא למלך בבית דין הגדול, כמו שבארנו.

י. המוסרין, והאפיקורוסין, והמיינים, והמשמדים - לא הצרכו חכמים למנות אותם בכלל פסולי העדות; שלא מנו אלא רשעי ישראל, אבל אלו המורדין והכופרין - פחותין הן מן הגוים; שהגוים - לא מעלין ולא מורדין, ויש להסדיהם חלק לעולם הבא; ואלו - מורדין ולא מעלין, ואין להן חלק לעולם הבא.

כְּדֶרֶךְ שְׁאַתָּה מוֹנֶה בְּזָכְרִים, דוֹר רֵאשׁוֹן וְשֵׁנִי וְשְׁלִישִׁי - כִּף אֶתָּה מוֹנֶה בְּנִקְבוֹת.

ו. כָּל אִשָּׁה שְׁאַתָּה פְּסוּל לָהּ - כִּף אֶתָּה פְּסוּל לְבַעֲלָהּ; שֶׁהַבְּעַל כָּאִשְׁתּוֹ. וְכָל בְּעַל שְׁאַתָּה פְּסוּל לוֹ - כִּף אֶתָּה פְּסוּל לְאִשְׁתּוֹ; שֶׁהָאִשָּׁה כְּבַעֲלָהּ.

ז. כָּל שְׂפִי נָשִׁים שֶׁהֵן זו עִם זו שְׁנֵי בְּשָׁנֵי, בְּעֲלִיָּהּ מְעִידִין זֶה לְזֶה; אֲבָל אִם הָיוּ רֵאשׁוֹן בְּרֵאשׁוֹן, כְּגוֹן שֶׁלְקַח זֶה אִשָּׁה וְזֶה בִּתּוֹ - אֵין מְעִידִין זֶה לְזֶה.

ח. וְכֵן בְּעֲלֵי אֲחֵיות - פְּסוּלִין זֶה לְזֶה, וְהָרִי הֵן רֵאשׁוֹן בְּרֵאשׁוֹן.

ט. וְכֵן לֹא יַעֲדִי לְכֹן אֲחֵיות אִשְׁתּוֹ, וְלֹא לְבַעַל בֵּית אֲחֵיות אִשְׁתּוֹ; אֲבָל מְעִיד הוּא לְכֹן בְּעַל אֲחֵיות אִשְׁתּוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ מֵאִשָּׁה אַחֶרֶת.

י. כָּל אִישׁ שֶׁאֵין אֶתָּה מְעִיד לוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בְּעַל קְרוֹבָתָךְ - הָרִי אֶתָּה מְעִיד לְשֶׁאֵר קְרוֹבָיו, כְּגוֹן בְּנָיו וְאֲחֵיו. וְכֵן כָּל אִשָּׁה שֶׁאֵין אֶתָּה מְעִיד לָהּ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא אִשְׁתׁ קְרוֹבָךְ - הָרִי אֶתָּה מְעִיד לְשֶׁאֵר קְרוֹבֶיךָ.

יא. וְאֲבִי פֶלֶא וְאֲבִי חֶתָן, מְעִידִים זֶה לְזֶה.

יב. אֲחֵי הָאֵחׁ מִן הָאֵם - מְעִידִין זֶה לְזֶה, שֶׁהָרִי אֵין בְּיָגִיעָם קְרִיבָה כְּלָל. כִּיצַד? רַחֵל שֶׁנִּשְׁאֲתָ לְיוֹסֵף, וְיִלְדָה מִמֶּנּוּ רָאוּבֵן, וְהָיָה לְיוֹסֵף בֵּן מֵאִשָּׁה אַחֶרֶת, וְהוּא מְנַשֶּׂה, וְנִשְׁאֲתָ לְשִׁמְעוֹן, וְיִלְדָה מִמֶּנּוּ יְהוּדָה - הָרִי מְנַשֶּׂה וְיְהוּדָה מְעִידִין זֶה לְזֶה.

יג. הָאִישׁ עִם אִשְׁתּוֹ - כְּרֵאשׁוֹן בְּרֵאשׁוֹן; לְפִיכָף, אֵינוֹ מְעִיד לֹא לְכַנָּהּ, וְלֹא לְאִשְׁתׁ בְּנָהּ, וְלֹא לְבַעַל בִּתּוֹ, וְלֹא לְאֲבִיהָ, וְלֹא לְאִמָּהּ, וְלֹא לְבַעַל אִמָּהּ, וְלֹא לְאִשְׁתׁ אֲבִיהָ.

יד. אִשְׁתּוֹ אֲרוּסָה - אֵף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִגְמְרָה הָאִישׁוֹת, הָרִי הִיא לוֹ כְּנִשְׁוֹאָה לְעֵנֵן עֲדוּת. בְּמָה דְבָרִים אֲמוּרִים? בְּאֲרוּסָתוֹ עֲצָמָה, שֶׁאֵינוֹ מְעִיד לָהּ. אֲבָל אִם הָעֵיד לְקְרוֹבֵי אֲרוּסָתוֹ, כְּגוֹן בְּעַל אֲחֵיותָ אוֹ בְּנָהּ וּבִתּוֹ כִּי יוֹצֵא בָהֶן - אֵין פְּסוּלִין אוֹתָהּ עַד שִׁישְׁאָנָהּ.

טו. זֶה שֶׁפְּסָלָה תוֹרָה עֲדוּת הַקְּרוֹבִים - לֹא מִפְּנֵי שֶׁהֵן בְּחֻזְקָת אוֹהָבִים זֶה אֶת זֶה, שֶׁהָרִי אֵינוֹ מְעִיד לוֹ לֹא לְטוֹבָתוֹ וְלֹא לְרַעְתּוֹ; אֲלֵא גִזְרַת הַכֹּתוּב הִיא. לְפִיכָף, הָאוֹהֵב וְהַשּׂוֹנֵא כָּשֶׁר לְעֲדוּת, אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא פְּסוּל לְדִינּוֹת, שֶׁלֹּא גִזְרָה תוֹרָה אֲלֵא עַל הַקְּרוֹבִים.

יום שלישי

הלכות עדות פֶּרֶק יד

א. כָּל מִי שֶׁאֵין אֶתָּה מְעִיד לוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא בְּעַל קְרוֹבָתָךְ - אִם מִתָּה אִשְׁתּוֹ, אֵף עַל פִּי שֶׁהִנִּיחָה לוֹ בְּנִים, הָרִי זֶה גִּתְרַחֵק וְכָשֶׁר.

ב. מִי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ לְחַבְרוֹ עֲדוּת עַד שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה חוֹתְנוֹ, וְנַעֲשֶׂה חוֹתְנוֹ, אוֹ שִׁינְדַע הָעֲדוּת וְהוּא פָּקַח, וְאַחַר כִּף גִּתְרַחֵשׁ, פִּתַּח וְנִסְתַּמָּא, אֵף עַל פִּי שֶׁיִּכּוֹל לְכַוֵּן מִדַּת הַקְּרָקַע שֶׁמְעִיד בָּהּ וּמְסִים מְצַרְיָהּ, שְׁפוּי, וְנִשְׁתַּפָּה - הָרִי זֶה פְּסוּל. אֲבָל אִם הָיָה יוֹדֵעַ לוֹ בְּעֲדוּת עַד שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה חוֹתְנוֹ, וְנַעֲשֶׂה חוֹתְנוֹ וּמִתָּה בִּתּוֹ, פָּקַח, וְנִתְחַרֵּשׁ וְחִזְרָה

ו. מֵאִמְתֵי חֲזֵרֶת הַמְשַׁחֲקִין בְּקַבְיָהּ? מִשִּׁישְׁבָרוֹ אֶת פְּסִיפְסִיטָהּ מִצְמָן, וְיַחֲזִירוּ בָהֶם חֲזֵרָה גְמוּרָה, שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ וְאֶפְלוּ בַחֲנָם.

ז. וּמֵאִמְתֵי חֲזֵרֶת מְפָרִיחֵי יוֹנִים? מִשִּׁישְׁבָרוֹ אֶת הַפְּלִים שֶׁצָּדִין בָּהֶם, וְיַחֲזִירוּ בָהֶם חֲזֵרָה גְמוּרָה, שֶׁאֶפְלוּ בַמְדַבֵּר לֹא יִהְיוּ עוֹשִׂין.

ח. מֵאִמְתֵי חֲזֵרֶת סוֹחְרֵי שְׂבִיעִית? מִשְׁתַּגִּיעַ שְׂבִיעִית אַחֶרֶת, וְיִבְדְּקוּ. וְלֹא חֲזֵרֶת דְּבָרִים בְּלִבְךָ, אֲלֵא כּוֹתֵב: 'אֵנִי פְלוֹנִי בֵּן פְלוֹנִי כְּנִסְתִי מֵאֵתִים זֹו מִפְּרוֹת שְׂבִיעִית, וְהָרִי הֵם וְחַוָּנִים כְּמִתְנָה לְעֵנִים'.

ט. מֵאִמְתֵי חֲזֵרֶת הַמוֹעֵל בְּשַׁבּוּעוֹת? מִשִּׁיבּוֹא לְבֵית דִּין שֶׁאֵין מְפִרִין אוֹתוֹ, וְיֹאמֵר לָהֶם: 'חֲשׂוֹד אֵנִי', אוֹ יִתְחַבֵּב שְׁבִיעִית בְּבֵית דִּין שֶׁאֵין מְפִרִין אוֹתוֹ כְּמִמּוֹן חֲשׂוֹב, וְיִשְׁלַם וְלֹא יִרְצֶה לְהִשְׁבַּע. וְכֵן טַבַּח שֶׁהָיָה בּוֹדֵק לְעֲצָמוֹ וּמוֹכֵר, וְנִצָּאת טְרֵפָה מִתַּחַת יָדוֹ, שֶׁהָרִי הוּא בְּכָלֵל אוֹכְלֵי טְרֵפָה, שֶׁהֵם פְּסוּלִין לְעֲדוּת - הָרִי זֶה פְּסוּל לְעֲדוּת, עַד שִׁנְרָאָה מִמְעַשְׂוֹ שֶׁנֶּחֱם עַל רַעְתּוֹ, וְיִלְבַּשׁ שַׁחְרִים וְיִכְסֶה שַׁחְרִים וְיִלְחַף לְמָקוֹם שֶׁאֵין מְפִרִין אוֹתוֹ, וְיַחֲזִיר אֲבָדָה בְּדָבָר חֲשׂוֹב, אוֹ יוֹצֵא טְרֵפָה מִתַּחַת יָדוֹ בְּדָבָר חֲשׂוֹב.

י. וְכֵן עַד זֹמַם שֶׁהִלֵּךְ לְמָקוֹם שֶׁאֵין מְפִרִין אוֹתוֹ, וְנִתְנוּ לוֹ מִמּוֹן חֲשׂוֹב לְהַעֲדִי בְּשֶׁקֶר, וְלֹא רָצָה - הָרִי זֶה עֲשֶׂה תְּשׁוּבָה, וְחִזְרוּ לְכַשְׁרוֹתוֹ. וְכֵן כָּל פְּיוֹצָא בְּזֶה.

הלכות עדות פֶּרֶק יג

א. הַקְּרוֹבִים פְּסוּלִין לְעֲדוּת דִּין תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יוֹמְתוּ אֲבוֹת עַל בְּנִים, וּבְנִים לֹא יוֹמְתוּ עַל אֲבוֹת". מִפִּי הַשְּׂמוּעָה לְמָדוּ, שֶׁבְּכָלֵל לֹא זֶה, שֶׁלֹּא יוֹמְתוּ אֲבוֹת עַל פִּי בְּנִים, וְלֹא בְּנִים עַל פִּי אֲבוֹת; וְהוּא הַדִּין לְשֶׁאֵר הַקְּרוֹבִים. אֵין פְּסוּל בְּדִין תוֹרָה, אֲלֵא קְרוֹבִים מִמְשַׁפַּחַת אֵב בְּלִבְךָ; וְהֵם: הָאֵב עִם הַבֵּן, וְהַבֵּן עִם הָאֵב, וְהָאֲחִין מִן הָאֵב זֶה עִם זֶה, וּבְנֵיהֶם זֶה עִם זֶה; וְאֵין צָרִיף לומר, הַדּוֹד עִם בֵּן אֲחִיו. אֲבָל שֶׁאֵר הַקְּרוֹבִים מִן הָאֵם, אוֹ מִדְּרָךְ הָאִישׁוֹת - כֵּלֵן פְּסוּלִין מִדְּבָרֵיהֶן.

ב. הַגֵּרִים אֵינֶם בְּדִין הַקְּרוֹבִים. אֶפְלוּ שְׁנֵי אַחִים תְּאוּמִים שֶׁנִּתְגַּדְּרוּ, מְעִידִים זֶה לְזֶה; שֶׁהִגֵּר שֶׁנִּתְגַּדֵּר, כְּקִטְן הַנוֹלָד הוּא חֲשׂוֹב.

ג. הָאֲחִים זֶה עִם זֶה, בֵּין מִן הָאֵב בֵּין מִן הָאֵם - הָרִי הֵם רֵאשׁוֹן בְּרֵאשׁוֹן; וּבְנֵיהֶם זֶה עִם זֶה - שְׁנֵי בְּשָׁנֵי; וּבְנֵי בְנֵיהֶם זֶה עִם זֶה - שְׁלִישִׁי בְּשָׁלִישִׁי.

ד. וְלַעוֹלָם שְׁלִישִׁי בְּרֵאשׁוֹן כָּשֶׁר, וְאֵין צָרִיף לומר שְׁלִישִׁי בְּשָׁנֵי. אֲבָל שְׁנֵי בְּשָׁנֵי, וְאֵין צָרִיף לומר שְׁנֵי בְּרֵאשׁוֹן - שְׁנֵיהֶם פְּסוּלִין.

ה. וְהָאֵב עִם בְּנוֹ, כְּרֵאשׁוֹן בְּרֵאשׁוֹן הוּא. לְפִיכָף, הָאֵב עִם בֵּן בְּנוֹ, פְּסוּל; וְעִם בֵּן בֵּן בְּנוֹ, שֶׁהוּא רְבִיעִי מִמֶּנּוּ - כָּשֶׁר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי בְּרֵאשׁוֹן. וְכֵן הַדְּרָךְ בְּנִקְבוֹת. כִּיצַד? שְׂפִי אֲחֵיות אוֹ אֵחׁ וְאֲחֵיותָ, בֵּין מִן הָאֵב בֵּין מִן הָאֵם - הָרִי הֵם רֵאשׁוֹן בְּרֵאשׁוֹן; בְּנֵיהֶם, בֵּין זָכָרִים בֵּין נְקִבוֹת - שְׁנֵי בְּשָׁנֵי; בְּנֵי בְנֵיהֶם, אוֹ בְּנֵי בְנֵיהֶם - שְׁלִישִׁי בְּשָׁלִישִׁי.

הלכות עדות פּרָק טו

א. כל עדות שתבוא לאדם הנגיה ממנה - אינו מעיד בה; שזה כמעיד לעצמו. לפיכך, בני העיר שבא מערער לערער עליהן במרחץ או ברחוב של עיר - אין אחד מבני העיר מעיד בדבר זה, ולא דן בו, אלא עד שישלך עצמו בקנין, ואחר כך דנין או יעיד.

ב. בני העיר שנגנב ספר תורה שלהן - הואיל ולשמיעה הוא עשוי, שאי אפשר לאדם לסלק עצמו ממנו - אין דנין בדניי אותה העיר, ואין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר. וכן כל פיוצא בזה.

ג. האומר: 'תנו מנה לעניי עירי' - אין דנין בדניי אותה העיר, ואין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר. במה דברים אמורים? בשהיו העניים סמוכים עליהן, ופוסקין להן צדקה בכל שנה. אפלו אמרו שנים מאנשי העיר: 'אנו נתן דבר הקצוב עלינו ונעיד' - אין שומעין להן; שהנגיה היא להן שיתעשרו עניים אלו, הואיל והן סמוכין על בני העיר. וכן כל פיוצא בזה.

ד. קרקע שבין שני שתפין, שבא מערער להוציא מתחת יד השתף - אינו מעיד לשתפו עליה, אלא אם סלק עצמו ממנה וקנה מידו שנתנה לשתפו, ושם בא בעל חוב שלו וטרפה מיד השתף, משלם לו דמיה; ואחר כך מעיד לו עליה. וכן כל פיוצא בזה.

ה. העורר על השדה - אם יש בה פרות, אין הארץ מעיד עליה; שהרי רוצה הארץ להעמידה ביד בעליה, כדי שיטל חלקו בפרות; ואם אין בה פרות, מעיד. אבל השוכר - אם לקח השכירות בידו, ואמר: 'כל מי שתקום שדה זו בידו יטל' - הרי זה מעיד. ואם כבר נתן השכירות לבעל השדה - אינו מעיד; כיון שאם תצא השדה למערער, חזב לתן לו שכר כל השנים שישב בה. וכן כל פיוצא בזה.

ו. שמעון שלנה, והיה ראובן ערב, וכא יהודה לערער על שמעון הלנה, ולהוציא קרקע מתחת ידו - אם יש לשמעון שדה אחרת כנגד החוב - הרי ראובן הערב יש לו להעיד על אותה קרקע שהיא של שמעון; שאין לו בזה הנגיה - שאם לקחה יהודה, הרי שדה אחרת שיפרע ממנה בעל חובו.

ז. וכן לוקח ראשון מעיד ללוקח שני שלקח אחרון, שגה השדה שלו - והוא שיש למוכר שדה בן חורין, כנגד דמי השדה זו של לוקח הראשון; שאין ללוקח ראשון הנגיה בעמידת זו השדה ביד לוקח שני - שאפלו נטרף לוקח הראשון, על המוכר הוא חוזר, והרי יש שדה אחרת שיגבה ממנה.

הלכות עדות פּרָק טז

א. ראובן שגזל שדה או טלית משמעון, וכא יהודה ויערער על ראובן ואמר: 'שדה זו' או 'טלית זו שלי היא' - אין שמעון יכול להעיד לראובן שאין זו השדה של יהודה, ולא זו הטלית של יהודה; שהרי שמעון רוצה

ונתפקח, שפוי, ונשתטה וחזר ונשתפה, פתח, ונסתמא וחזר ונתפתח - כשר. זה הכלל: כל שתחלתו בכשרות וסופו בכשרות - כשר, אף על פי שנפסל בינתיים; תחלתו בפסלות - אף על פי שסופו בכשרות, פסול. לפיכך, מי שהיה יודע עדות והוא קטן, וכא והעיד בה כשהוא גדול - אינה כלום.

ג. ויש דברים שסומכין בהן על עדותן כשהוא גדול, הואיל והם דברים של דבריהם. ואלו הן הדברים שאדם נאמן להעיד בגדלו, על מה שראה בקטנותו: נאמן אדם לומר: 'זה כתב ידו של אבי', או 'של אחי' - מפני שקיים שטרות מדבריהם. וזכור אני בפלונית שנשאת, ונעשה לה מנהג התולדות' - הואיל ורב הנשים בתולדות נשאות, וכתבה מדבריהם. 'שהמקום הזה בית הפרס', מפני ששמאתו מדבריהם. ויעד פאן היינו באין בשבת, שצמצום התחום עד אלפים בלבד מדבריהם. 'שהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לטבל ולאכל בתרומתו', ו'שהיה חולק עצמו תרומה', ו'שהיינו מוליכים חלה ומתנות לפלוני הכהן על ידי עצמו', ו'אמר לי אבא, משפחה זו כשרה', 'משפחה זו פסולה', ו'אכלנו בקצצה של פלוני שהאכילונו אחיו כדי להודיע שאחיהם פלוני נשא אשה שאינה הגונה לו' - שכל אלו הדברים להחזיק זה הכהן לאכל בתרומה של דבריהם, או לדחותה ממנה.

ד. כל אלו שמעיד בהן הגדול במה שיעד כשהיה קטן - אם היה גוי או עבד כשראה דברים אלו, והעיד אחר שנתגיר ונשתחרר - אינו נאמן.

ה. מי שהיה יודע לחברו בעדות עד שלא נעשה גזלן, ונעשה גזלן - הוא אינו מעיד על כתב ידו, אבל אם החזק כתב ידו שבשטר זה בבית דין קדם שיעשה גזלן - הרי זה שטר כשר. וכן אם נעשה חתנו - הוא אינו מעיד על כתב ידו, אבל אחרים מעידין על כתב ידו; אף על פי שלא החזק בבית דין, אלא אחר שנעשה חתנו - הרי זה כשר; שאינו דומה הפסול בעברה לפסול בקריבה - שהפסול בעברה, חשוד לזיף.

ו. שטר שיש בו שני עדים בלבד, ושניהם קרובים זה לזה, או שאחד משניהם פסול בעברה - אף על פי שמסר לו השטר בשני עדים כשרים - הרי הוא כחריש, מפני שהוא מזיף מתוכו.

ז. הכותב כל נכסיו לשני בני אדם בעדות אחת, והעדים קרובים לאחד ממקבלי המתנה, ורחוקים מן השני - הרי השטר פסול, מפני שהיא עדות אחת. אבל אם כתב בשטר אחד: 'שנתתי לראובן חצר פלונית, ושנתתי לשמעון שדה פלונית', ונמצאו העדים קרובים לזה ורחוקים לזה - זה שהם רחוקים ממנו, מתנתו קימת; שאלו שתי עדיות, אף על פי שהן בשטר אחד. למה זה דומה? לאומר: 'היו עלי עדים, שנתתי לראובן כך וכך, ושמכרתי לשמעון כך וכך, ושלויתי מלוי כך וכך' - שאף על פי שכתב בשטר אחד, והמקנה איש אחד - הרי אלו שלש עדיות, שאינן תלויות זו בזו.

כשם שפוסלין בעדים, כך פוסלין בדינין.

ה. ולפיכך, אין סומכין בסנהדרין שנים הקרובים זה לזה, בין בסנהדרי גדולה בין בסנהדרי קטנה. אבל אלו שמוסיפין עד שבעה לעבר השנה, כמו שבארנו בהלכות קדוש החדש - נראה לי שאם הנה בהן קרוב, אין בכך כלום.

ו. כל הכשר לדון, כשר להעיד. ויש כשר להעיד, ואינו כשר לדון: האהוב, והשונא, והגר, והמשחרר, וכן הנזקן, והפריס, והממזר, וסומא באחת מעיניו - כשרין להעיד, ואינן כשרין לדון דיני נפשות, כמו שבארנו.

יום רביעי

הלכות עדות פ"ק יז

א. מי שהעידו לו אנשים רבים וגדולים בתכמה וביראה, שהם ראו פלוני שעבר עברה פלונית, או שלוה מפלוני - אף על פי שהוא מאמין הדבר בלבבו כאלו ראוהו - לא יעיד, עד שיראה הדבר בעיניו, או יודה לו הלנה מפיו ויאמר לו: 'הנה עלי עד', שנאמר: "או ראה או ידע". ואין לה עדות שמתקיימת בראיה או בדיעה, אלא עדות ממון. וכל המעיד מפי אחרים - הרי זה עד שקר, ועובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תענה ברעך עד שקר".

ב. לפיכך, מאמין אף על עדי ממון. וכיצד מאמין על עדי ממון? מאמין עליהן בפני הכל, ומודיעין אותם פת עדות השקר, ובשעת המעיד בה בעולם הנה ולעולם הבא; ואחר כך מוציאים את כל האדם לחוץ, ומשירין את הגדול שבבעדים, ואומרים לו: 'אמר, היאף אתה יודע שזה חייב לזה?' אם אמר: 'הוא אמר לי: חייב אני לו', 'איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו' - לא אמר כלום; עד שיאמר: 'בפנינו הודה לו שהוא חייב לו'. והיו מכניסין את העד השני, ובדוקין אותו כך. נמצאו דבריהם מכניין - נושאין ונותנין בדבר, וגומרין הדין.

ג. המטמין עדים לחברו, והודה לו בינו לבין חברו, והעדים רואין ושומעין שהוא אומר לו: 'יודאי יש לה אצלי כך וכך, אבל אני מתירא שמא תכפני בדין למחר' - הרי זה אינה עדות; עד שיודה בפני עדים.

ד. אחד המודה בפני עדים, ואמר דרך הודנה: 'זה יש לי אצלי כך וכך', או שאמר: 'אתם עדי', או 'היו עלי עדים' - בין שאמר הלנה, בין שאמר המלוה ושתק הלנה דרך הודנה מאמין לדבריו - הרי אלו עדים. ואין צריך לומר אם קנו מידו, או שאמר להם: 'פתבו עלי שטר שיש לזה אצלי כך וכך', וכל פיוצא בדברים אלו - הרי הם הודנה, ומעידין על פיו.

ה. תלמיד שאמר לו רבו: 'יודע אתה, שאם נותנין לי כל ממון העולם - איני משקר! מנה יש לי אצל פלוני, ויש לי עלי עד אחד; לה והצטרף עמו! - אם נצטרף, הרי זה עד שקר'.

ו. אמר לו: 'בוא נעמד עם העד, ולא תעיד, כדי שיראה הלנה ויפחד, ויעלה על דעתו שאתם שני עדים, ויודה

להעמיד שדה זו וטלית זו ביד ראובן, שהוא טוען שהוא גזלה ממנו, כדי שיתירו לו מיד הגזלן - שחרי אפטר שותקה הראיה של שמעון שמוציא בה מיד ראובן, אפטר שאינו יכול להוציא בה מיד יהודה. וכן אם מכר ראובן השדה הגזולה, או הורישו ללוי, ובא יהודה לערער על לוי - אין שמעון מעיד שאינה של יהודה, שמא נחת יש לו להוציאה מיד לוי.

ב. מכר הטלית הגזולה ללוי, ובא יהודה לערער - אם מת ראובן, שמעון מעיד עליה שאינה של יהודה; שחרי אין טלית זו חוזרת לשמעון לעולם, שכבר קנה אותה הלוקח ביאוש ושנוי רשות, וכבר מת ראובן הגזלן, ואין לו ממי יטל דמיה. אבל אם עדין ראובן קיים - אין שמעון מעיד אף על הטלית; שההנהגה היא לו שלא תעמד ביד יהודה, כדי שיביא ראיה שראובן גזלה, וישלם לו דמיה. וכן אם היתה הטלית ביד יורשי ראובן, אין שמעון מעיד עליה - מפני שסופה, אם תעמד ביד היורש, לחזר לו. וכן כל פיוצא בזה.

ג. ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות, ובא יהודה לערער על שמעון ולהוציאה מתחת ידו - אין ראובן מעיד לו עליה; שאף על פי שאין עליו אחריותה, הרי הוא רוצה שתעמד ביד שמעון - כדי שיבוא בעל חוב של ראובן, ויטרף אותה בחובו, ולא יהיה: "לוה רשע, ולא ישלם".

ד. ראובן שמכר פרה או טלית לשמעון, ובא יהודה לערער ולהוציא מיד שמעון - ראובן מעיד לו עליה שהיא של שמעון; שאפלו עמדה ביד שמעון - אין בעל חובו של ראובן טורף מן הנכסים והמטלטלין, ואפלו היו הפיזתיקי. במה דברים אמורים? בשתיה שמעון מודה שזו הפרה והטלית הן של ראובן המוכר בודאי, והוא יודע שאמת הן שלו. אבל אם לא הודה שמעון, אין ראובן מעיד לאבד זכות יהודה; שאם תצא מתחת ידי שמעון - יחזר שמעון, ויתבע ראובן בדמים, ויאמר לו: 'מכרת לי דבר שאינו שלך, שהרי באו עדים שהן של יהודה'. במה דברים אמורים, שעיד ראובן לאבד זכות יהודה, ויעמיד המטלטלין ביד שמעון? כשבאו עדים והעידו, שאנו יודעין ראובן זה שלא היתה לו קרקע מעולם. אבל אם לא באו עדים בכך, אף על הפרה והטלית אינו מעיד ולמה אינו מעיד עליהן? שמא הקנה אותן לבעל חובו על גב הקרקע, וכתב לו 'קנה', והקנה לו מטלטלין על גב הקרקע, שנמצא בעל חוב טורף אף הפרה והטלית; לפיכך לא יעיד עליהן, שחרי רוצה להעמידן ביד שמעון, כדי שיבוא בעל חוב שלו ויטרף אותן. וכן כל פיוצא באלו הדברים. ודברים אלו אינן תלויין אלא בדעת הדין ועצם בינתו, שיביין בעקרי המשפטים, וידע דבר הגורם לדבר אחר, ויעמיק לראות: אם ימצא שיש לזה העד צד הנהגה בעדותו, אפלו בדרך רחוקה ונפלאה - הרי זה לא יעיד בה. וכדרך שלא יעיד בדבר זה, שמא נוגע בעדותו הוא - כך לא ידון באותו דבר. וכן שאר מיני הפסולות -

ולבסוף הוּזְמָו - הָרִי אֵלֶּי נִהְרָגִין, או לוקין, או משלמין; מפני שההכחשה - תחלת הוּזְמָה היא, אלא שצדין לא נגמרה.

ה. אין זומין את העדים, אלא בפניהם; ומכחישין את העדים שלא בפניהם. ועדים שהוּזְמָו שלא בפניהם, הרי הכחשו; לפיכך, אם מתו העדים שהוּזְמָו קדם שזומו אותם בפניהם - אין כאן עדות, שהרי הכחישו זו את זו. ו. עדי נפשות שהכחשו ולא הוּזְמָו - אפלו בא הנהרג ברגליו, אינם לוקין; מפני שהוא לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין, ואין לוקין עליו. אכל בית דין מפין אותן מכת מרדות, כפי מה שיראו.

ז. עדים זוממין צריכין הכרזה. והיאף היא ההכרזה שלפניה? כותבין וְשולחין לכל עיר ועיר: 'פלוני ופלוני העידו בך וכן, והוּזְמָו, והרגנום', או 'לקו בפנינו', או 'עונשנו אותם כך וכן דינרין', שגאמר: "והנשוארים, שזענו ויראו".

ח. חיוב העדים הזוממים לשלם במקום שחייבין לשלם - קנס הוא; ולפיכך, אין משלמין על פי עצמם. כיצד? הרי שהעידו, ונחלקה עדותם בבית דין, ואחר כך אמרו שגיהם: 'העדנו על זה בך וכן, והוּזְמָו' - אין משלמין על פיהם. אכל אם אמרו: 'העדנו על זה, והוּזְמָו בבית דינו של פלוני, ונתחייבנו לתן לו כך וכן' - הרי אלו משלמין; שזו הודאה במקום שנגמר דינם לתן אותו. ואם אמר האחד כך, משלם חלקו.

הלכות עדות פֶּרֶק יט

א. שנים שהעידו ואמרו: 'במזרח הבינה הרג זה את הנפש בשעה פלונית', וכאו שנים ואמרו להם: 'במערב הבינה הזאת הייתם עמנו בעת הזאת' - אם יכול העומד במערב לראות מה יש במזרח, אינם זוממין; ואם אינו יכול לראות, הרי אלו זוממין. ואין אומרין: 'שמא מאור עיניהם של ראשונים רב, ורואין מרחק יתר מכל אדם'. וכן אם העידו שנים ואמרו: 'בבקר הרג זה את הנפש בירושלים', וכאו שנים ואמרו להם: 'ביום זה בערב הייתם עמנו בלד' - אם יכול אדם להלך אפלו על הסוס מירושלים ללד מבקר עד ערב, אינם זוממין; ואם אינו יכול להגיע, הרי אלו זוממין. ואין אומרין: 'שמא פר קל ביותר נודמן להם, וקפלו את הדרך'; אלא בדבר המצוי הודוע לכל משערין לעולם וזוממין אותם.

ב. שנים שאמרו: 'באחד בשבת הרג זה את הנפש במקום פלוני', וכאו שנים ואמרו: 'ביום זה עמנו הייתם במקום אחר רחוק, אכל ביום שלאחר יום זה הרגו בנדאי' - אפלו העידו האחרונים שקדם פמה ימים הרגו - הרי זה ההורג עם עדיו הראשונים נהרגין, שהרי הוּזְמָו; שבעת שהעידו שהרג, עדין לא נגמר דינו להרג. אכל באו שני עדים בשלישי בשבת ואמרו: 'באחד בשבת נגמר דינו של פלוני להריגה', וכאו שנים ואמרו: 'באחד בשבת עמנו

מעצמו' - הרי זה אסור לו לעמד ולהראות שהוא עד, אף על פי שאינו מעיד. ועל זה וכיוצא בו נאמר: "מדבר שקר תרחק".

ז. השוכר עדי שקר להעיד לחברו - פטור מדיני אדם, וחיבב בדיני שמים. וכן עד שפכש עדותו ולא העיד - פטור מדיני אדם, וחיבב בדיני שמים.

הלכות עדות פֶּרֶק יח

א. מי שהעיד בשקר, ונודע בעדים שהעיד בשקר - זה הוא הנקרא 'עד זומם'. ומצות עשה לעשות לו, כמו שרצה לעשות בעדותו: אם בעברה שחייבין עליה סקילה העידו והוּזְמָו, נסקלין פלן; ואם שרפה, נשרפין; וכן שאר המיתות. ואם העידו במלקות - לוקה כל אחד מהן, כשאמר מחייבי מלקות: אומדין כחו, ומפין אותו. ואם העידו עליו לחיבו ממוזן - משלשין הממוזן ביניהם לפי מגזן העדים, כל אחד ואחד חלק המגיע לו; ואינן לוקין במקום תשלומין.

ב. במה דברים אמורים? בעדים שהוּזְמָו. אכל שתי כתי עדים המכחישות זו את זו, אין כאן עדות; ואין עונשין את אחת מהן, לפי שאין אנו יודעים מי היא הפת השקרנית. ומה בין הכחשה להוּזְמָה? ההכחשה - בעדות עצמה: זאת אומרת 'היה הדבר הנה', וזאת אומרת 'לא היה', או יבוא מכלל דבריה שלא היה. והוּזְמָה - בעדים עצמן, ואלו העדים שהוּזְמָו - אינם יודעים אם נהנה הדבר, או לא נהנה. כיצד? עדים שבאו ואמרו: 'ראינו זה שהרג את זה', או 'לזה מזה, ביום פלוני במקום פלוני', ואחר שהעידו ונבדקו, באו שנים עדים אחרים ואמרו: 'ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום, ולא היו דברים מעולם, לא זה הרג את זה, ולא זה הלוח את זה' - הרי זו הכחשה. וכן אם אמרו להם: 'היאף אתם מעידים כך, וזה ההורג או הנהרג או הלוח או המלוח, היה עמנו ביום זה במדינה אחרת' - הרי זו עדות מכחשת; שזה כמי שאמר: 'לא הרג זה את זה', ו'לא זה הלוח את זה, שהרי עמנו היה, ולא נהיה דבר זה'. וכן כל כיוצא בדברים אלו. אכל אם אמרו להם: 'אנו, אין אנו יודעים אם זה הרג זה ביום זה בירושלים, כמו שאתם אומרין, או לא הרגו; ואנו מעידים, שאתם עצמכם הייתם עמנו ביום זה בבבל' - הרי אלו זוממין, ונהרגין או משלמין; הואיל והעדים שהוּזְמָו אותם לא השגיחו על עצמה של עדות קלל, אם היא אמת או שקר.

ג. וזה שהאמינה תורה עדים האחרונים על העדים הראשונים, גזרת הפתוב היא. אפלו היו העדים הראשונים מאה, וכאו שנים והוּזְמָו ואמרו להם: 'אנו מעידים שאתם המאה, בלכם עמנו הייתם במקום פלוני' - הרי אלו נענשין על פיהם; שהשנים כמאה, ומאה פשנים. וכן בשתי כתי עדים המכחישות זו את זו - אין הולכין אחר הרב, אלא דוחין את שתייהן.

ד. עדים זוממין, אינן צריכין התראה. ועדים שהכחשו,

העדות בלה, מפני שהן פת אחת, הואיל ונפסל מקצתה, נפסלה בלה.

ד. העיד האחד ונתקרה עדותו, ואמר השני: 'אף אני כמוהו', או שאמר: 'הן' וכיוצא בזה, והומו שניהם - הרי שניהם נהרגין או לוקין או משלמין; שכל עד שאמר אחר עדות חברו 'הן', הרי זה כמי שנתקרה והעיד כמו שהעיד חברו. ואין לעדים זוממין שנגה, לפי שאין בה מעשה; לפיכך, אין צריכין התראה, כמו שבארנו.

ה. כשם שהשנים מזמין את המאה אם העידו המאה בבת אחת - כך הם מזמין אותן אפלו היו חמשים פת, וכאו שנים אחר שנים. כיצד? פת שהעידה על ראובן שהרג שמעון בירושלים, וכאו שני עדים והזמנה, ובאה פת שניה והעידה אותה עדות עצמה שראובן הרג שמעון בירושלים, ועמדו אותם השנים והומו גם זאת הפת השניה, וכן השלישית, והרביעית - אפלו הן מאה - כלן נהרגין על פי אלו השנים.

ו. פת שהעידה על ראובן שהרג שמעון, ובאה פת שניה והזמה את הפת הראשונה - נהרגו העדים הזוממין, ויצל ראובן. באה פת שלישית, והזמה את הפת השניה - תהרג הפת השניה וראובן, ותצלל הפת הראשונה. באה פת רביעית, והזמה את הפת השלישית - תהרג הפת השלישית והפת הראשונה, ויצלל ראובן ותצלל הפת השניה. וכן אפלו הן מאה פת, זו מזמה את זו - פת נכנסת וכת יוצאת.

ז. עדים שהעידו על איש טרפה שהרג, והומו - אין נהרגין; שאפלו הרגוהו בידיהם - אין נהרגין, לפי שהוא טרפה. וכן העדים שהיו טרפה, והעידו בדבר שחייבין עליו מיתת בית דין, והומו - אין נהרגין; שאם יומו זוממיהם - אין זוממיהם נהרגין, שלא הומו אלא טרפה.

ח. עדים שהעידו על אחד, והרשיעוהו רשע שאין בו לא מלקות ולא חיוב ממון, ואחר כך הומו - הרי אלו לוקין, אף על פי שלא זממו להלקות זה ולא לחיבו ממון. כיצד? העידו על כהן שהוא חלל, כגון שהעידו: 'בפנינו נתגרשה אמו' או 'נחלצה במקום פלוני ביום פלוני', והומו - הרי אלו לוקין. וכן אם העידו על אדם שהרג בשגגה, והומו - לוקין, ואינן גולין. העידו על שורו של זה שהרג הנפש, והומו - לוקין, ואין משלמין את הכפר. העידו עליו שנמכר בעבד עברי, והומו - לוקין. וארבעה דברים אלו, מפני הקבלה הן.

ט. כך קבלו חכמים, ששנים שהרשיעו את הצדיק והצדיקו את הרשע בעדותם, וכאו אחרים והזומם והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע - הראשונים לוקין, אף על פי שלא הרשיעו את הצדיק להלקותו. אבל אם העידו עליו שאכל בשר בחלב, או לבש שעטנז - הרי אלו לוקין, משום שנאמר: "ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו".

י. שנים שהעידו על ראובן שנאף עם בת כהן, ונגמר דין ראובן לחנק ודין הנואפת לשרפה, ואחר כך נמצאו

הייתם במקום הרחוק, אלא מערב שבת נגמר דינו, או 'בשני בשבת נגמר דינו' - אין עדים אלו שהומו נהרגין; שהרי מכל מקום בעת שהעידו עליו, כבר נגמר דינו להריגה. וכן לענין תשלומי קנס. כיצד? באו שנים בשלישי בשבת ואמרו: 'באחד בשבת גנב וטבח ונגמר דינו', וכאו שנים ואמרו: 'באחד בשבת עמנו הייתם במקום רחוק, אבל מערב שבת נגמר דינו' - אפלו אמרו: 'בשני בשבת גנב וטבח ונגמר דינו' - אין עדים אלו שהומו משלמין; שהרי מכל מקום, בעת שהעידו עליו, חיב היה לשלם. וכן כל כיוצא בזה.

ג. אין עדי השטר נעשין זוממין, עד שיאמרו בבית דין: 'שטר זה בזמנו כתבנוהו, ולא אחרנוהו'. אבל אם לא אמרו כן - אף על פי שזמנו של שטר באחד בניסן בירושלים, וכאו עדים והעידו שיעדי השטר היו עמהם בבבל ביום זה - השטר כשר והעדים כשרים; שאפשר שאחרוהו וכתבוהו, וכשהיו בירושלים באחד כתבו שטר זה שם, ואחרו זמנו וכתבו זמנו ניסן. אמרו: 'בזמנו כתבנוהו, והומו - אם יש שם עדים שיודעים היום שחתמו על שטר זה, או עדים שראו זה השטר וחתימתו כיום פלוני - בין שהומו, הרי נפסלו למפרע מיום שנודע שחתמו על השטר; שהעדים החותמים על השטר, הרי הם כמי שנתקרה עדותם בבית דין בעת החתימה. אבל אם אין עדים שראו עדותם, ולא ראו השטר מקדם - אינן נפסלין אלא מעת שהעידו בבית דין שזה כתב ידם, ואמרו 'בזמנו כתבנוהו'; שאפשר שביום זה שהעידו בבית דין, בו ביום חתמו על השטר שיש לו כמה שנים, והם שקרו ואמרו 'בזמנו כתבנו'.

יום חמישי

הלכות עדות פּרָק כ

א. אין עדים זוממין נהרגין ולא לוקין ולא משלמין, עד שיהיו שניהם ראויין לעדות, ויומו שניהם אחר שנגמר הדין. אבל אם היום אחד מהם בלבד, או שהומו שניהם קדם גמר דין, או שהומו שניהם אחר גמר דין ונמצא אחד מהם קרוב או פסול - אין נענשין, אף על פי שהומו; ונפסלו לכל עדות שבתורה.

ב. נהרג זה שהעידו עליו, ואחר כך הומו - אינן נהרגין מן הדין, שנאמר: "כאשר זמם לעשות לאחיו", ועדין לא עשה; ודבר זה, מפי הקבלה. אבל אם לקה זה שהעידו עליו, לוקין. וכן אם נצא הממון מיד זה ליד זה בעדותם - חוזר לבעליו, ומשלמין לו.

ג. היו העדים שלשה, אפלו הן מאה - אם העידו בבית דין זה אחר זה, והעיד כל אחד מהם אחר חברו בתוך כדי דבור, והומו מקצתם - אין נענשין עד שיומו כלן. אבל אם היה הפסק בין זה לזה יתר מכדי דבור, שהוא כדי שאלת שלום תלמיד לרבו - הרי נתלקה העדות, והשנים שהומו נענשין, והשנים האחרים שהיה בין דבריהם ודברי הראשונים הפסק, אין נענשים; ואף על פי שבטלה

ז. שנים שהעידו שאכל זה שדה זו שלש שנים, ונמצאו זוממין - משלמין לבצל השדה דמי השדה. העידו שנים שאכלה שנה ראשונה, ושנים שאכלה שנה שניה, ושנים שאכלה שנה שלישית, והוזמו כלן - משלשים ביניהם; שאף על פי שצדוות החזקה שלש צדוות, הרי הן כצדוות אחת להזמה. לפיכך, שלשה אחים, ואחד מצטרף עם כל אחד ואחד מהן והעידו בשנה שנה - הרי אלו שלש צדוות, ותתקיים בהן החזקה. והן כצדוות אחת להזמה: שאם הוזמו כלן - הרי שלשה האחים משלמין חצי דמי השדה, וזה שנצטרף עם כל אחד מהן משלם חצי דמיה. ח. שלש כתי עדים שנתקיים בעדותם ששור זה מועד, ונמצאת פת ראשונה ושניה זוממין - כלן פטורין. נמצאו שלשתן זוממין - כלן חביבין לשלם חצי גזק; שאף על פי שהוא תם, משלם חצי גזק. במה דברים אמורים? כשהיו כלן רומזין זה את זה, או שבאו רצופין, או שהיו מפירין בעל השור ולא הפירו השור. אבל אם אין שם אחד מאלו - הרי פת ראשונה ושניה פטורין; שפרי הם אומרים: 'לא באנו אלא לחיבו חצי גזק, ולא ידענו שתבוא פת אחרת ויעשה מועד'.

ט. וכן שנים שהעידו בכן סורר ומורה עדות הראשונה, ובאו שנים אחרים והעידו עליו עדות האחרונה שפיה נהרג, והוזמו שתייהן - פת הראשונה לוקה, ואינה נהרגת, מפני שיכולים לומר: 'להלקותו באנו'; אבל פת האחרונה נהרגת, שעל פיהן בלבד הוא נהרג. היתה הפת האחרונה ארבעה, שנים אומרים: 'בפנינו גנב', ושנים אומרים: 'בפנינו אכל', והוזמו - כלן נהרגין. העידו שנים שגנב זה נפש מישראל ומכרו, והוזמו - הרי אלו נחנקין. העידו שנים שגנבו, והעידו שנים אחרים שמכרו - בין שהוזמו עדי גנבה, בין שהוזמו עדי מכירה - כל פת מהם שהוזמה נהרגת, שהגנבה היא תחלת חיובו של זה מיתה. העידו שנים שמכרו לזה הישראלי, והוזמו, ולא היו שם עדים שגנבו - הרי אלו פטורין; שאפלו לא הוזמו, לא הנה זה נהרג, מפני שיכול לומר: 'עבדי מכרתי'. באו עדי גנבה אחר שהוזמו עדי מכירה - אפלו ראינו אותם רומזין זה את זה, אין נהרגין.

י. מוציא שם רע על אשתו שהביא עדים שזנתה כשהיא ארוסה, והביא האב עדים והוזמו - הרי עדי הפעל נהרגין. חזר והביא הפעל עדים, והזם עדי האב - הרי עדי האב נהרגין, ומשלמין ממון לבצל: נהרגין - מפני עדי הפעל שנגמר דינם להריגה בעדותם, ומשלמין קנס - מפני שנגמר דין הפעל לשלם קנס בעדותם; ונמצאו נפשות לזה, וממון לזה. וכן שנים שהעידו על זה 'שבעל נצרה מארשה', והוזמו - נהרגין, ואין משלמין; 'בעל בתו של פלוני', והוזמו - נהרגין, ומשלמין קנס לנטען. 'שורו של רבע השור', והוזמו - נסקלין, ואין משלמין; 'שורו של פלוני' - נסקלין, ומשלמין דמי השור לבצל השור. וכן כל פיוצא בזה.

זוממין - הרי אלו נחנקין, ואינם נשרפין; ודבר זה קבלה.

הלכות עדות פרוק כא

א. שנים שהעידו שגרש פלוני אשתו ולא נתן לה כתובה, והוזמו, והלא בין היום בין למחר, אם גרש סופו לתן כתובה - אומדין כמה רוצה אדם לתן בכתבתה של זו כשתמכר אותה בטובת הניה, ומשלמין דמי טובת הניה זו. ומשצדין באשה ובכתבתה, שאם היתה האשה חולה או זקנה, או שהיה שלום בינה לבין בעלה - אין דמי הכתובה כשתמכר, כמו דמיה אם היתה האשה בריאה וקטנה, או יש ביניהן קטטה; שזו קרובה מן הגרושין, ורחוקה מן המיתה. וכן אין טובת הניה של כתובה המרובה, כפי טובת הניה של כתובה המועטת - שאם היתה כתבתה אלהי היא נמכרת בטובת הניה במאה, אם היתה מאה אינה נמכרת בעשרה אלא בפחות. ודברים אלו, כפי מה שישערו הדניין.

ב. העידו על זה שהוא חייב לפלוני אלהי זוי, על מנת לתן מכאן ועד שלשים יום, והלזה אומר: 'עד חמש שנים אחר השלשים יום', ונמצאו זוממין - אומדין כמה רוצה אדם לתן ויהיו בידיו אלהי זוי חמש שנים, ומשלמין כן ללזה. וכן כל פיוצא בזה.

ג. העידו על שורו של זה שנגח, ונמצאו זוממין - משלמין חצי גזק; ואם אין השור שנה חצי גזק - משלמין דמי השור בלבד, שאין משלם אלא מגופו. לפיכך, אם העידו עליו שאכל פרות, או שבר פלים כדרך הלוחו - משלמין גזק שלם. וכן כל פיוצא בזה.

ד. העידו על פלוני שהפיל שן עבדו, ואחר כך סמא את עינו, והוזמו - משלמין לאדון דמי העבד, ודמי עינו. העידו שסמא את עינו, ואחר כך הפיל את שנו, והוזמו, ונמצא הדבר הפך, שהאדון הפיל את שנו, ואחר כך סמא עינו - משלמין דמי עין לעבד. וכן כל פיוצא בזה.

ה. עדי קנוי וסתירה שהוזמו, לוקין. בא עד אחד והעיד שזנת אחר הקנוי והסתירה, ונמצא אותו העד זומם - משלם כתבתה. היה שנים, הם עדי הקנוי והסתירה והטמאה, ונמצאו זוממין - משלמין כנגד הכתובה, ואין לוקין. ולמה לא נהרגו, והרי העידו בטמאה? לפי שלא התרו בה.

ו. שנים שהעידו על זה שגנב וטבח או מכר, והוזמו - משלמין לו את הכל. העידו שגנבו, והעידו שנים אחרים שטבח או מכר, והוזמו אלו ואלו - הרי הראשונים משלמין לו תשלומי כפל, והאחרונים משלמין תשלומי שנים או שלשה. הוזמו האחרונים בלבד - הרי הגנב משלם תשלומי כפל, והעדים האחרונים משלמין לגנב תשלומי ארבעה וחמשה. נמצא אחד מן האחרונים זומם, בטלה עדות שניה; נמצא אחד מן הראשונים זומם, בטלה כל העדות - שאם אין גנבה, אין הטביחה או המכירה מחיבת אותו לשלם כלום.

לא תעשה; וזה הוא פֶּרֶט: (א) לעשות על פי התורה שיאמרו בית דין הגדול; (ב) שלא לסור מדבריהם; (ג) שלא להוסיף על התורה, לא במצוות שבכתב, ולא בפרושן שלמדנו מפי השמועה; (ד) שלא לגרע מן הכל; (ה) שלא לקלל אב ואם; (ו) שלא להכות אב ואם; (ז) לכבד אב ואם; (ח) ליראה מאב ואם; (ט) שלא יהיה הבן סורר ומורה על קול אביו ואמו. ובאור מצוות אלו - בפרקים אלו.

הלכות ממרים פרק א

א. בית דין הגדול שבירושלים - הם עקר תורה שבעל פה, והם עמוד ההוראה, ומתקן חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהם הבטיחה התורה, שנאמר: "על פי התורה אשר ירוף, ועל המשפט אשר יאמרו לך - תעשה", זו מצות עשה. וכל המאמין במשה רבנו ובתורתו - חייב לסמוך מעשה הדת עליהם, ולהשען עליהם.

ב. כל מי שאינו עושה כהוראתן - עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תסור (מכל) [מן] הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". ואין לוקין על לאו זה, מפני שנתן לאזהרת מיתת בית דין; שכל חכם שמורה על דבריהם - מיתתו בחנק, שנאמר: "והאיש אשר יעשה בידו...". אהד דברים שלמדו אותן מפי השמועה, והם תורה שבעל פה, ואהד דברים שלמדו אותן מפי דעתן באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהן שהדין בדבר זה כף הוא, ואהד דברים שעשו אותן סג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה, והן הגזרות והתקנות והמנהגות - כל אהד ואהד מאלו השלשה דברים, מצות עשה לשמע להן, והעובר על כל אהד מהן, עובר בלא תעשה. הרי הוא אומר: "על פי התורה אשר ירוף", אלו הגזרות והתקנות והמנהגות שירוי בהן לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם; "ועל המשפט אשר יאמרו לך - תעשה", אלו דברים שלמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן; "(מכל) [מן] הדבר אשר יגידו לך", זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

ג. דברי הקבלה, אין בהן מחלקת לעולם; וכל דבר שתמצא בו מחלקת, בידוע שאינו קבלה ממשה רבנו. ודברים שלומדין מן הדין - אם הספימו עליהן בית דין הגדול כלם, הרי הספימו; ואם נחלקו בהן - הולכין אחר הרב, ומוציאין הדין אהד לרבים. וכן הגזרות והתקנות והמנהגות - אם ראו מקצתן שראוי לגזר גזרה או לתקן תקנה זו או שניחוו העם על מנהג זה, וראו מקצתן שאין ראוי לגזר גזרה זו ולא לתקן תקנה זו ולא להניח מנהג זה - נושאין ונותנין אלו כנגד אלו, והולכין אחר הרב, ומוציאין הדין אהד לרבים.

ד. כשהיה בית דין הגדול קיים, לא הייתה שם מחלקת בישראל; אלא כל דין שנוולד בו ספק לאהד מישראל, שואל לבית דין שבעירו. אם ידעו, אמרו לו; אם לאו, הרי השואל עם אותו בית דין או עם שלוחו עולין

הלכות עדות פרק כב

א. שתי כתי עדים המכחישות זו את זו, שבא עד אהד מפת זו ועד אהד מפת זו והעידו בעדות אהרת - אין כאן עדות; שהרי בודאי אהד מהן שקרן, ואין ידוע מי הוא משניהם. באה פת זו בפני עצמה, ובאה פת זו בפני עצמה והעידה עדות אהרת - מקבלין כל אחת מהם בפני עצמה. **ב.** ראובן שהוציא על שמעון שני שטרות, אהד במנה ואהד במאתים, וכפר שמעון בשני השטרות, ועדי שטר זה פת אחת מאותם השנים שהכחישו זו את זו, ועדי השטר השני הפת השניה - הרי שמעון משלם מנה, שיד בעל השטר על התחנתנה; וישבע על השאר. ויראה לי, ששבועה זו שישבע על השאר, בנקיטת חפץ כדין מודה במקצת; שהרי יש עליו שני עדים פשרים מעידין במקצת הממון שכפר בכלו, ולא תהיה הודית פיו גדולה מהעדות עדים, כמו שבארנו.

ג. הוציא ראובן שטר על לוי, ועדי פת אחת משתיהן, והוציא שמעון שטר שני על לוי, ועדי הפת השניה, ולוי כפר בשניהם - הרי ראובן נשבע ונוטל, ושמעון נשבע ונוטל; שודאי אהד מהם יש לו אצלו. ושבועה זו - בתקנת חכמים, כדין חנוני על פנקסו.

ד. הוציא ראובן שטר על שמעון, ועדי פת אחת מהן, והוציא שטר שני על לוי, ועדי הפת השניה, וכל אהד מהן כפר בו - המוציא מחבירו, עליו הראיה; הואיל ואין ראובן יכול לקיים אהד משני שטרות - הרי כל שטר בהם כחרש, ושני הנטענין נשבעין הסת ונפטרין. במה דברים אמורים? בשבאו שתי הפתות להעיד כאהד. אבל כל המוציא שטר שיש בו עדות פת אחת משתיהן, הרי זה גובה בו. ואם הוציא אחר כף, בין הוא בין אחר, שטר שני שיש בו עדות הפת השניה - הרי זה גובה בו, בין מן הלנה הראשון בין מאחר; שהרי כל פת משתיהן באה בפני עצמה והעידה.

ה. מי שהביא עדים ונחקרה עדותם, והוזמו, וחסר והביא עדים אחרים באותה הטענה עצמה, והוזמו, אפלו מאה פת, ואחר כף הביא עדים באותה הטענה עצמה, ונמצאת עדות אלו האחרונים מכונת - דנין על פיהן; שאף על פי שהחזק זה שטען טענה זו להביא עדים שקרנים, הרי לא החזקו אלו העדים האחרונים שהם משקרין. אבל שטר שקרא עליו ערער, והוא שיבואו שנים ויאמרו: 'ממנו שאל לזרף לו שטר זה' - אף על פי שנתקם השטר מחותמיו, אין גובין בו לעולם. ויראה לי, שאם באו עדי השטר, והעידו הם בעצמם על כתב ידם - גובין בו.

ברייך רחמנא דסייען

יום שישי

הלכות ממרים

יש בכללן תשע מצוות - שלש מצוות עשה, ושש מצוות

שלא פדין, ועונשין שלא פדין; אכל אין קובעין הדבר לדורות, ואומרין שהלכה כהיא. וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה, או לעבר על מצות לא תעשה, כדי להחזיר רבים לדת, או להציל רבים מישאאל מלהכשל בדברים אחרים - עושין לפי מה שהשעה צריכה. כשם שהרופא חותך גיד או רגלו של זה, כדי שיחיה בלו - כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבר על מקצת מצוות לפי שעה, כדי שיחיהו פלן - כדרך שאמרו חכמים הראשונים: 'חלל עליו שבת אחת, כדי שישמר שבתות הרבה'.

ה. בית דין שנתאה להם לגור גזרה, או לתקן תקנה, או להנהיג מנהג - צריכין להתישב בדבר, ולידע תחלה, אם רב הצבור יכולין לעמד בה, או אין רב הצבור יכולין לעמד בדבר זה. ולעולם אין גוזרין גזרה על הצבור, אלא אם כן רב הצבור יכולין לעמד בה.

ו. הרי שגזרו בית דין גזרה, ודמו שרב הצבור יכולין לעמד בה, ואחר שגזרו אותה, פסקו העם בה ולא פשטה ברב הצבור - הרי זו בטלה, ואינן רשאים לכף את העם ללכת בה.

ז. גזרו ודמו שפשטה בכל ישראל, ועמד הדבר בן שנים רבות, ולאחר זמן מרבה עמד בית דין אחר, ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל - יש לו רשות לבטלה; ואפלו הנה פחות מאותו בית דין הראשון בחכמה ובמנין, יש לו לבטל.

ח. וכל בית דין שהתיר שני דברים, אל ימהר להתיר דבר שלישי.

ט. הואיל ויש לבית דין לגור ולאסור דבר המתיר ועמד אסורו לדורות, וכן יש להן להתיר אסורי תורה לפי שעה - מה הוא זה שהזהירה תורה, "לא תסוף עליו, ולא תגרע ממנו"? - שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרע מהם, ולקבץ הדבר לעולם שהוא מן התורה, בין בתורה שבכתב, בין בתורה שבפועל פה. כיצד? הרי כתוב בתורה: "לא תבשל גדי בחלב אמו", ומפי השמועה למדו, שזה הפתוב אסור לבשל ולאכל בשר בחלב - בין בשר בהמה, בין בשר חיה; אבל בשר עוף, מתר בחלב מן התורה. אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב, הרי זה גורע; ואם יאסור בשר העוף, ויאמר שהוא בכלל הגדי, והוא אסור מן התורה - הרי זה מוסיף. אבל אם אמר: 'בשר העוף מתיר מן התורה, ואנו נאסור אותו, ונודיע לעם שהוא גזרה, שלא יבוא מן הדבר חרבה, ויאמרו: 'העוף מתיר מפני שלא נתפרש בתורה, כך החיה מתרת שהרי לא נתפרשה; ויבוא אחר לומר: 'אף בשר בהמה מתיר, חוץ מן העז; ויבוא אחר לומר: 'אף בשר העז מתיר בחלב הפרה או הכבשה, שלא נאמר אלא "אמו", שהיא מינו; ויבוא אחר לומר: 'אף בחלב העז שאינה אמו מתיר, שלא נאמר אלא "אמו".' לפיכך נאסר כל בשר בחלב, ואפלו בשר עוף - אין זה מוסיף, אלא עושה סג לתורה. וכן כל פיוצא בזה.

לירושלים, ושואלין לבית דין שבהר הבית. אם ידעו, אמרו להן; ואם לאו, הכל באין לבית דין ששל פתח העזרה. אם ידעו, אמרו להן; ואם לאו, הכל באין ללשכת הגזית לבית דין הגדול, ושואלין. אם הנה הדבר שנולד בו הספק לכל ידוע אצל בית דין הגדול, בין מפי הקבלה בין מן המדה שדנו בה - אומרים להן מיד; ואם לא הנה הדבר ברור אצל בית דין הגדול - דנין בו בשעתו, ונושאים ונותנים בדבר עד שייסכימו פלן, או יעמדו למנין וילכו אחר הרב, ויאמרו לכל השואלין: 'כך הלכה', והולכין להן. משבטל בית דין הגדול, רבתה מחלקת בישראל: זה מטמא ונותן טעם לדבריו, וזה מטהר ונותן טעם לדבריו; זה אוסר, וזה מתיר.

ה. שני חכמים או שני דינים שגחלקו שלא בזמן הסנהדרין, או עד שלא הגיע הדבר להן - בין בזמן אחד, בין בזה אחר זה - אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר - אם אין אמה יודע להיכן הדין נוטה - בשל תורה, הלוך אחר המחמיר; ובשל דברי סופרים, הלוך אחר המקל.

הלכות ממרים פרק ב

א. בית דין הגדול שדברו באמת מן המדות כפי מה שנתאה בעיניהם שהדין כך, ודנו דין, ועמד אחריהם בית דין אחר, ונתאה לו טעם אחר לסתור אותו הדין - הרי זה סותר, ודן כפי מה שנתאה בעיניו, שנאמר: "אל השפט אשר יהיה בימים ההם" - אין אמה חייב ללכת, אלא אחר בית דין שדברו.

ב. בית דין שגזרו גזרה, או התקינו תקנה, והנהיגו מנהג, ופשט הדבר בכל ישראל, ועמד אחריהם בית דין אחר, ובקש לבטל דברי הראשונים ולעקר אותה התקנה ואותה הגזרה ואותו המנהג - אינו יכול, עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין. הנה גדול בחכמה אבל לא במנין, במנין אבל לא בחכמה - אינו יכול לבטל את דבריו; אפלו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו - אין האחרונים יכולין לבטל, עד שיהיו גדולים מהן. והיאף יהיו גדולים במנין, הואיל וכל בית דין ובית דין של שבעים ואחד הוא? זה מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שאמרו בית דין הגדול, ולא חלקו בו.

ג. במה דברים אמורים? בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סג, אלא בשאר דיני תורה. אבל דברים שראו בית דין לגזור או לאסור אותו, לעשות סג - אם פשט אסורן בכל ישראל - אין בית דין הגדול אחר יכול לעקרן ולהתירן, אפלו הנה גדול מן הראשונים.

ד. ויש לבית דין לעקר אף דברים אלו לפי שעה, אף על פי שהוא קטן מן הראשונים - שלא יהו גזרות אלו חמורין מדברי תורה עצמה; שאפלו דברי תורה - יש לכל בית דין לעקר אותן, הוראת שעה. כיצד? בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סג, כדי שלא יעברו העם על התורה - מכין

הלכות ממרים פרק ג

א. מי שאינו מאמין בתורה שבבעל פה, אינו זקן ממרא האמור בתורה, אלא הרי זה בכלל המינים, ומיתתו בנד כל אדם.

ב. מאחר שנתפרסם שהוא כפר בתורה שבבעל פה - מורידין ולא מצלין, כשאר המינים והאפיקורוסין והאומרים 'אין תורה מן השמים' והמסורין והמשמדין; כל אלו אינן בכלל ישראל, ואינן צריכין לא עדים ולא התראה ולא דינין; אלא כל ההורג אחד מהם, עשה מצוה גדולה והסיר מכשול.

ג. במה דברים אמורים? באיש שקפר בתורה שבבעל פה ממחשבתו, ובדברים שגראו לו, והלף אחר דעתו הקלה, ואחר שרירות לבו, וכפר בתורה שבבעל פה תחלה; וכן כל הטועים אחריו. אבל בגי איתן הטועים ובגי בגייהם, שהדיחו אותם אבותם ונולדו במינות, וגדלו אותם עליו - הרי הן כתינוק שנושבה לבין הגוים וגדלוהו הגוים על דתם, שהוא אנוס; ואף על פי ששמע אחר כך שהיה יהודי, נראה היהודים ודתם - הרי הוא כאנוס, שהרי גדלוהו על טעותם. כך אלו האוחזים בדרך אבותיהם שתעו. לפיכך, ראוי להחזירן בתשובה, ולמשך אותם בדרך שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה; ולא ימהר אדם להרגן.

ד. אבל זקן ממרא האמור בתורה - הוא חכם אחד מחכמי ישראל שיש בידו קבלה, וזן ומורה בדיני תורה כמו שזדונו יורו כל חכמי ישראל, שבאה לו מחלקת בדין מן הדינין עם בית דין הגדול, ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראתם - גזרה תורה עליו מיתה; ומתודה, ויש לו חלק לעולם הבא. אף על פי שהוא זן והן דינין, והוא קבל והם קבלו - הרי התורה חלקה להם כבוד; ואם רצו בית דין למחל על כבודם, ולהניחו - אינן יכולין, כדי שלא ירבו מחלקת בישראל.

ה. אין זקן ממרא חייב מיתה, עד שיהיה חכם שהגיע להוראה, סמוך בסנהדרין, ויחלק על בית דין בדבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת, או בתפלין; ויורה לעשות כהוראתו, או יעשה הוא על פי הוראתו; ויחלק עליהן, והן יושבין בלשכת הגזית. אבל אם היה תלמיד שלא הגיע להוראה, והורה לעשות - פטור, שנגאמר: "כי יפלא ממך דבר למשפט", מי שלא יפלא ממנו אלא דבר מפלא.

ו. היה חכם מפלא של בית דין, וחלק ושנה ולמד לאחרים בדבריו, אבל לא הורה לעשות - פטור, שנגאמר: "והאיש אשר יעשה בדרך בדרך, לא שיאמר בדרך, אלא יורה לעשות או יעשה הוא בעצמו.

ז. מצאן חוץ למקומן, והמרה עליהם - פטור, שנגאמר: "וזממת ועלית אל המקום", מלמד שהמקום גורם לו מיתה. וכל אלו וכיוצא בהם שהם פטורין מן המיתה - יש לבית דין הגדול לנדוהם ולהפרישם ולהכותם ולמנעם

מללמד כפי מה שיראה להם שתדבר צריך לכוף.

ח. וכיצד דיני זקן ממרא? בעת שיפלא דבר, ויורה בו חכם המגיע להוראה, בין בדבר שיראה בעיניו, בין בדבר שקבל מרבותיו - הרי הוא והחולקין עמו עולין לירושלים, ובאין לבית דין שעל פתח הר הבית; ואומרים להם בית דין: 'כך הוא הדין'. אם שמע וקבל, מוטב. ואם לאו - באין בלן לבית דין שעל פתח העזרה, ואומרים גם הם להם: 'כך הוא הדין'. אם שמע וקבל, ילכו להם. ואם לאו - בלן באין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית, שמשם תורה יוצאת לכל ישראל, שנגאמר: "מן המקום ההוא, אשר יבחר ה'". ובית דין אומרים להם: 'כך הוא הדין'; ויוצאין בלן. חזר זה החכם שחלק על בית דין לעירו, ושנה ולמד בדרך שהוא למוד - הרי זה פטור; הורה לעשות, או שעשה כהוראתו - חייב מיתה, ואינו צריך התראה. אפלו נתן טעם לדבריו, אין שומעין לו; אלא כיון שבאו עדים שעשה כהוראתו, או שהורה לאחרים לעשות - גומרין דינו למיתה לבית דין שבעירו. ותופשין אותו, ומצלין אותו משם לירושלים. ואין ממיתין אותו לא בבית דין שבעירו, ולא בבית דין הגדול שיצא חוץ לירושלים, אלא מצלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים. ומשמרין אותו עד הרגל, וחונקין אותו ברגל - שנגאמר: "וכל (ישראל) העם] ישמעו ויראו", מפלל שצריך הכרזה. וארבעה צריכין הכרזה - זקן ממרא, ועדים זוממין, והמסית, ובן סורר ומורה; שהרי בכלם נאמר: "לשמעו ויראו".

שבת קודש

הלכות ממרים פרק ד

א. זקן שחלק על בית דין בדבר שחייבין על זדונו פרת, ועל שגגתו חטאת - בין שהיו הן אוסרין והוא מתיר, בין שהיו הן מתירין והוא אוסר - הרי זה חייב מיתה. אפלו היה הוא אומר מפי הקבלה, ואמר: 'כך קבלתי מרבותי', והם אומרים: 'כך נראה בעינינו שהדין נותן' - הואיל וחלק עליהם בדבר, ועשה או שהורה לעשות - הרי זה חייב מיתה. ואין צריך לומר, אם היו הם מורים מפי הקבלה. וכן אם חלק עליהן בגזרה מן הגזרות שגזרו בדבר שיש בשגגתו חטאת ובזדונו פרת, כגון שהתיר הקמץ יום ארבעה עשר בשעה ששית, או אסרו בהננה בשעה חמישית - הרי זה חייב מיתה; וכן כל פיוצא בזה.

ב. אחד דבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת שנוחלקו בו, או שנוחלק בדבר המביא לידי דבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת. כיצד? נחלקו באשה זו אם היא ערוה או אינה, אם מראה דם זה מטמא באשה או אינו מטמא, אם זו טמאה לדה או אינה טמאה לדה, אם זו זבה או אינה זבה, אם חלב זה אסור או מותר, וכל פיוצא באלו - הרי זה חלק בדבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת. וכיצד דבר המביא לידי דבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת? כגון שנוחלקו בעבור

הקבלה. אבל אם נחלקו בשאר מצוות, כגון שחלק בדבר מדברי לולב או ציצית או שופר, זה אומר: 'פסול' וזה אומר: 'פשר', זה אומר: 'יצא ידי חובתו' וזה אומר: 'לא יצא', זה אומר: 'טהור' וזה אומר: 'שני לטמאה' - הרי זה פטור מן המיתה; וכן כל כיוצא בזה.

הלכות ממרים פרק ה

א. המקלל אביו או אמו - נסקל, שנאמר: "אביו ואמו קלל, דמיו בו". ואחד המקלל אותם בחייהם, או לאחר מותם - הרי זה נסקל. וצריך עדים והתראה, כשאר כל מחייבי מיתות בית דין. ואחד האיש ואחד האשה, וכן הטמטום והאנדרוגינוס; והוא שיהיו גדולים, שהגיעו לכלל הענישין.

ב. אינו חייב סקילה, עד שיקללם בשם מן השמות המיוחדין; אבל אם קללם בכנוי - פטור מן הסקילה, ולוקה כדרך שלוקה על קללת כל אדם כשר מישראל.

ג. וכן המקלל אביו ואביו אמו - הרי זה במקלל אחד משאר הקהל.

ד. אזהרה של מקלל אביו ואמו, מנין? ענש שמענו בפרוש; אבל האזהרה, הרי היא בכלל "לא תקלל חרש". הואיל והוא מזוהר שלא לקלל אדם מישראל, הרי אביו בכלל כל ישראל.

ה. המכה אביו או אמו - מיתתו בחנק, שנאמר: "ומכה אביו ואמו, מות יומת". וצריך עדים והתראה, כשאר כל מחייבי מיתות בית דין. ואחד האיש ואחד האשה, וכן הטמטום והאנדרוגינוס; והוא, שיעניו לכלל ענישין. אינו חייב חנק, עד שיעשה בהם חבורה; אבל אם לא עשה חבורה, הרי זה כמכה אחד משאר ישראל. והמכה אותם לאחר מיתה, פטור.

ו. מי שהכה את אביו על אָזְנוֹ, וחרשו - חייב, ונהרג; שאי אפשר לו שיעשה חרש בלא חבורה - אפלו טפת דם יצאת בפנים באֶזְנוֹ, ונתחרש.

ז. הפקיד דם לאביו, או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר - פטור. אף על פי שהוא פטור, לכתחלה לא יעשה; אפלו להוציא סילון מבשר אביו או אמו - לא יוציא, שמא יעשה חבורה. במה דברים אמורים? כשיש שם אחר לעשות. אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא, והרי הם מצטערין - הרי זה מקיז דם וחותך, כפי מה שיירשוהו לעשות.

ח. אזהרה של מכה אביו ואמו, מנין? ענש שמענו, אזהרה לא שמענו. הואיל והוא מזוהר שלא להכות אדם מישראל, הרי אביו ואמו בכלל ישראל.

ט. שתוקי חייב על אמו, ואינו חייב על אביו; אף על פי שנבדקה אמו ואמרה: 'בן פלוני הוא' - אין זה נסקל או נחנק על פיה. אבל בנו מן השפחה ומן הנכרית - אינו חייב לא על אביו ולא על אמו. וכן גר שהורתו שלא בקדשה - אינו חייב על מפת אביו וקללתו.

י. וכשם שאינו חייב על אביו, כך אינו חייב על אמו,

השנה, אם מעברין עד הפורים או בכל אדר - הרי זה חייב, שזה מביא לידי אכילת חמץ בפסח. וכן אם נחלקו בדין מדיני ממונות, או במנין הדינין שדנו דיני ממונות - הרי זה חייב; לדבריו של אחד שזה חייב לזה, כל שנטל ממנו - כדין נטל ועל פי בית דין נטל; ולדבריו של זה שאומר פטור, או שאמר שאין אלו ראויין לדון - כל שנטל גזל הוא בידו, ואם קדש בו אשה אינה מקדשת; ולדברי האומר שלו נטל - הבא עליה במזיד ענוש פרת, ובשוגג מביא חטאת. ונמצא הדבר מביא לידי דבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת. וכן אם נחלקו בדיני מכות, אם זה חייב מלקות או אינו, או שחלק במנין הדינין שלוקין בפניהם - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר אינו לוקה - חובלין הם בו, וחיבין לשלם, וכל שיטל מהן, כדין נטל; ולדברי האומר בן מלקות הוא - כל שיטל מהם גזל הוא בידו, ואם קדש בו אשה אינה מקדשת. וכן אם נחלקו בערכין או בחרמין, אם זה חייב לתן או אינו חייב - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר אינו חייב לתן - אם לקחו ממנו - הרי זה גזל, והמקדש בו אשה אינה מקדשת. וכן אם חלק עליהם בפדיון הקדשים, אם נפדו או לא נפדו - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר אין זה פדיון, אם קדש בו אשה אינה מקדשת. נחלקו בעריפת העגלה, אם אלו חייבין להביא או אינן חייבין - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר חייבין להביא - הרי היא אסורה בהניה, והמקדש בה אשה אינה מקדשת. וכן אם נחלקו בערלה. וכן אם נחלקו בלקט שכחה ופאה, אם זה לעניים או לבעל הבית - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר לבעל הבית - הרי זה גזל ביד העני, ואם קדש בו אשה אינה מקדשת. וכן אם חלק עליהם באב מאבות הטמאות, כגון נגעי בשר או נגעי בתים או נגעי בגדים - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר טהור, מתר להפגס למקדש ולאכל קדשים; ולדברי האומר טמא, אם נכנס או אכל במזיד - ענוש פרת, ובשוגג - מביא חטאת. וכן אם נחלקו בטהרת מצרע, אם יש לזה טהרה או אין לו. וכן אם נחלקו בהשקאת שוטה, אם זו צריכה לשות או אינה צריכה - הרי זה חייב; שהרי לדברי האומר צריכה - אם מת הבעל קדם שתשטה, הרי זו אסורה ליבם; ולדברי האומר אינה צריכה, מתיבמת. וכן כל כיוצא בזה, צריכין לבדק ולחקר אם היתה מחלקת זו מביאה לידי דבר זה, ודבר זה מביא לידי דבר שני, אפלו אחר מאה דברים, אם יבוא בסוף לדבר שחייבין על זדונו פרת ועל שגגתו חטאת - בין שהיה הנזק מקל והן מחמירין, בין שהיה הוא מחמיר והן מקלין - הרי זה חייב.

ג. ואם לא תביא המחלקת לידי כך, הרי זה פטור - חוץ ממצות תפלין בלבד. כיצד? הורה שמותר להוסיף טוטפת חמישית בתפלין, ויעשה אותה חמש טוטפות - הרי זה חייב; והוא, שיעשה פתחלה ארבעה בתים בהלכתו, ויביא חמישי וידבק בחיצון - שהבית החיצון שאינו רואה את האויר, פסול. וחיוב זקן ממרא על דבר זה, הלכה מפי

במותו, אלא אומר: 'אבא מרי'. הנה שם אביו או שם רבו לשם אחרים, משנה את שמם. יראה לי, שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פליא, שאין הכל דשין בו; אבל השמות שקוראים בהם כל העם, כגון אברהם יצחק ויעקב משה אהרן וכיוצא בהם, בכל לשון ובכל זמן - קורא בהם שלא בפניו, ואין בכך כלום. איזה הוא כבוד? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה משל אב. ואם אין קמון לאב, ויש לבן - כופין אותו, וזן אביו ואמו כפי מה שהוא יכול. ומוציא ומכניס ומשמשו בשאר הדברים שהשמשים משמשים בהם את הרב, ועומד בפניו כדרך שהוא עומד מפני רבו. ד. והאב שהיה תלמיד בנו, אין האב עומד מפני הבן, אלא הבן עומד מפני אביו, אף על פי שהוא תלמידו. וחיב לכבדו בשאר דרכיו, בשעת משאו ומתנו ועשיית חפציו. כיצד? הנשמע בדבר אביו למקום - לא יאמר: 'מהרוני בשביל עצמי', 'פטרוני בשביל עצמי', אלא 'מהרוני בשביל אבא', 'פטרוני בשביל אבא'; וכן כל כיוצא בזה. לעולם יכלל בכלל דבריו, שהוא חושש בכבוד אביו, ושמתיירא מפניו.

ה. וחיב לכבדו אפילו לאחר מותו. כיצד? הנה אומר דבר שמועצה מפיו - לא יאמר: 'כף אמר אבא', אלא אומר: 'כף אמר אבא מרי, אני פפרת משכבו'. במה דברים אמורים? בתוך שנים עשר חדש שלאחר מיתתו; אבל אחר השנים עשר חדש, אומר: 'זכרונו לחי העולם הבא'. ו. אחד האיש ואחד האשה, חיבין במורא וכבוד; אלא שהאיש יש בידו לעשות, והאשה אין בידה לעשות, שהרי רשות אחרים עליה. לפיכך, אם נתגורשה או נתאלמנה - הרי שניהם שוים.

ז. עד היכן כבוד אב ואם? אפילו נטלו פיס של זהובים שלו, והשליכוהו בפניו לים - לא יכלים אותו, ולא יצעק בפניהם, ולא יכעס פגנדם; אלא יקבל גזרת הפתוב, וישתק. ועד היכן מוראן? אפילו הנה לבוש בגדים חמודות, ויושב בראש בפני קהל, ובאו אביו או אמו וקראו בגדיו, או הכוהו על ראשו, וירקו בפניו - לא יכלים אותו, אלא ישתק, ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שצוהו בכך; שאלו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער אותו יתר מזה, לא היה יכול לפרנס בדבר; קל וחמר, למי שאמר והיה העולם בראשו.

ח. אף על פי שבכך נצטוננו, אסור לאדם להקבד עלו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא ביאם לידי מכשול, אלא ימחל ויתעלם; שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.

ט. והמפה בנו גדול - מנדין אותו, שהרי הוא עובר על "ולפני עור, לא תתן מכשול".

י. מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו, ישתדל לנהוג עמהם כפי דעתם, עד שירחם עליהם. ואם אי אפשר לו לעמוד, מפני שגשטשו ביותר - ניעחם וילף לו, ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם.

יא. הממזר חיב בכבוד אביו ומוראו, אף על פי שהוא

שנאמר: "ומקלל אביו ואמו" - את שהוא חיב על אביו, חיב על אמו, וזה שאינו חיב על אביו, אינו חיב על אמו. יא. הגר אסור לקלל אביו הגוי, ולהכותו ולבזהו - כרי שלא יאמרו: 'באו מקרשה חמורה לקרשה קלה', שהרי זה מבזה אביו; ונוהג בו מקצת כבוד. אבל העבד, אין לו יחוס, אלא הרי אביו כמי שאינו אביו לכל דבר, אף על פי שגשטחרו.

יב. מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים, ועוברי עברות - אפלו נגמר דינם להריגה, והם יוצאים להריגה - אסור לו להפכותם ולקללם; ואם קלל או חבל בהם, פטור. ואם עשו תשובה - הרי זה חיב ונהרג עליהם, אף על פי שהם יוצאים למיתה. במה דברים אמורים? בבנו. אבל אחר שבא והכהו או קללו אחר שנגמר דינו - אף על פי שעשה תשובה - הרי זה פטור, הואיל והוא הולך למיתה. ואם בישו - חיב בקנס, המבייש.

יג. עבר אביו או אמו על עברה שלוקין עליה, והיה הוא תזן לפני הדינים - לא יפה אותם; וכן אם נתחייב גדוי, לא יהיה שליח לנדותם. ולא ידחף אותם, ולא יבזה אותם בשליחות בית דין, אף על פי שהן ראויין לכך, ולא עשו תשובה.

יד. לכל, אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו - חוץ ממסית, שהרי אמרה תורה: "לא תחמל ולא תכסה עליו".

טו. מי שנתחייב שבועה לבנו - כף ראינו בו תמיד, שאינו משיבועו בשבועת האלה, שהרי זה בא לקללת אביו; אלא משיבועו שבועה שאין בה אלה. וכבר בארנו, שהאב שהרג את בנו, אין אחד מאחיו של נהרג נעשה גואל הדם. ולא על ההפניה ועל הקללה בלבד הקפידה תורה, אלא אף על הבזיון; שכל המבזה את אביו או אמו - אפלו בדברים, ואפלו ברמיה - הרי זה בכלל ארור מפי הגבורה, שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו". והרי הוא אומר: "עין תלעג לאב, ותבז ליקהת אם. . .". ויש לבית דין להפכותו על זה מפת מרדות, ולענש כפי מה שיראו.

הלכות ממרים פרק ו

א. כבוד אב ואם - מצות עשה גדולה; וכן מורא אב ואם - שקלם הכתוב בכבודו ובמוראו: כתוב "כבד את אביך ואת אמך", וכתוב "כבד את ה' מהונך"; ובאביו ואמו כתוב "איש אמו ואביו תראו", וכתוב "את ה' אלהיך תירא". כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו, כף צוה על כבודם ומוראם.

ב. המקלל אביו או אמו בסקילה, והמגדף בסקילה - הנה השנה אותם בענש. הקדים אב לאם בכבוד, והקדים אם לאב במורא - ללמד ששניהם שוים, בין לכבוד בין למורא.

ג. איזה הוא מורא, ואיזה הוא כבוד? מורא - לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מקריע את דבריו, ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא

שם אחרים לעשותה - יתעסק במצוה, ויניח כבוד אביו; שהוא ואביו חייבים בדבר מצוה. ותלמוד תורה, גדול מכבוד אב ואם.

יד. אמר לו אביו: 'השקני מים', ואמרה לו אמו: 'השקני מים' - מניח כבוד אמו, ועוסק בכבוד אביו תחלה; מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו.

טו. חייב אדם לכבד את אשת אביו, אף על פי שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים; שזה בכלל כבוד אביו. וכן מכבד בעל אמו, כל זמן שאמו קיימת. אבל לאחר מיתתו, אינו חייב. ומדברי סופרים, שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול בכבוד אביו.

פסוק על מפתו ועל קללתו עד שיעשה תשובה; שאפלו היה אביו רשע ובעל עברות, מכבדו ומתירא ממנו. ראה אותו עובר על דברי תורה - לא יאמר לו: 'אבא, עברת על דברי תורה! אלא יאמר לו: 'אבא, כתוב בתורה כך וכך? באלו הוא שואל ממנו, לא קמזחירו.

יב. מי שאמר לו אביו לעבר על דברי תורה, בין שאמר לו לעבר על מצות לא תעשה, או לבטל מצות עשה - אפלו של דבריהם - הרי זה לא ישמע לו, שנאמר: "איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתותי תשמרו", בלכם חייבין בכבודי.

יג. אמר לו אביו: 'השקני מים', ומצוה לעשות - אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים - תעשה, ויתעסק בכבוד אביו; שאין מבטלין מצוה, מפני מצוה. ואם אין

שיעור רמב"ם פרק אחד ליום - כ"ז תמוז'ד' מנחם-אב ה'תשס"ו

יום ראשון

הלכות אבל פרק יא

הוא; וסופדין אותו אף על פי שהיא רחוקה. ו. לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קדם לחג, כדי שלא יבוא החג והם דוים; שאין המת משתפח מן הלב שלשים יום. במה דברים אמורים? במת ישן; אבל אם מת בתוך שלשים יום סמוך לחג, מעוררת.

ז. שבעת ימי החתונות, הרי הן כנגל. ומי שמת לו מת בתוך ימי המשחה - אפלו אביו ואמו - משלים ימי המשחה, ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות; ומונה השלשים מאחר שבעת ימי המשחה.

ח. הכין כל צרכי הסעודה ואפה פתו וטבח טבחיו, כדי שיכנסו לשמחה, ומת לו מת קדם שיכנסו לשמחה - אם לא נתן מים על גבי בשר - מוכר הבשר והפת, ונוהג שבעת ימי אבלות; ואחר כך נוהג שבעת ימי המשחה. ואם נתן מים על גבי בשר, שהרי אי אפשר למכר אותו - מכניסין את המת לחדר, ואת החתן ואת הכלה לחפה, ובוזעל בעילת מצוה, ופורש. ונוהג שבעת ימי המשחה, ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות. וכל אותם הימים, נוהג בדברים שבצנעה בשבת; לפיכך, הוא ישן בין האנשים, והיא ישנה בין הנשים, כדי שלא ישמש משתו. ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום. היה במקום שאפשר למכר הבשר, אף על פי שנתן עליו מים - מוכר, ונוהג אבלות תחלה; היו במקום שאי אפשר למכר הבשר, אף על פי שלא נתן עליו מים - נוהג שבעת ימי המשחה תחלה. במה דברים אמורים? בשמת אביו של חתן או אמה של פלה, שאם יפסידו סעודה זו, אין להם מי שיטרח להם. אבל אם מת אביה של פלה, או אמו של חתן, או שאר קרוביהם - נוהגין שבעת ימי האבל תחלה, ואחר כך תפגס לחפה, וינהגו שבעת ימי המשחה.

יום שני

הלכות אבל פרק יב

א. ההספד, כבוד המת הוא; לפיכך, כופין את היורשין

א. אף על פי שאין אבלות במועד, קורע על מתו במועד, וחולץ כתפו, ומברין את האבלים לחם במועד. כל אלו - בחלו של מועד; אבל ביום טוב, אפלו ביום שני - אין קורעין, ולא חולצין, ולא מברין.

ב. אין קורעין במועד ולא חולצין, אלא הקרובים שחייבין באבל, או הקורע וחולץ על החכם, או על אדם פשוט, או מי שהיה עומד בפשת יציאת נשמה. ומברין הכל על החכם במועד בתוך הרחבה, בדרך שמברין את האבלים - שהכל אבלים עליו.

ג. בשמברין את האבלים במועד, אין מברין אלא על משות זקופות, ואין אומרים ברפת אבלים במועד. אבל עומדין בשורה, ומנחמין ונפטרין. ואין מניחין את המטה ברחוב, שלא להרגיל את הספד במועד - שהמועד אסור בספד ותענית. וכן אין מלקט עצמות אביו ואמו במועד, שאבל הוא לו; ואין צריך לומר שאר קרובים. וכן אין מספידין את המת בחנכה ופורים, ולא בראשי חודשים; אבל נוהגין בהם כל דברי אבלות. ומתיר לספד לפני חנכה ופורים, ולאחריהם.

ד. הנשים במועד, מענות אבל לא מטפחות; ובראשי חודשים וחנוכה ופורים, מענות ומטפחות. אבל אין מקוננות, לא בזה ולא בזה. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות.

ה. איזה הוא ענוי? - שפולן עונות פאחת. קניה - אחת אומרת, וכלן עונות אחריה, שנאמר: "ולמדנה בנתיבך נהי, ואשה רעותה קניה". במה דברים אמורים? בשאר העם שמתו. אבל תלמיד חכם שמת - סופדין אותו במועד, ואין צריך לומר בחנכה ופורים וראשי חודשים; אבל לא ביום טוב שני. ואין סופדין אותו בימים אלו, אלא בפניו; נקבר, אסורין בספד. ויום שמועתו, כפניו

בן שנים עשר חדש, יוצא במטה.

יא. כל היוצא במטה, רבים מצהיבין עליו; וכל שאינו יוצא במטה, אין רבים מצהיבין עליו. וכל הנפר לרבים, רבים מתעסקין בו; וכל שאינו נפר לרבים, אין הרבים חזקין להתעסק בו. ומקום שנהגו נשים לצאת לפני המטה, יוצאות לפני המטה; לאחר המטה, יוצאות לאחר המטה.

יב. העבדים והשפחות - אין מספידים אותם, ואין עומדין עליהם בשורה; ואין אומרים עליהם ברפת אבלים, ולא תנחומי אבלים, אלא אומרין לו פשם שאומרין לו על שורו ועל חמורו שמת: 'המקום ימלא חסרונך'.

יום שלישי

הלכות אבל פרק יג

א. ביצד מנחמין את האבלים? אחר שקוברין את המת, מתקבצין האבלים ועומדין בצד בית הקברות, וכל המלוין את המת עומדין סביב להם, שונה לפני שונה, ואין שונה פחותה מעשרה, ואין אבלים מן המגזן.

ב. האבלים עומדין לשמאל המנחמין, וכל המנחמין באין אצל האבלים אחד אחד, ואומרים להן: 'תנחמו מן השמים'; ואחר כך הולך האבל לביתו. ובכל יום ויום משבעת ימי אבלות, באין בני אדם לנחמו, בין שבאו פנים חדשות, בין שלא באו.

ג. האבל מסב בראש; ואין המנחמין רשאים לישב אלא על גבי קרקע, שגאמר: 'וישבבו אתו לארץ'. ואין רשאים לומר דבר, עד שיפתח האבל תחלה - שגאמר: 'ואין דבר אליו דבר', וכתוב: 'אחרי כן פתח איוב את פיהו, ויקלל את יומו... ויצען אלפיזו'. וכיון שגעגע ראשו - שוב אין המנחמין רשאים לישב אצלו, שלא טריחוהו יותר מדי.

ד. מת שאין לו אבלים להתנחם - באים עשרה בני אדם כשרין, ויושבין במקומו כל שבעת ימי האבלות, ושאר העם מתקבצין עליהם. ואם לא היו שם עשרה קבועין בכל יום ויום - מתקבצין עשרה משאר העם, ויושבין במקומו.

ה. הכל חזקין לעמד בפני נשיא, חוץ מאבל וחולה; ולכל העומד מפניו אומר אדם: 'שב', חוץ מאבל וחולה - שמשמע: 'ישב באבלו, ישב בחליו'.

ו. מכבדין ומרביצין בבית האבל, ומדיחין קערות וכוסות וקיתונות וצלוחיות, ומדליקין את הנרות; אבל אין מביאין שם לא את המגמר, ולא את הבשמים.

ז. אין מוליכין לבית האבל הפאכל שמכרין בו, לא בכלי כסף ולא בכלי שעם וכיוצא בהן; אלא בכלי נסרים של ערבה קלופה וכיוצא בהן, שלא לביש את מי שאין לו. ואין משקין בזכוכית לבנה אלא בצבועה, שלא לביש את העצניים שאין יינותיהן טובות.

ח. אין שותין בבית האבל יתר על עשרה כוסות לכל אחד ואחד - שלשה קדם אכילה, ושלישה בתוך אכילה,

לתן שכר המקוננים והמקוננות, וסופדין אותו. ואם צנה: 'אל תספדוהו', אין סופדין אותו. אבל אם צנה שלא יקבר - אין שומעין לו; ששקבורה מצוה, שגאמר: 'כי קבור תקברנו'.

ב. כל המתעצל בהספדו של חכם, אינו מאריך ימים. וכל המתעצל בהספד אדם פשוט, ראוי לקברו בחייו; וכל המוריד דמעות על אדם פשוט, הרי שכרו על כך שמור אצל הקדוש ברוך הוא.

ג. אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם, ואין משנין אותו במטה למטה, ואין מוציאין מטתו אלא דרך פתחים, לא שישלשלו אותה דרך גג. ובשאר העם, מתר לעשות.

ד. אין פוחתין משבעה מעמדות ושבעה מושבות למת; ואין עושין מעמד ומושב בפחות מעשרה, ואין עושין אלא בקרובים. ואין עושין אלא ביום ראשון, ובבית הקברות, ובמקום שנהגו. ביצד עושין במקום שנהגו? מעמידין שאר הקרובים ובני משפחה שאינן בני אבל, ואומרין לפניהם דברי קינות וכיוצא בהן; ואחר כך אומרין: 'שבו, יקרים, שבו! ואומרין לפניהם דברים אחרים כשהן יושבין; ואחר כך אומרין: 'עמדו, יקרים, עמדו! ואומרין כשהם עומדין. וחוזר ואומר כך שבעה פעמים.

ה. כדרך שעושין מעמד ומושב לאנשים במקום שנהגו, כך עושין לנשים; ומספידין את הנשים כאנשים בכל מקום. אבל אין מניחין מטת האשה ברחוב לעולם, שזה גנאי לאשה; אלא סמוך למיתתה, קבורתה.

ו. המלקט עצמות - אין אומרים עליהן קינים וניהי, ולא ברפת אבלים, ולא תנחומי אבלים. אבל אומרין עליהם דברי שבח להקדוש ברוך הוא, ודברי פבושים.

ז. המפנה ארונו של מת ממקום למקום - אם שדרו של מת קיים - עומדין עליו בשונה, ואומרים עליו ברפת אבלים ותנחומי אבלים, ומספידין אותו, אף על פי שהעבירוהו לאחר שנים עשר חדש, ואם אין שדרו קיים - אין מספידין אותו, ואין עומדין עליו בשונה, ואין אומרין עליו לא ברפת אבלים ולא תנחומי אבלים. ואלו הן ברפת אבלים? - דברים שאומרים בבית האבל; תנחומי אבלים - שאומרין בשונה.

ח. המלקט עצמות אביו ואמו - הרי זה מתאבל עליהם כל היום בלוי; ולערב אין מתאבל, אפלו צוררין לו בסדינו. ואין אומרין עליהם קינות.

ט. אין מספידין את הקטנים. ובן כמה שנים יהיה ראוי להספד? בני עניים או בני זקנים - בני חמש, ובני עשירים - בני שש; אחד זכרים ואחד נקבות.

י. תינוק שמת - כל שלשים יום - יוצא בחיק, ונקבר באשה אחת ובשני אנשים; אבל לא באיש אחד ובשתי נשים, מפני היחוד. ואין עומדין עליו בשונה, ואין אומרין עליו ברפת אבלים, ולא תנחומי אבלים. בן שלשים יום גמורים - יוצא בגלוסקמא קטנה הנשלת באגפים, ועומדין עליו בשונה, ואומרין עליו ברפת אבלים ותנחומי אבלים.

השבת. והתלמיד לרב, עד פרוסה; ואם היה רבו מבקק, עד שלש פרוסאות.

ד. בקור חולים - מצוה על הכל; אפלו גדול מבקר את הקטן. ומבקרין פעמים הרבה ביום; וכל המוסיף, הרי זה משבח - ובלבד שלא יטריח. וכל המבקר את החולה, כאלו נטל חלק מחליו, והקל מעליו; וכל שאינו מבקר, כאלו שופך דמים.

ה. אין מבקרין את החולה, אלא מיום שלישי והלאה; ואם קפץ עליו החלי, והכביד - מבקרין אותו מיד. ואין מבקרין לא בשלש שעות ראשונות ביום, ולא בשלש אחרונות, מפני שהן מתעסקין בצרכי החולה. ואין מבקרין לא חולי מעים, ולא חולי העין, ולא מחושי הראש - מפני שהבקר קשה להם.

ו. הנכנס לבקר את החולה - לא ישב לא על גבי מטה, ולא על גבי ספסל, ולא על גבי כסא, ולא על גבי מקום גבוה, ולא למעלה ממראשותיו; אלא מתעטף, ויושב למטה ממראשותיו, ומבקש עליו רחמים, ויוצא.

ז. יראה לי, שנחמת אבלים קודמת לבקור חולים; שנחום אבלים גמילות חסדים עם החיים ועם המתים.

ח. מי שהיה לפניו מת וכלה - מניח את הפלה, ומתעסק עם המת; וכן הוא אומר: "לב חכמים בבית אכל". מת וכלה שנפגשו זה בזה בדרך, מעבירין את המת מלפני הפלה; והכל עוברין מלפני הפלה.

ט. מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת הפלה. במה דברים אמורים? בשאין לו כל צרכו; אכל יש לו כל צרכו, אין מבטלין. וכל שאין מתעסקין בתלמוד תורה, חזיבין להתעסק עמו.

י. מת אחד בעיר - כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה, עד שיתקברוהו; ואם יש לו מי שיתעסק בצרכיו, מתרין.

יא. תלמיד חכמים שמת - אפלו היו עמו עד ששים רבוא, מבטלין תלמוד תורה להוצאתו; היו ששים רבוא, אין מבטלין. ואם היה מלמד לאחרים - אין לו שעור, אלא מבטלין הכל להוצאתו.

יב. קוברין מתי גוים, ומנחמין אבליהם, ומבקרין חוליהם - מפני דרכי שלום.

יג. בתי הקברות אסורין בהנחה. ביצד? אין אוכלין בהם, ואין שותין בהם, ואין עושין בהם מלאכה, ולא קורין בהם, ולא שונין בהם. כללו של דבר - אין גאותין בהם, ולא נוהגין בהם קלות ראש. לא ילך אדם בתוך ארבע אמות של קבר, ותפלין בראשו, וספר תורה בזרועו; ולא תפלל שם. וברחוק ארבע אמות, מתר.

יד. המוליך עצמות ממקום למקום - לא יתנם בדיסקנא, ולא יניחם על גבי התמור וירכב עליהם; מפני שנוהג בהן מנהג בזיון. ואם היה מתירא מפני הגנבים או מפני הלסטים - מתר.

טו. אין מפנין את המת מקבר לקבר, אפלו מבזוי למכבד; ואם היה בתוך שדהו - מפנהו, אפלו ממכבד לבזוי.

וארבעה אחר אכילה; ולא יוסיף, שמה שכתב.

ט. אין אומרים שמועה והגדה בבית האכל, אלא יושבין דוין. וכן אין אומרים בפני המת, אלא דברים של מת; אכל לעסק בדברי תורה בפניו, או בבית הקברות - אסור.

י. אין בוכין על המת יתר על שלשה ימים, ואין מספידין יתר על שבעה. במה דברים אמורים? בשאר העם. אכל תלמידי חכמים, הכל לפי רב חכמתו; ואין בוכין עליהן יותר משלשים יום - שאין לנו גדול ממשה רבנו, וכתוב: "ויחמו ימי ככי אכל משה". וכן אין מספידין יתר על שנים עשר חדש - אין לנו בחכמה גדול מרבנו הקדוש, ושנים עשר חדש נספד. וכן חכם שבאה שמועתו לאחר שנים עשר חדש, אין סופדין אותו.

יא. אל יתקשה אדם על מתו יתר מדי - שנאמר: "אל תכפו למת, ואל תגדו לו", כלומר: יתר מדי; שזה הוא מנהגו של עולם, והמצער עצמו על מנהג העולם, הרי זה טפש. אלא כיצד יעשה? שלשה לכי, שבעה להספד, שלשים יום לתספורת ולשאר התמשה.

יב. כל מי שלא מתאבל כמו שצויו חכמים, הרי זה אכזרי; אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו, ויחזר בתשובה. ואחד מגני חבורה שמת, תדאג כל החבורה פלה. כל שלשה ימים הראשונים, יראה את עצמו כאלו קרב מנחת לו על כתפו; משלשה ועד שבעה, מנחת בקרן זוית; מכאן ואילך, עוברת כנגדו בשוק. כל זה כדי להכין עצמו לחזר, ויעור משנתו, והרי הוא אומר: "הפית אתם ולא חלו"; מפלל, שצריך להקיץ ולחול.

יום רביעי

הלכות אבל פּרָק יד

א. מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הפלה, וללוות האורחים, ולעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הפתח, ולילך לפניו, ולספד, ולחפר, ולקבר; וכן לשמח החתן והפלה, ולסעודם בכל צרכיהם. ואלו הם גמילות חסדים שבגופו, שאין להן שעור. אף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הם בכלל "ואהבת לרעך כמוך". כל הדברים שאמה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותם לאחריך בתורה ובמצוות.

ב. שכר הלווי מרבה מן הכל; והוא החק שחקקו אברהם אבינו, ודרך החסד שנהג בה - מאכיל עובדי דרכים, ומשקה אותם, ומלנה אותם. וגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכניה, שנאמר: "וירא, והגה שלשה אנשים". ולוויים, יותר מהכנסתם; אמרו חכמים: 'כל שאינו מלנה, כאלו שופך דמים'.

ג. כופין ללווי, כדרך שכופין לצדקה. ובית דין היו מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום; ואם נתעצלו בדבר זה, מעלה עליהם הכתוב כאלו שפכו דמים. אפלו המלנה את חברו ארבע אמות בעיר, יש לו שכר מרבה. וכמה הוא שעור הלווי שחייב אדם בה? הרב לתלמיד, עד עבורה של עיר; והאיש לחברו, עד תחום

להחיות מהם נשמה; (ח) למחות ורעו של עמלק; (ט) לזכר מה שעשה עמלק; (י) שלא לשכח מעשיו הרעים ואריכותו בדרך; (יא) שלא לשכח בארץ מצרים; (יב) לשלח שלום ליושבי העיר כשצרים עליה, ולדון בה כאשר מפרש בתורה, אם תשלים ואם לא תשלים; (יג) שלא לדרש שלום מעמון ומואב בלבד, כשצרים עליהם; (יד) שלא להשחית אילני מאכל במצור; (טו) להתקין יד שיצאו בו בעלי המתנה להפנות בו; (טז) להתקין יתד לחפר בו; (יז) למשח כהן לדרבן באוני אנשי הצבא בשעת המלחמה; (יח) להיות מארש ובונה בנזן ונוטע פרים שמחין בקנינן שנה תמימה, ומחזירין אותן מן המלחמה; (יט) שלא לעבר עליהן דבר, ולא יצאו אפלו לצרכי העיר וצרכי הגודד ודומה להן; (כ) שלא לערץ ולחזר לאחור בשעת המלחמה; (כא) דין פת תאר; (כב) שלא תמכר פת תאר; (כג) שלא יכבשנה לעבדות אחר שנובעלה. ובאור מצוות אלו - בפרקים אלו.

הלכות מלכים ומלחמות פרק א

א. שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת בניסתן לארץ - למנות להם מלך, שנאמר: "שום תשים עליך מלך", ולהכרית ורעו של עמלק, שנאמר: "תמחה את זכר עמלק", ולבנות בית הבחירה, שנאמר: "לשכנו תדרשו, ובאת שמה".

ב. מנוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר: "אתי שלח ה' למשחך למלך. . . עתה לך והכיתה את עמלק". והכרתת ורע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר: "ויהי פי ישב המלך בביתו, וה' הניח לו מסביב מפל איביו, ויאמר המלך אל נתן הנביא: ראה, אנכי יושב בבית ארזים. . . " מאחר שהקמת המלך מצוה, למה לא נצו הקדוש ברוך הוא כששאלו מלך משמואל? לפי ששאלו בתרעמת, ולא שאלו לקים המצוה, אלא מפני שקצו בשמואל הנביא, שנאמר: "כי לא אתך מאסו, כי אתי מאסו. . .".

ג. אין מעמידין מלך תחלה, אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא - כיהושע שמנהו משה רבנו ובית דינו, וכשואל ודוד שמנה אותם שמואל הרמתי ובית דינו.

ד. אין מעמידין מלך מקהל גרים, אפלו אחר פמה דורות - עד שתהיה אמו מישראל, שנאמר: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי, אשר לא אחיך הוא". ולא למלכות בלבד, אלא לכל שררות שבשאר - לא שר צבא, ולא שר חמשים או שר עשרה, אפלו ממנה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות; אין צריך לומר דין או נשיא, שלא יהא אלא מישראל, שנאמר: "מקרב אחיך תשים עליך מלך" - כל משימות שאמה משים עליך, לא יהיו אלא "מקרב אחיך". אין מעמידין אשה במלכות - שנאמר: "עליך מלך", ולא מלכה; וכן כל משימות שבשאר, אין ממנין בהם אלא איש.

ו. ואין מעמידין מלך ולא כהן גדול - לא גרע, ולא ספר,

טז. ואין קוברין מת על גבי מת, ולא שני מתים כאחד - שבזיון הוא. וקטן היוצא עם אמו, נקבר עמה.

יז. עפר הקבר אינו אסור בהנחה, שאין קרקע עולם נאסרת; אבל קבר הבנין, אסור בהנחה.

יח. הבונה קבר למת - לא נאסר, עד שיפגס בו המת; אפלו הטיל בו גפול, נאסר בהנחה.

יט. נפש שנעשה לשם חי, ורמה בו המת, והוסיף בו דימוס אחד לשם המת - אף על פי שפנה המת, הכל אסור בהנחה; ואם הפיר את התוספת - חולץ אותה, והשאר מתר. נעשה לשם המת - פיון שהטיל בו המת - נאסר, אף על פי שפנהו.

כ. הבונה קבר לאביו, והלף וקברו בקבר אחר - הרי זה לא יקבר בו מת אחר עולמית; והקבר הזה אסור בהנחה, מפני כבוד אביו.

כא. המת אסור בהנחה פלו, חוץ משער - שהוא מתר בהנחה, מפני שאינו גופו. וכן ארונו וכל תכריכו - אסורין בהנחה. אבל כלים המוכנים לתכריף, לא נאסרו בהנחה; אפלו ארג בגד למת - לא נאסר עד שיגיע במטה הנקברת עמו, שאין ההזמנה אוסרת.

כב. כל הכלים שזורקין על המת על המטה הנקברת עמו - אסורין בהנחה, שלא יתחלפו בתכריכין.

כג. היו אביו ואמו מזרקין כלים בחמתם על המת, מצוה על אחרים להצילם; ואם הגיעו למטה הנקברת, אין מצילין אותם.

כד. מלמדין את האדם שלא יהא חבלון, ולא יפסיד את הכלים וישליכם לחבלה. מוטב לתן אותן לעניים, ואל ישליכם לרמה ותולעה. וכל הפרקה כלים על המת, עובר משום בל תשחית.

כה. מלך שמת - עוקרין סוס שהיה רוכב עליו, ועגלה שהיתה מושכת בקרון שהיה יושב בו; מנשר פרסותיה מן הארובה ולמטה, מקום שאין עושה אותה טרפה ומושיבין ישיבה על קברו שבעת ימים - שנאמר: "ונכבוד עשו לו במותו", זה שהושיבו ישיבה על קברו. ונשיא שמת, אין מבטלין ישיבתו יתר על שלשים יום.

כו. מלך או נשיא שמת - יש להם לשרף מטתו, וכל כלי תשמישו; ואין בזה דרכי האמורי, ולא משום השחתה, שנאמר: "בשלוש תמות, (ובמשרפות) [ובמשרפות] אבותיך המלכים הראשנים. . . ישרפו לך".

ברוך רחמנא דסיען

יום חמישי

הלכות מלכים ומלחמות

יש בכללן שלש ועשרים מצוות - עשר מצוות עשה, ושלוש עשרה מצוות לא תעשה; וזה הוא פסוק: (א) למנות מלך מישראל; (ב) שלא ימנה מקהל גרים; (ג) שלא ירבה לו נשים; (ד) שלא ירבה לו סוסים; (ה) שלא ירבה לו כסף וזהב; (ו) להחרים שבועה עממים; (ז) שלא

יום שישי

הלכות מלכים ומלחמות פרק ב

א. כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם - שנאמר: "שום תשים עליך מלך", שתהא אימתו עליך. אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על פסאו, ואין משתמשים בשרביטו, ולא בכתרו, ולא באחד מכל כלי תשמישו; וכשהוא מת, כלן נשרפין לפניו. וכן לא ישתמש בעבדיו ושבחותיו ושמשיו, אלא מלך אחר; לפיכך, אבישג היתה מתרת לשלמה, ואסורה לאדניה.

ב. אכל אשתו של מלך, אינה נבעלת לאחר לעולם; אפלו המלך, אינו נושא אלמנתו או גרושתו של מלך אחר.

ג. ואסור לראות אותו כשהוא ערם, ולא כשהוא מסתפר, ולא כשהוא בבית המרחץ, ולא כשהוא מסתפג. ואינו חולץ - שנאמר: "וירקה בפניו", וזה בדיון; ואפלו רצה, אין שומעין לו - שהמלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול. והואיל ואינו חולץ, אינו מביא; וכן בין שאי אפשר ליבם את אשתו - כף אין חולצין לה, אלא תשב לעולם בזיקתה.

ד. מת לו מת, אינו יוצא מפתח פלטרין שלו. וכשמברין אותו - כל העם מסבין על הארץ, והוא מסב על הדרגו. ואם נכנס לעזרה, והיה מזרע דוד - ישב; שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנאמר: "ויבא המלך דוד, וישב לפני ה'".

ה. המלך מסתפר בכל יום, ומתקן עצמו, ומתנאה בלבושין מפארים - שנאמר: "מלך גיפיו תחזינה עיניך". ויושב על כסא מלכות בפלטרין שלו, ומשים כתר בראשו. וכל העם באין אליו בעת שירצה, ועומדין לפניו, ומשתחוים ארצה. אפלו נביא עומד לפני המלך, ומשתחוה לו ארצה - שנאמר: "הגה נתן הנביא; ויבא לפני המלך, וישתחו למלך על [פניו] ארצה". אכל כהן גדול אינו בא לפני המלך, אלא אם רצה; ואינו עומד לפניו, אלא המלך עומד לפני כהן גדול - שנאמר: "ולפני אלעזר הפהן יעמד, ושאל לו במשפט האורים". אף על פי כן, מצוה על כהן גדול לכבד את המלך, ולהשיבו, ולעמד מפניו, כשיבוא לו. ולא יעמד המלך לפניו, אלא כשישאל לו במשפט האורים. וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו הסנהדרין ותכמי ישראל, יעמד לפניהם, ויושיבם בצדו. וכן הנה יהושפט מלך יהודה עושה - אפלו לתלמיד חכמים, הנה עומד מפסאו ומנשקו, וקורא לו: 'יבי ומרי'. במה דברים אמורים? בזמן שהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעה. אכל בפרהסיא בפני העם - לא יעשה, ולא יעמד מפני אדם, ולא ידבר רבות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו, כדי שתהא יראתו בלב הכל.

ו. פדרך שחלק לו הפתוב הכבוד הגדול, וחיב הכל

ולא בלן, ולא ברכי; לא מפני שהם פסולין, אלא הואיל ואמנותם נקלה, העם מזולזלין בהם לעולם. ומשיעשה במלאכה מאלו יום אחד, נפסל.

ז. כשמעמידין המלך - מושחין אותו בשמן המשחה, שנאמר: "ויקח שמואל את פך השמן, ויצק על ראשו - וישקהו". מאחר שמושחין המלך - הרי זה זוכה לו ולבניו לעולם, שהמלכות ירשה להם, שנאמר: "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל". הניח בן קטן - משמרין לו המלוכה עד שיגדיל, כמו שעשה יהונדע ליואש. וכל הקודם בנחלה, קודם לירשת המלוכה; והבן הגדול, קודם לקטן ממנו. ולא המלכות בלבד, אלא כל השררות וכל המנויין שבישראל - ירשה לבנו ולבן בנו עד עולם; והוא, שהיה הבן חכם, ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. הנה ממלא ביראה - אף על פי שאינו ממלא בחכמה - מעמידין אותו במקום אביו, ומלמדין אותו; וכל מי שאין בו יראת שמים - אף על פי שחכמתו מרבה, אין ממנין אותו למנוי מן המנויין שבישראל. בין שנמשח דוד - זכה בכתר מלכות, והרי המלכות לו ולבניו הזכרים הפשרים עד עולם, שנאמר: "כסאך יהיה נכון עד עולם". ולא זכה אלא לכשרים, שנאמר: "אם ישמרו בניך בריתי...". אף על פי שלא זכה אלא לכשרים, לא תכרת המלכות מזרע דוד לעולם; הבטיחו הקדוש ברוך הוא בכך, שנאמר: "אם יעזבו בני בריתי וכמשפטי לא ילכו". ופקדתי בשבט פשעם, ובנגעים עונם, וחסדי לא אסיר מעמו".

ח. נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה, ונלחם מלחמות ה' - הרי זה מלך, וכל מצוות המלכות נוהגות בו, אף על פי שעקר המלכות לדוד, והיה מבניו מלך; שהרי אחיה השילני העמיד ירבעם, ואמר לו: "והיה, אם (שמוע) תשמע את כל אשר אצרך... ובניתי לך בית נאמן באשר בניתי לדוד...". ואמר לו אחיה השילני: "ולבנו אתן שבט אחד - למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני, בירושלים".

ט. מלכי בית דוד - הם העומדים לעולם, שנאמר: "כסאך יהיה נכון עד עולם". אכל אם יעמד מלך משאר ישראל - תפסק המלכות מביתו, שהרי לירבעם נאמר: "אף לא כל הימים".

י. אין מושחין מלכי ישראל בשמן המשחה, אלא בשמן אפרסמון. ואין ממנין אותן בירושלים לעולם, אלא מלך ירושלים מזרע דוד, ואין מושחין בה אלא זרע דוד.

יא. כשמושחין מלכי בית דוד - אין מושחין אותן, אלא על המעצן.

יב. ואין מושחין מלך בן מלך; אלא אם בן היתה שם מחלקת, או מלחמה - מושחין אותו, כדי לסלק המחלקת. לפיכך משחו שלמה מפני מחלקת אדניה, ויואש מפני עתליה, ומשחו יהואחז מפני הויקים אחיו.

שם מוכן לצרכי הצבור ולמלחמותם - הרי זה מצוה להרבותו; ואין אסור אלא להרבות לעצמו בבית גנזיו. שגאמר: "לא ירבה לו". ואם הרבה, לוקה.

ה. המלך אסור לשנות דרך שכרות, שגאמר: "אל למלכים שתו יין". אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה - שגאמר: "והיתה עמו, וקרא בו כל ימי חייו...".

ו. וכן לא יהיה שטוף בנשים. אפלו לא היתה לו אלא אחת - לא יהיה מצוי אצלה תמיד כשאר הטפשים, שגאמר: "אל תתן לנשים חילך". על הסרת לבו הקפידה תורה, שגאמר: "ולא יסור לכבו" - שלבו, הוא לב כל קהל ישראל; לפיכך דבקו הפתוב בתורה יתר משאר העם, שגאמר: "כל ימי חייו".

ז. כבר בארנו, שמלכי בית דוד - דנין, ודנין אותן, ומעידין עליהן. אבל מלכי ישראל - גזרו חכמים שלא ידון, ולא דנין אותו, ולא מעיד, ולא מעידין עליו; מפני שלכם גם בהן, ויבוא מן הדבר תקלה והפסד על הדת.

ח. כל המורד במלך, יש למלך רשות להרגו. אפלו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך, או שלא יצא מביתו ויצא - חיב מיתה; ואם רצה להרגו - ירג, שגאמר: "כל איש אשר ימרה את פיו...". וכן כל המבזה את המלך, או המקרף אותו - יש למלך רשות להרגו, כשמעי בן גרא. ואין למלך רשות להרג אלא בסיף בלבד. ויש לו לאסור ולהפכות בשוטין לכבודו. אבל לא יפקיר ממון; ואם הפקיר, הרי זה גזל.

ט. המבטל גזרת המלך בשביל שנתעסק במצוות, אפלו במצוה קלה - הרי זה פטור; דברי הרב ודברי העבד, דברי הרב קודמין. ואין צריך לומר, אם גזר המלך לבטל מצוה, שאין שומעין לו.

י. כל ההורגין נפשות שלא ברצוה ברונה, או בלא התראה, אפלו בעד אחד, או שוגג שהרג בשגגה - יש למלך רשות להרג אותן, ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה. והורג רבים ביום אחד, ותולה ומניחן תליין ימים רבים, להטיל אימה, ולשבר יד רשעי העולם.

כ"ז תמוז'ד' מנחם-אב ה'תשס"ו

בכבודו - כך צוה להיות לבו בקרבו שפל וחסל, שגאמר: "ולבי חלל בקרבי". ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדי, שגאמר: "לבלתי רום לבבו מאחיו". ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולם, ויצא ויבוא בחפציהם ובטובתם, ויחוס על כבוד קטן שבקטנים. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים, ידבר רכות - שגאמר: "שמעוני אחי ועמי", ואומר: "אם היום תהיה לעבד לעם הזה...". לעולם יתנהג בענוה יתרה - אין לנו גדול ממשו רבנו, והרי הוא אומר: "ונחנו מה". ויסבל טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם, כפאשר ישא האמן את הינק. "רועה קראו הפתוב, לרעות ביצקב עבדו"; וירכו של רועה מפרש בפקלה: "כרעה, עדרו ירעה, בורעו יקבץ טלאים, ובחיקו ישא; עלות ינהל".

שבת קודש

הלכות מלכים ומלחמות פרק ג

א. בעת שישב המלך על כסא מלכותו, כותב לו ספר תורה לשמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו; ומגיהו מספר העזרה, על פי בית דין של שבעים ואחד. אם לא הניחו לו אבותיו ספר, או שאבד - כותב שני ספרי תורות: אחד מניחו בבית גנזיו, שהוא מצוה בו ככל אחד מישראל, והשני לא יזוז מלפניו, אלא בעת שיכנס לבית הכסא, או למרחץ, או למקום שאין ראוי לקריאה. יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מסב והוא כנגדו - שגאמר: "והיתה עמו, וקרא בו כל ימי חייו".

ב. "לא ירבה לו נשים" - מפי השמועה למדו, שהוא לוקח עד שמונה עשרה נשים, בין הנשים בין הפילגשים, הכל שמונה עשרה; ואם הוסיף אחת, ובעלה - לוקה. ויש לו לגרש, ולשא אחרת תחת זו שגרש.

ג. ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו; אפלו סוס אחד פנוי להיות רץ לפניו כדרך שעושין שאר המלכים, אסור. ואם הוסיף, לוקה.

ד. ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגנזיו ולהתגאות בו או להתנאות בו, אלא כדי שיתן לחילות שלו ולעבדיו ולשמשי. וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה', ולהיות

שיעורי רמב"ם ספר המצוות -

יום ראשון

מצות לא תעשה רפח.

המצוה הרפ"ח — האזהרה שהזהרנו מלענוש או להוציא ממון בעדות עד אחד, אפלו היה בתכלית הפשרות, והוא אמרו יתעלה: "לא יקום עד אחד באיש לכל-עון ולכל-חטאת" (דברים יט, טו) אמרו (ספרי שם): "לכל-עון אינו קם, אבל קם הוא לשבועה" (שאם יש עד אחד נגד כפירת הנתבע

בחוב התובע — חייב שבועה). וכבר נתבארו דיני מצוה זו במקומות מפוזרים ביבמות וכתובות וסוטה וגטין וקדושין ומקומות שונים בסדר גזיקין.

יום שני

מצות לא תעשה רפו.

המצוה הרפ"ו — האזהרה שהזהר הדנין

שנתבאר בסוף ('בתחילת') (ד:מכות). וְשֵׁם נִתְבָּארוּ
דיני מצוה זו.

יום חמישי

מצות עשה קפ.

המצוה המשלימה מאה ושמונים — הצווי
שנצטוינו לענוש את העדים שהעידו שקר כמו
שזממו לעשות בעדותם, והוא אמרו יתעלה:
"וְעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו" (דברים
יט, יט) וזהו דין עדים זוממין: אם העידו להוציא
ממון — נוציא מהם כמוהו; ואם העידו על מה
שמחייב מיתה — נמיתם באותה המיתה; ואם
העידו על מה שמחייב מלקות — נלקה אותם.
וכבר נתבארו דיני מצוה זו והשאלות שנתחדשו
בה וכיצד יתקיים שהעדים יהיו זוממין ונדון
אותם בדין זה, במסכת מכות.

יום שישי

מצות עשה קעד.

מצות לא תעשה שיב. שיג. שיד.

המצוה הקע"ד — הצווי שנצטוינו לשמע
לבית דין הגדול ולנהג על פיהם בכל אשר יצוו
בעניני אסור ומותר. ואין חלוק בזה בין דבר
שקבלוהו בקבלה (איש מפי איש עד משה רבינו),
ובין דבר שלמדוהו באחת המדות שהתורה
נדרשת בהן, או דבר שהסכימו עליו כדי לגדור
פרצה (גזרות חכמינו שהם סיג לתורה), או בקהתאם
לאיזה מצב שהוא (לפי צרכיו הרוחניים של הדור),
ממה שנוראה להם נכון ושיש בו חזיק לתורה —
כל־זה חייבים אנו לקימו ולעשותו ולנהג על פי
דברייהם, כל נעבור עליהם, והוא אמרו יתעלה:
"על־פי התורה אשר ירוף וגו'" (דברים יז, יא).
ולשון ספרי (פרשת שופטים): "ועל המשפט אשר־
יאמרו לך תעשה — זו מצות עשה". וכבר
נתבארו דיני מצוה זו בסוף סנהדרין (פז).

המצוה השי"ב — האזהרה שהזהרנו מלהעיד
על בעלי הקבלה עליהם השלום (חכמים שמהם
אנו מקבלים תורה שבעל פה) ומלסור מפל־מה־
שיצוו במעשי התורה והוא אמרו: "לא תסור
מן־הדבר אשר־יגידו לך" (שם) ולשון ספרי
(פרשת שופטים שם): "לא תסור וגו'" — זו מצות

מלקבל עדות בעל עברה ולעשות על פי עדותו
והוא אמרו יתעלה: "אל־תִּשֶׁת יָדְךָ עִם־רִשָׁע
להיות עד חָמָס" (שמות כג, א) בא הפרוש
(מכילתא פרשת שופטים): "אל־תִּשֶׁת רִשָׁע עַד,
אל־תִּשֶׁת חוֹמָס עַד" — להוציא את־החַמְסָנִים
(המוציא חפץ בכח ומשלם לו תמורתו) ואת־
הגזְלָנִים שֶׁהֵן פְּסוּלִין לַעֲדוּת, שְׁנֵאָמַר: פִּי יָקוּם
עַד־חָמָס בְּאִישׁ" ("ובערת הרע מקרבך" — דברים
יט, טז), וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפְּרָק ג'
מסנהדרין (כו).

יום שלישי

מצות לא תעשה רפז.

המצוה הרפ"ז — האזהרה שהזהר הדין
מלקבל עדות הקרובים, זה לזה או זה נגד זה
(לטובת קרובם או לרעתו), והוא אמרו יתעלה:
"לא־יוֹמַתוּ אַבּוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא יוֹמַתוּ עַל־
אַבּוֹת" (דברים כד, טו). בא הפרוש המקבל בספרי
(פרשת כי תצא שם): "שלא יומתו אבות על עדות
בנים ולא בנים על עדות אבות". והוא הדין לדיני
ממונות, אלא שנוזפר בדיני נפשות דרך הפלגה.
שלא נאמר: כיון שיש כאן אבוד נפש אין הקרוב
חשוד על כך ונעשה על פי דבריו, כיון שעדותו
היא לאבוד נפש קרובו ואין כאן מקום לחשד.
לפיכך הביא למשל את־הקרובים שאהבתם חזקה
וגדולה ביותר, והיא אהבת האב לבן והבן לאב,
ואמרו: אפלו עדות האב על הבן ואפלו היא
לחייבו מיתה לא נקבל — וזו היא גזרת הכתוב
שאין לה טעם כלל. ודע זאת. וכבר נתבארו דיני
מצוה זו בפְּרָק ג' מסנהדרין (כו).

יום רביעי

מצות לא תעשה רפה.

המצוה הרפ"ה — האזהרה שהזהרנו מלהעיד
עדות שקר, והוא אמרו: "לא־תַעֲנֶה בְּרַעַף עַד
שֶׁקֶר" (שמות כ, טז). וכבר פפל לאו זה בלשון
אחר ואמר: "עד שוא" (דברים ה, יג) והעובר על
לאו זה הרי גזר עליו הכתוב: "וְעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר
זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו" (שם יט, יט). ולשון המקלמא
(פרשת יתרו): "ולא תענה ברעף וגו'" — אזהרה
לעדים זוממין. ויש בלאו זה מלקות, כמו

לא שמענו! תלמוד לומר: "אלהים לא תקלל", שנה ללשון המכלתא. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ז' מסנהדרין (ג).

המצוה השי"ט — האזהרה שהזהרנו מלהכות אב ואם. וגם כן לא נתבארה בפתויב אזהרה מיחדת למעשה זה; אבל הזכיר את הענין ואמר: "ומכה אביו ואמו מות יומת" (שמות כא, טז), ולמדנו האזהרה למכה אביו על הדרך שלמדנו למקלל אביו, והוא שכבר בארנו במצוה המשלימה שלש מאות שאנו מזהרים: על כל-אדם מישראל שלא להכותו, ואביו בכלל. ולשון המכלתא (פרשת משפטים שם): "מכה אביו ואמו" וגו' ענין שמענו, אזהרה לא שמענו! תלמוד לומר: אך בעים יכנו לא יסיף" (דברים כה, ג). והרי דברים קל וחמר: אם מי שמצוה להכותו הרי הוא מזהר שלא להכותו, מי שמצוה שלא להכותו — דין הוא שיהא מזהר שלא להכותו. והעובר על לאו זה, כלומר: המכה אביו ואמו במזיד ויוצא מהם דם — חייב חנק. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בסוף סנהדרין (פה).

המצוה המשלימה מאתים ועשר — הצווי שנצטוינו לכבד אב ואם והוא אמרו יתעלה: "כבד את-אביך ואת-אמך" (שמות כ, יב; דברים ד, טז) וכבר נתבארו דיני מצוה זו בכמה מקומות בתלמוד, רבם בקדושין (לא:). ולשון ספרא (ריש פרשת קדושים): "איזהו כבוד? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא".

המצוה הרי"א — הצווי שנצטוינו לירא מאב ואם. ושנחשכם כמעלת מי שיראים ממנו שיעניש, כמו המלך, ונתנהג עמהם כמו שנתנהג עם מי שיראים ממנו, וחוששים פן יעשה להם דבר בלתי רצוי, והוא אמרו יתעלה: "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא יט, ג) ולשון ספרא (פרשת קדושים שם): "איזהו מורא? לא ישב במקומו (המייוחד לו) ולא מדבר במקומו ולא יסתור את-דבריו". וכבר נתבארו גם דיני מצוה זו בקדושין (לה:).

לא-תעשה". והעובר על לאו זה — והוא זקן (חכם) ממרא (פי הסנהדרין ומורה כדעתו) — חייב חנק, בתנאים המקבילים המבארים בסוף סנהדרין (פו:), ושם נתבארו דיני מצוה זו.

המצוה השי"ג — האזהרה שהזהרנו מלהוסיף בתורה לא שבכתב ולא שבועל-פה, והוא אמרו יתעלה: "לא-תסף עליו" (שם יג, א). ובפרוש אמרו בכמה מקומות (ראש השנה כח: ועוד): "עובר על בל-תוסיף", "עברת על בל-תוסיף".

המצוה השי"ד — האזהרה שהזהרנו מלגרוע מן-התורה, לא שבכתב ולא שבועל-פה, והוא אמרו: "ולא תגרע ממנו" (שם). ובכמה מקומות אומרים: "נמצא עובר על בל-תגרע", "והרי עברת על בל-תגרע".

שבת קודש

מצות לא תעשה שיח. שיט.

מצות עשה רי. ריא.

המצוה השי"ח — האזהרה שהזהר פל-אדם ממנו מלקלל אב ואם, והנה הענין מפרש בתורה, והוא אמרו: "ומקלל אביו ואמו מות יומת" (שמות כא, יז) והוא מקלל הנסקלין ואפלו קלל אחד מהם בשם לאחר מותו במזיד — נסקל. אבל האזהרה לא נתבארה בפתויב בפרוש, שלא אמר: לא תקלל אביך; אלא כבר קדם שבאה האזהרה מלקלל פל-אדם מישראל — וזה כולל את-האב וזולתו. ובמכלתא (פרשת משפטים שמות כא, יז) אמרו: "מקלל אביו ואמו מות יומת", ענין שמענו, אזהרה מנין? תלמוד לומר "אלהים לא תקלל", אם דין הוא אביך — הרי הוא בכלל אלהים; ואם נשיא הוא — הרי הוא בכלל נשיא; ואם בור (אדם פשוט) הוא (הרי הוא בכלל). "לא תקלל חרש". הרי אפה דן בגנין אב (אחת מהמדות שהתורה נדרשת בהן — שפרט המובא בפסוק מסויים הוא כ"אב" ויסוד להעתיקו למקומות נוספים שבאותו ענין) משלשטן וגו' עד הצד השוה שבהם שהם 'בעמך' ואפה מזהר על קללתם, אף אביך שבועמך אפה מזהר על קללתו". ובספרא (פרשת קדושים): "כִּי-אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יִקְלַל אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ" וגו' (ויקרא כ, ט) ענין שמענו, אזהרה

פרק ג משנה ג

רבי שמעון אומר: שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר: כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל שלושה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו משולחנו של מקום, שנאמר: וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה'.

נקודות משיחות קודש

דברי-תורה, כאלו אכלו מזבחי-מתים". וצריך לומר שכוונתו היא, קודם האכילה או לאחריה⁷ או כדברי האליהורבה שהביא המשנה-ברורה⁸ שבין תבשיל לתבשיל מותר לדבר. (ליקוטי-שיחות, כרך לה, עמ' 225)

יש להבין את דברי התנא, ששלושה שאכלו יחדיו ולא אמרו דברי-תורה, כאילו אכלו מזבחי-מתים - הלא ביטול תורה הוא ענין חמור מאוד והעונש עליו חמור יותר (מ"כאילו אכלו מזבחי-מתים") וכפי שלמדנו⁹, "כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק" נאמר עליו¹⁰ "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר - הכרת תכרת!"

ולאידך גיסא - המשנה ממשיכה ואומרת, "שלושה שאכלו... ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום", וצריך להבין: האם זהו כל השכר בעבור אמירת דברי-תורה, והרי השכר על לימוד תורה רב ונעלה באיך-ערוך¹¹!

כן יש להבין את הלשון "שלושה שאכלו", מדוע דוקא "שלושה"?

ביאור הענין: משנתנו לא באה לתאר את השכר על לימוד תורה ואת העונש על ביטול תורה, אלא להשמיענו את גודל מעלת הלימוד והשפעתו על האכילה. אומרת לנו המשנה כי שולחן שנאמרו עליו דברי-תורה - המאכל עצמו נעשה חלק מ"שלחנו של מקום".

מעלה מיוחדת זו קיימת רק אם בסעודה השתתפו לפחות "שלושה", שכן אז יש קביעות; כמו לענין "זימון" ובדוגמת "בתלת זימני הווי חזקה" (בשלוש פעמים הרי זו "חזקה"). כל ענין רוחני שיש בו "קביעות" - פועל ומשפיע גם על הגשמיות. לכן, תורה שלומדים באופן של "קביעות", בזמן הסעודה, מעלה את האכילה ועושה אותה לחלק מ"שלחנו של מקום".

ולאידך גיסא - אם בעת קביעות האכילה לא נאמרו דברי-תורה, הרי זה "כאילו אכלו מזבחי-מתים". זאת מכיון שהתורה היא "תורת חיים"¹² ובלעדיה אין "חיות"; לכן מוגדרת אכילה שכזו כאכילה מ"זבחי מתים" (היפוכה של אכילה שנאמרו עמה דברי-תורה "תורת חיים").

(שיחות קודש תשכ"ח - פרשת שלח)

נשאלת השאלה: כיצד מותר לדבר (אפילו דברי-תורה) בעת הסעודה, הרי למדנו¹ "אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ויבוא לידי סכנה" ("כשיוצא הקול נפתח אותו כובע שעל פי הקנה ונכנס בו המאכל ומסתכן.. מאכל ומשתה הולך דרך הושט" - רש"י)?

ויש לומר כי אמנם נחלקו בכך אמוראים: נאמר בגמרא²: "רב נחמן ורב יצחק הוי יתבי בסעודתא; אמר ליה רב נחמן לרב יצחק, 'לימא מר מילתא' (יאמר אדוני דברי-מה); אמר ליה, 'הכי אמר רבי יוחנן - אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה". ולכאורה יש לתמוה, וכי רב נחמן לא ידע ש"אין מסיחין בסעודה"?

זאת ועוד: מכיון שרב יצחק סבר שאסור לדבר בשעת הסעודה, כיצד אמר מה שאמר? ואף אם נאמר כי מוכרח היה להשמיע לרב נחמן את הדין ש"אין מסיחין" - היה עליו לקצר בדבריו ולומר רק את עצם ההלכה ואילו את הטעם לכך ("שמא יקדים וכו'") יכול היה לדחות לאחר מכן!

ונראה לבאר, שבאמת גם רב נחמן ידע את ההלכה ש"אין מסיחין בסעודה". כוונתו באומרו "לימא מר מילתא" היתה לא לסתם דברים, אלא לדברי תורה. זאת משום שלדעת רב נחמן הדין ש"אין מסיחין בסעודה" מפני הסכנה חל אך ורק על שיחת חולין ולא על דברי-תורה. בדברי-תורה - סובר רב נחמן - אין לחוש לסכנה שכן "תורה מגנא ומצלא"³ מפני כל סכנה אפשרית.

על כך השיב לו רב יצחק - כי מכיון שטעם הדין ש"אין מסיחין בסעודה" הוא, "שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה" - הרי שהלכה זו חלה גם על דברי-תורה. כדוגמת דברי הגמרא⁴ לגבי עשית מצווה - שאף כי "שומר מצוה לא ידע דבר רע"⁵ ו"שלוחי מצוה אינן נזוקין", בכל-זאת - "היכא דשכיח הזיקא, שאני" (במקום שההיזק מצוי, שונה הדבר ואין להסתכן אף לא לצורך מצווה). לכן האריך רב נחמן והוסיף את הטעם לאיסור - "שמא יקדים קנה לוושט" - כדי להדגיש שבמקרה זה חל הגדר של "שכיח הזיקא" (הנזק מצוי) ולכן אין מסיחין בשעת הסעודה, אפילו לא בדברי-תורה.

להלכה, כתב המגן-אברהם⁶ שאף בדברי-תורה אין מסיחין בסעודה, ועם זאת כתב "כל שולחן שלא אמרו עליו

(1) תענית ה, ב. (2) שם. (3) סוטה כא, א. (4) פסחים ה, ב. (5) קהלת ח, ה. (6) אורח-חיים סימן קע ס"ק א. (7) כמו שכתב ה"ערוך השלחן" שם. (8) שם ס"ק א. (9) סנהדרין צט, א. (10) שלח טו, לא. (11) ראה לדוגמה להלן פ"ו משנה א. (12) ברכת "שים שלום" בתפילת שמונה-עשרה.

פרק ג' הלכה י'

גְּבֵהַּ הַמְּנוּרָה הָיָה שְׂמוֹנָה עָשָׂר טַפָּח: הַרְגָּלִים וְהַפֶּרֶחַ שְׁלֹשָׁה, וְשְׁנֵי טַפָּחִים חֶלֶק, וְטַפָּח שָׁבוּ גְבִיעַ כְּפֶתוֹר וּפֶרֶחַ, וְטַפָּחִים חֶלֶק; וְטַפָּח כְּפֶתוֹר, וְשְׁנֵי קָנִים יוֹצְאִין מִמֶּנּוּ - אֶחָד הֵילֶךְ וְאֶחָד הֵילָה, וְנִמְשָׁכִין וְעוֹלִין כְּנֶגֶד גְּבֵהַּ הַמְּנוּרָה; וְטַפָּח חֶלֶק; וְטַפָּח כְּפֶתוֹר, וְשְׁנֵי קָנִים יוֹצְאִין מִמֶּנּוּ - אֶחָד חֵילֶךְ וְאֶחָד הֵילָה, וְנִמְשָׁכִין וְעוֹלִין כְּנֶגֶד גְּבֵהַּ הַמְּנוּרָה; וְטַפָּח חֶלֶק; וְטַפָּח כְּפֶתוֹר, וְשְׁנֵי קָנִים יוֹצְאִין מִמֶּנּוּ - אֶחָד חֵילֶךְ וְאֶחָד הֵילָה, וְנִמְשָׁכִין וְעוֹלִין כְּנֶגֶד גְּבֵהַּ הַמְּנוּרָה; וְטַפָּחִים חֶלֶק; נִשְׁתַּיְרוּ שְׁלֹשָׁה טַפָּחִים, שִׁפְהֵן שְׁלֹשָׁה גְבִיעִים, כְּפֶתוֹר וּפֶרֶחַ. וְזוֹ הִיא צוּרְתָהּ:

נקודות משיחות קודש

המשכן רואים את ציורו של הרמב"ם ופירושו של ר' אברהם בן הרמב"ם, היו גם הם כותבים שאין כל מחלוקת בזה ולכולי עלמא היו הקנים "ביושר".

ואם כנים הדברים, מהנכון להחזיר עטרה ליושנה - שכל העושים ציורים מהמנורה יציירו את קני המנורה באלכסון כדעת רש"י והרמב"ם. עוד עניין בזה: הציור הרגיל של המנורה שששת הקנים הם כחצאי קשת הוא עפ"י השערה חיקוי מציור המנורה אשר לא יהודים ציירו ברומי, ועל "שער הנצחון" של טיטוס ימ"ש! שנוסף לזה שציור המנורה שעל שער טיטוס אינו מדוייק כלל - הרי זה נעשה, כמובן, כדי להראות ולבטא את השליטה והממשלה של רומי על היהודים ר"ל, עד שחקקו שם בכמה מקומות את התיבות "יודעא קאפטא" ("יהודה שבויים"). והיו זמנים שבהם היו מכריחים יהודים לבא להשער, שיראו את הכתוב ורשום שם בכדי להשפילם. נמצא, שציור קני המנורה כחצאי קשת צריך להביא לזעקת שבר - נוסף על זה וגם זה עיקר שזהו היפך רש"י והרמב"ם - גם מפני שזה נותן הסכם מסויים ר"ל להציור שעל שער טיטוס, שנעשה כדי לצער יהודים ולהשפילם!

(ליקוטי שיחות חלק כ"א, שיחה ג' לפר' תרומה)

בציור המנורה שבגוף כתב יד קדשו של הרמב"ם (בפירושו למשניות), ישנו עוד פרט השונה מביצורים הרגילים של המנורה - ששת קני המנורה נמשכים למעלה באלכסון, דלא כביצורי המנורה הרגילים, שהם נמשכים בחצאי קשת.

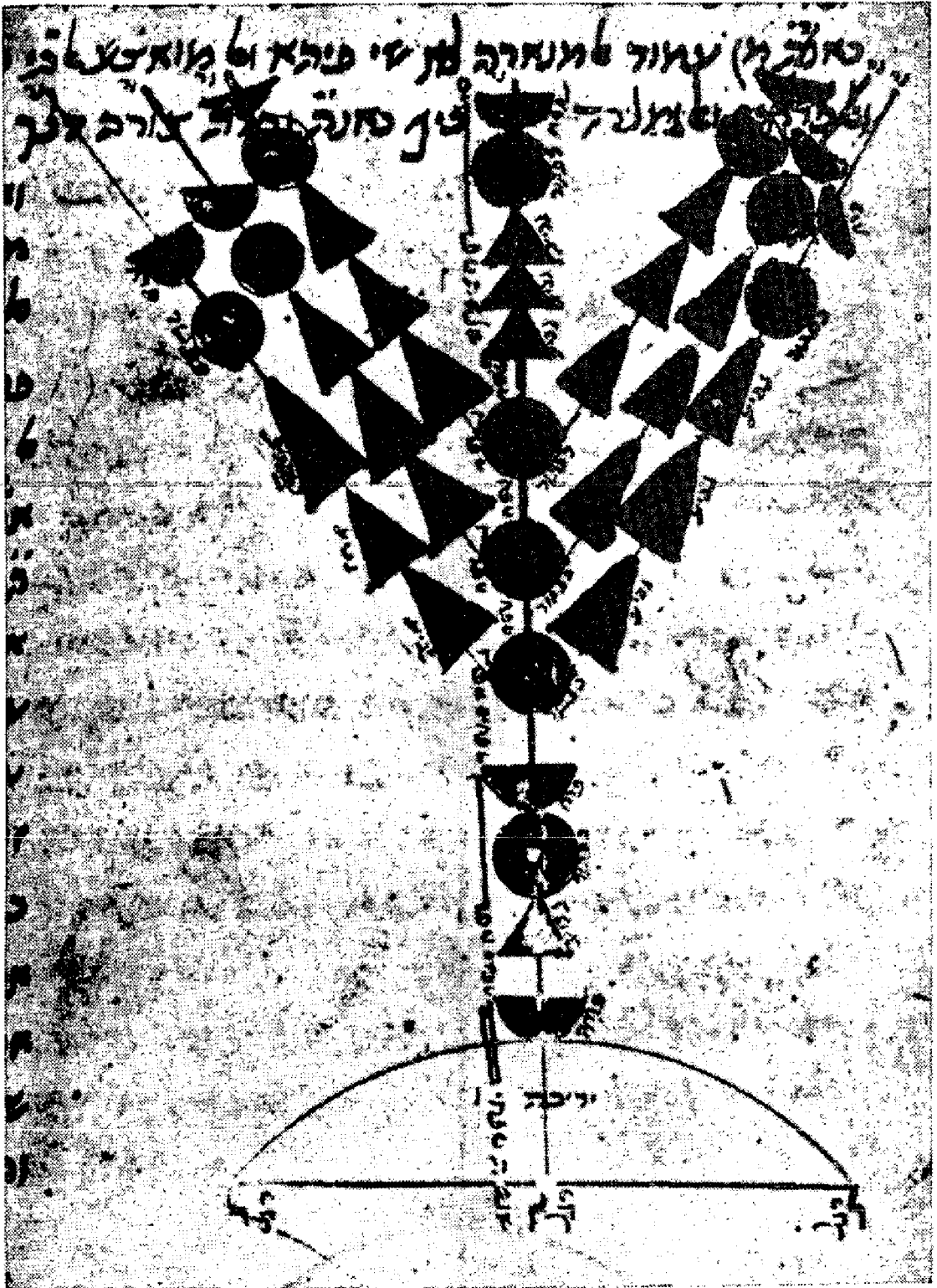
ואעפ"י שבנוגע לפרט זה, אולי היה מקום לומר בדוחק הכי גדול, שהרמב"ם צייר "להקל על הציור" - אבל מפורש בפירוש רבנו אברהם בן הרמב"ם: "ששת הקנים ... נמשכים מגופה של המנורה לצד ראשה ביושר כמו שצייר אותה אבא מרי ז"ל, לא בעיגול כמו שצייר אותה זולתו". כך איתא גם בפירוש רש"י על התורה שששת הקנים "באלכסון נמשכים ועולים".

בעל משנת חסידים בספרו "מעשה חושב" כותב בפשטות שששת הקנים "נמשכים בעיגול", ומדייק זאת מדברי הרמב"ם שכתב "נמשכים ועולים". וכן מביא מבעל "חכמת המשכן" שכתב "נראה ... שהיו עולים הקנים כמעט בעיגול". אולם מאחר שב"מעשה חושב" מפרש ש"נמשכין בעיגול" מסתימת לשון הרמב"ם שלא הזכיר בחיבורו "אלכסון", הרי לאחר שנתגלה גוף כתב יד קודשו של הרמב"ם בציור המנורה, ועדותו של בן הרמב"ם בזה - בטל היסוד ובטל הבנין.

ובמחילת כבוד תורתם, ולפי עניות דעתי נראה ברור, שאם היו המעשה חושב ובעל חכמת

ציור המנורה מכ"י קודשו של הרמב"ם

ב דין לבישת בגדים סעיף ו:

וישאלים קדושים נזקרים בזה משום צניעות, אם כן ההולך או אפלו היושב בגלוי הראש כמו הנכרי — הרי זה עובר בלאו ד"ובחקתיהם לא תלכו".
 אך אם משים ידו על ראשו לכסותו — די בכך להפרי. רק שלא יזכיר שם שמים, כמו שיתבאר בסימן צא:

ומדת חסידות שלא לילך ארבע אמות בגלוי הראש גם בימיהם, שרב העם היו רגילים לילך לפעמים הרבה בגלוי הראש מפני החם בימים ההם. ועכשו בזמן הזה שכלם דרכם לכסות ראשם לעולם — אסור לילך או אפלו לישוב בגלוי הראש, משום צניעות, שהרי זה כמגלה בשרו המכסה. וגם הקטנים נכון לכסות ראשם.
 וכל שכן במדינות אלו, שהנכרים נהגו לגלות ראשם,

ג הנהגת בית הכסא ובו יא סעיפים:

וכן בימי חכמי התלמוד — [עין סימן קג ובתרומת הדשן סימן טז] — לא היו מקפידין על זה:

ובכל הלכות צניעות של בית הכסא — צריך לזהר בלילה כמו ביום, לבד מרחוק מקום בשדה וכיוצא בה, שבלילה — אין צריך להתרחק כלל, ויוכל לפנות אפלו ברחוב העיר. ואם יש שם איזו קרן זווית — יפנה שם. והוא קשאים שם אדם, אכל קשיש שם אדם אפלו נכרי — אסור לפנות בפניו, כל שהוא בסמוך לו עד שיוכל לראותו, אפלו אינו יכול לראות את פרוצו, כי מאחר שרואהו מקרוב — אין זו צניעות:

וכל זה לפנות, אכל להטיל מים — התירו אפלו בפני רבים וביום, משום חשש סכנה, שלא יהא עקר. ולכן אסור לו לנהג צניעות ולהמתין, אם צריך לכף. ומכל מקום יש לו להסתלק לצדדים, ואפלו אשה מבנה הקטן:

הנפנה במקום מגלה שאין בו מחצות — צריך לכונן פניו לדרום ואחוריו לצפון, או להפך. אכל לא יפנה באחוריו למערב ולא למזרח, מפני כבוד השכינה, שהשכינה במערב ופני השכינה למזרח, ולכך נקרא מזרח "קדם" ומערב "אחור", כמו שכתוב: "אחור קדם צרתני", ודרום נקרא "מין" ו"תימן". ואם נפנה ואחוריו לקרן מערבית דרומית או צפונית, או לקרן מזרחית דרומית או צפונית, אם משוכה כלפי צפון או דרום יותר מכלפי מזרח או מערב — מתר, ואם לאו — אסור.

ובמקום שאפשר — טוב לזהר שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון ולא להפך, כדי שלא לפנות נגד ירושלים והמקדש, ברב מדינות אלו שהן משוכות ונטויות לצפון ירושלים יותר מלמערכה, וכל שכן במדינות המכונות לצפון ירושלים ממש:

וגם פשיטת לבית הכסא — יהא צנוע, ולא יגלה בשרו אלא כמה שצריך, ובעת הצורך ולא קדם לכן אפלו רגע. ולכן לא יגלה עצמו עד שישב, ולא יגלה מלאחוריו כי אם טפח, ומלפניו טפחים, משום קלות מי רגלים הנתו למרחוק. ויש גורסים בהפך. ובאשה מלפניה ולא כלום, ומלאחריה טפח, או טפחים לפי חלוף הגרסאות. ולענין מעשה — יש לצמצם כל מה שאפשר:

ולא יכנסו שני אנשים יחד, אלא יושב יחידי ויסגר הדלת בעדו, שלא יכנס אחר לשם. ואם מפחד לישוב יחידי — יניח אחר ידו על ראשו הרף חלון, אך לא יספר עמו, שאין מספרים בבית הכסא משום צניעות. ולכך, אם אי אפשר לסגור הדלת ואיש אחר רוצה לכנס — ינחורו זה לזה, ולא ידברו. רק הנשים קשהו לכות לבית הכסא הקבוע לרבים, כמו בית הכסא שבשדה בימיהם, או בחצר בית הכנסת במדינות אלו — תקנו חכמים: להיות נכנסות שתיים יחד, או אפלו יותר, ולהיות מספרות זו עם זו שם, כדי שישמע קולן מבחוץ, ולא יכנס איש לשם ויחיד עמהן:

וכשנפנה במקום מגלה כמו בשדה — צריך להתרחק עד שלא יוכל חברו לראות את פרוצו, מה שמגלה מבשרו מלפניו או מלאחוריו. ואין צריך להתרחק יותר עד שלא יראנו, אלא אף-על-פי שרואהו מרחוק — אין בכך כלום. ואחורי הגדר — נפנה מיד. וכן בחצר אחורי בתל הבית. ואף-על-פי שחברו שומע קול עטושו שלמטה — אין בכך כלום, שבהשמעת קול עטושו שלמטה — אין בו אסור כלל משום צניעות (אלא שהיא חרפה ובושה לרב בני אדם, ומי שאינו מקפיד — אינו מקפיד.

ספר הזכרונות מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מליובאוויטש

ילד הפלא – פרק קכ"ג

הידיעה על פטירתו של ר' אשר יהונתן ופרטיה התפשטה במהירות הבזק בכל פוזנא. שוב לא העיז עתה מישהו לומר כי הזקן היה "מטורף", רחמנא ליצלן. הכל נוכחו לדעת כי היה צדיק גדול, נסתר, שלא רצה ליהנות מן העולם וביקש להסתיר את צדקותו כדי שלא יכבדוהו.

מאחר שציוה שיביאוהו לקבורה מיד לאחר פטירתו, בו ביום, ידעו כל תושבי פוזנא כי תוך שעה קלה תתקיים הלוויה, איש לא היה מוכן לוותר על השתתפות בהלווייתו של צדיק כזה. החנוונים נעלו את חנויותיהם, בעלי המלאכה הניחו את כלי עבודתם, המלמדים שיחררו את תלמידיהם, עקרות בית עזבו את עבודותיהן, וכולם נהרו אל בית המדרש שבו נפטר הצדיק הישיש.

בקשתו של ר' אשר יהונתן לפני פטירתו להזכיר לר' ישראל חיים ורעייתו את התנאי שהתנה אתם - ריעננה בזכרונם של התושבים את מה שהתרחש בבית-העלמין כאשר הובא שם לקבורה ילדם בן החמש של הזוג. אז התייחסו רבים בביטול לדבריו של הזקן, שלזוג ייולד בן שיאריך ימים בתנאי שייקרא על שמו. עתה הובן המאורע ההוא באור אחר, והדבר הגדיל יותר את הערכת הצבור לר' אשר יהונתן.

כל הרחובות הסמוכים לבית המדרש התמלאו אנשים. דומה היה כי לא נשארה נפש חיה בכל העיר. ברוב אבל ויראת הכבוד צעדו ההמונים אחרי המטה. כאשר התקרבה ההלוויה אל שערי בית-העלמין התכסו השמים לפתע בעננים, כשלאפאתי מזרח נראו העבים קודרים ואפלים במיוחד. מיד החלו ברקים ורעמים. הברקים קרעו את חשכת העננים וסינוורו את העינים, והרעמים הרעידו את האויר והחרישו את האזנים. ההמונים הזדעזעו מן הפעילות האדירה הבלתי צפויה של איתני הטבע, וראו בזה אות מן השמים על גדלותו המיוחדת של המנוח.

הקבר נכרה במקום שהנפטר סימן לפני יציאת הנשמה והגופה הורדה לשם. לאחר סתימת הגולל, כשהגיעה השעה לומר קדיש ליד הקבר הרענן, לא ידע איש מי יאמר את הקדיש. למנוח לא היה כל קרוב וגואל, ואיש לא העיז להתנדב להיות אומר הקדיש אחרי הצדיק.

לפתע יצא מן ההמון הצפוף מי שכונה בפי כל בשם "הנגר שתום העין", שאיש לא ידע את שמו. לפני 15 שנים הגיע לפוזנא ממרחק, והחל לעסוק במלאכת הנגרות. בודד היה האיש ועינו האחת סגורה תמיד. הכל הכירוהו רק בכינויו.

עתה ניגש אל הקבר ובאין אומר ודברים החל לומר קדיש. מאז נהג כך בכל אחד-עשר חדשי האבלות. בבית הכנסת "פועלי צדק", מקום תפלתם של בעלי המלאכה, היה אומר קדיש, ומפעם לפעם גם ניגש אל העמוד. איש לא שאל לטיב קשריו עם הנפטר, והכל הניחו כי אין לדבר כל משמעות.

כעבור חדשים מספר לאחר פטירת ר' אשר יהונתן התברר לר' ישראל חיים ורעייתו כי נכנסה להריון. תחלה שמרו את הדבר בסוד מחשש של עין רעה, אך כעבור חדשים מספר החל הדבר להיוודע בעיר. בני פוזנא נזכרו בדבריו של ר' אשר יהונתן הצדיק הנסתר וציפו במתח לבאות. במלאות שנה לפטירת ר' אשר יהונתן נולד לזוג בן זכר.

ר' ישראל חיים אירגן מיד אמירת פסוקי קריאת-שמע, על-ידי תינוקות של בית רבן, ליד עריסת הילוד. ביום השמיני נימול הילד ונקרא שמו בישראל! אשר יהונתן.

התינוק התפתח יפה, וגם כשהתגנבה ללב ההורים, למודי הנסיון המר, חרדה כלשהי לחייו, נזכרו בברכת הצדיק והבטחתו והתמלאו בטחון. כשהגיע הילד לגיל שמונה היה נראה בגופו כילד בן שתיים-עשרה, אך יותר מזה הצטיין בכשרונותיו הגדולים ובלשון ברורה.

כאשר מלאו לילד עשר שנים כבר סיים חוק לימודיו בישיבה הקטנה שבעיר. ראש הישיבה יעץ לאב לאפשר לאשר יהונתן ללמוד לעצמו. לאט לאט החלה כל פוזנא להכיר בכך שהילד הוא עילוי. כל מי ששוחח אתו בדברי תורה התפעל מחריפותו ובקיאיותו.

כעבור כשנתיים הביע אשר יהונתן לפני הוריו את משאלתו לנסוע ללמוד בישיבות הגדולות של פולין וליטא, ששמען יצא לתהלה אותו זמן, מפי גדולי גאוני הדור. ההורים הסכימו לכך. לאביו של אשר יהונתן היתה כוונה נוספת בדבר: הבן אמור לחגוג בקרוב את כניסתו למצות, ופוזנא התכוונה למאורע זה בדריכות. ר' ישראל חיים חשש מן הכבוד הרב שיחלקו לו ולבנו בהזדמנות זו. מלבד זאת קיננה בקרבו חרדה סמויה שמא תזיק, חלילה, עין רעה לבן המוצלח שכל העיר מספרת תהלתו ושפרסומו כבר הגיע אל מעבר לתחומי הסביבה.

ביום בהיר אחד הופתעה פוזנא לשמוע כי אשר יהונתן העילוי עזב את העיר מבלי שאיש ידע לאן פניו מועדות. כשנשאלו ההורים לאן הלך בנם השיבו כי הם עצמם אינם יודעים מאומה מלבד העובדה שהלך לחפש מקום תורה שבו לבו חפץ וכן לערוך גלות כפי שהיה נהוג בזמנים ההם.

שש שנים ארכו נידודיו של אשר יהונתן כשבמשך הזמן הוא שוהה בישיבות שונות. כך ביקר לתקופות מסוימות בישיבות המפורסמות של פראג, קראקא, לובלין ובריסק ושמע תורה מפי גדוליהן, כן ביקר אצל גאוני גרמניה וצרפת.

כעבור שש השנים חזר לבית הוריו בפוזנא, והם שידכוהו עם בתו של אחד מגדולי עשירי העיר, שהתחייב להחזיק על חשבוננו את בית הזוג הצעיר וכל צרכיהם לתקופה בלתי מוגבלת. האברך הגאוני ישב ועסק כל העת בתורה. כל פוזנא כיבדה מאד את הגאון הצעיר והוא כונה בתארי כבוד.

עשר שנים תמימות הסתגר ר' אשר יהונתן בבית מדרש מיוחד שבנה לו חותנו צמוד לדירתו ושם למד יומם ולילה. מזמן לזמן הורשתה הכניסה אליו למישהו מבין הגאונים הצעירים או הקשישים של העיר כדי לשוחח אתו בדברי תורה, שכן רבתה הדרישה לבוא לפניו להציע קושיות וספיקות.

פגם אחד היה לו לר' אשר יהונתן: הוא התבטא בביטול על כל גדולי התורה שבאותו זמן. הוא ראה את עצמו בקי וחרף יותר מהם. ואכן היו מגדולי הלמדנים שסברו אף הם כמוהו בענין זה. לכושר התפיסה והזכרון שלו לא היה אח ורע. כל מה שלמד, ראה ושמע, היה חקוק בזכרונו, מאז היה בן שנתיים ימים. גם לחריפותו לא היה גבול.

עוד בהיותו ילד רך היה ר' יוסף ישראל "הנבלן", שדר בשכנותו של אביו, אומר לפניו פסוקים ופרקים שלמים מן התנ"ך, והוא, אשר יהונתן, היה חוזר עליהם מיד בעל-פה. הכל דיברו אז על הפלא הזה וניבאו כי יהיה גדול בישראל.

ר' יוסף ישראל הנבלן היה אדם מיוחד במינו. לתוארו זה זכה משום שהיה נוהג לשמח חתן וכלה בחתונות שבהן השתתף על-ידי כך שהיה מנגן בכלי נבל, דבר שהיה עושה במומחיות והצטיינות יתירה, אם כי לא רצה לקבל שום תשלום על כך. בדרך כלל היה מתרחק מחברת בני אדם, ורק בחתונות היה מעורב בין הבריות בקיום שמחת חתן וכלה.

פרנסתו היתה כצורך זהב. הוא הצטיין בתכשיטים הנפלאים שיצר, ובמיוחד בכלי הזהב והכסף שעליהם טבע תמונות יפות ומרהיבות עין. לתוצרתו היה ביקוש רב. את מקצועו למד מאביו שאף הוא היה יוצר אמן בכסף וזהב.

בד בבד ידע ר' יוסף ישראל בעל-פה את כל התנ"ך, את כל ששה סדרי משנה, וכן כמה מסכתות גמרא. כל העת כשהיה יושב ועושה את עבודתו בכלי הכסף והזהב היה משנן את תלמודו בעל-פה.

כאשר הבחין בכוח זכרונו המיוחד של הילד אשר יהונתן היה נוהג לחזור לפניו פרקי תנ"ך והילד הגאוני היה קולטם מיד במוחו לנצח. גם בבגרותו היה יכול לחזור בעל-פה על כל מה ששמע בילדותו מפי ר' יוסף ישראל.

בהיותו סמוך על שולחן חותנו העשיר רכש ר' אשר יהונתן הרבה ספרים בכתב-יד, אך די היה שיעיין בהם רק פעם אחת וכבר היו שגורים על לשונו.

א אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בְּעֶרְבָה מִוֶּלְסוּף בֵּין-פָּאֲרֹן וּבֵין-תַּפֵּל וְלִבְנֵי וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב כִּי: ב אֶחָד עָשָׂר יוֹם מִחֹרֵב דְּרָף הַר-שִׁעִיר עַד קָדֵשׁ בְּרִנְעַ כִּי: ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂתֵּי-עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

א אליו פתגמיתא די מליל משה עם כל ישראל בעברא דירדנא אוכח יתהון על דחבו במדברא ועל דארגיזו במישרא לקבל ים סוף בפארן דאתפלו על מנא ובחצרות דארגיזו על בשרא ועל דעבדו עגל דדקב: ב מהלף חד עשר יומין מחרב ארח טורא דשעיר עד רקם גיא: ג והנה בארבעין שנין בחד עשר ירחא בחד לירחא מליל משה עם בני

רש"י

(א) אלה הדברים. (ספרי) לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל-כל-ישראל. אלו הוכיח מקצתן, היו אלו שבשוק אומרים: אתם הייתם שומעים מן עמרם ולא השיבותם דבר מן דבר! אלו היינו שם, היינו משיבין אותו; לך פנסם כלם ואמר להם: הרי כלכם כאן, כל מי שיש לו תשובה, ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו "במדבר"? אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר, שאמרו: (שמות טז ג) "מי נתן מותנו וגו'": בערבה. בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשטים, בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים-סוף בבואם לים-סוף, שאמרו (שם יד יא): "המבלי אין קברים במצרים"? וכן בנסעם מתוך הים, שנאמר (תהילים קו ו): "וימרו על ים בים סוף", כדאיתא בערכין (טו): "בין-פארן ובין-תפל ולבן. אמר רבי יוחנן: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תפל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן, שאמרו (במדבר כא ה): "ונפשונו קצה בלחם הקלקל", ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות. במחלקתו של קרח (ספרי). דבר אחר, אמר להם: היה לכם ללמד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע, ואתם נדברתם במקום: ודי זקב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רב זקב

שהיה להם, שנאמר (הושע ב י): "וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל": (ב) אחד עשר יום מחרב. אמר להם משה: ראו מה שגזמתם: אין לכם דרף קצרה מחרב לקדש ברנע דרף הר שעיר, ואף הוא מהלף י"א יום, ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים, שהרי בעשרים באיר נסעו מחרב, שנאמר (במדבר י יא): "ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו'", (תענית כט) ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע. צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאווה, שאכלו הפשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים, נמצא, בג' ימים הלכו כל אותו הדרף, וכל כף היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי-עשר חודש באחד לחודש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה. ממי למד? מיצקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, אמר: ראובן בני, אני אומר לך, מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו? כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה: כדי שלא יהא מוכיחו וחזור ומוכיחו, ושלא יהא חכרו רואהו ומתבייש ממנו וכו' כדאיתא בספרי, וכן הושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל, שנאמר (ש"א יב): "הנני, ענו בי!" וכן דוד את שלמה בנו

ישראל ככל די פקיד יי יתה
 לותהון: ד בְּתֵר דְּמַחָא ית סִיחֹן
 מִלְכָּא דְאַמְרָא דִּיתָב בְּחֻשְׁבוֹן
 וְיַת עוֹג מִלְכָּא דְּמִתְנֵן דִּיתָב
 בְּעֻשְׁתָּרַת בְּאֲדָרְעִי: ה בְּעֵבְרָא
 דִּירְדְנָא בְּאַרְעָא דְּמוֹאָב שְׂרִי
 מִשֶּׁה פִּרְשׁ יַת אוֹלְפֵן אוֹרִיתָא
 הָדָא לְמִימְר: ו יי אֶלְהֵנָא מְלִיל
 עֲמָנָא בְּחֹרֵב לְמִימְר סְגִי לְכוּן
 דִּיתְבְּתוֹן בְּטוֹרָא הָרִין: ז אֲתַפְּנוּ
 וְטוּלוּ לְכוּן וְעוּלוּ לְטוֹרָא
 דְּאַמְרָא וּלְכַל מְגִירוּהִי
 בְּמִישְׂרָיָא בְּטוֹרָא וּבִשְׁפִלְתָּא
 וּבְדִרוּמָא וּבִסְפֹר יִמָּא אֲרַעָא
 דְּכַנְעַנְיָא וּלְכַנְעַן עַד נְהָרָא רְבָא
 נְהָרָא פָּרַת: ח תְּזִי דִּיהִבִּית
 קְדָמִיכוּן יַת אֲרַעָא עוּלוּ וְאַחְסִינוּ

אתו אלהם כס"י: ד אַחֲרֵי הִכְתּוּ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ
 הָאֲמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֻשְׁבוֹן וְאֶת עוֹג מֶלֶךְ
 הַבְּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֻשְׁתָּרַת בְּאֲדָרְעִי כס"י:
 ה בְּעֵבֶר הִירְדֵן בְּאַרְץ מוֹאָב הוֹאִיל מִשֶּׁה בָּאָר
 אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר כס"י: ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שַׁבַּת בְּהַר
 הַזֶּה כס"י: ז פְּנוּ | וְסַעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֲמֹרִי
 וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנֵינוּ בְּעֶרְבָה בְּהַר וּבִשְׁפֵלָה וּבִגְבֹה
 וּבְחֹוֹף הַיָּם אֲרֶץ הַפְּנֵעֵנִי וְהַלְבְּנוֹן עַד־הַנְּהַר
 הַגְּדֹל נְהַר־פָּרַת כס"י: ח רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֵיכֶם
 אֶת־הָאָרֶץ בָּאוּ וְרָשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע

רש"י

התחיל, כמו (בראשית יח): "הנה נא הואלתי": באר
 את־התורה. בשבעים לשון פרשה להם: (ו) רב
 לכם שבת. כפשוטו, ויש מדרשי אגדה: הרבה
 גדלה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה: עשיתם
 משכן, מגורה וכלים, קבלתם תורה, מנייתם לכם
 סנהדרין, שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו
 לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמרי.
 כמשמעו: ואל־כל־שכניו. עמוז ומואב והר
 שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר
 המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובגב ובחוף
 הים. אשקלון ועזה וקסרי וכי, כדאיתא בספרי:
 עד־הנהר הגדל. מפני שנוזר עם ארץ ישראל,
 קוראו גדול, משל הדיוט אומר: 'עבד מלך, מלך',
 'הדבק לשחור וישתחוו לך', (שבועות מז) 'קרב
 לגבי דהינא ואדהן': (ח) ראה נתתי. בעיניכם
 אתם רואים, איני אומר לכם מאמד ומשמועה:
 באו ורשו. אין מערער בדבר, ואינכם צריכים
 למלחמה. אלו לא שלחו מרגלים, לא היו צריכין
 לכלי זין: לאבתיכם. למה הזכיר שוב לאברהם,

(מ"א ב): (ד) אחרי הכתו. אומר משה: 'אם אני
 מוכיחם קדם שיפנסו לקצת הארץ, יאמרו: מה
 לזה עלינו? מה היטיב לנו? אינו בא אלא לקנתר
 ולמצא עלה, שאין בו כח להכניסנו לארץ. לפיכך
 המתין עד שהפיל סיוחן ועוג לפניהם והורישם את
 ארצם, ואחר כך הוכיחן: סיוחן וגו' אשר יושב
 וגו'. (ספרי) אלו לא היה סיוחן קשה והיה שרוי
 בחשבון, היה קשה, שהמדינה קשה, ואלו היתה
 עיר אחרת וסיוחן שרוי בתוכה היתה קשה,
 שהמלך קשה, על אחת כמה וכמה שהמלך קשה
 והמדינה קשה: אשר־יושב בעשתרת. המלך קשה
 והמדינה קשה: עשתרת. הוא לשון צוקין וקשי,
 כמו: "עשתרות קרנים", ועשתרות זה הוא
 עשתרות קרנים, שהיו שם רפאים שהכה אמרפל,
 שנאמר (בראשית יד): "ויפכו את רפאים בעשתרות
 קרנים", ועוג נמלט מהם, והוא שנאמר (שם יג):
 "ויבא הפליט", ואומר (לקמן ג): "כי רק עוג מלך
 הבשן נשאר מיתר הרפאים": באדרעי. שם
 המלכות (צ"ל מקום המלחמה. הגר"א): (ה) הואיל.

יְהוָה לְאַבְתִּיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
 לָתֵת לָהֶם וּלְזֶרְעָם אַחֲרֵיהֶם כְּשִׁי׃ ט וְאָמַר
 אֲלֵכֶם בַּעַת הַהוּא לֵאמֹר לֹא-אוּכַל לְבְדִי
 שְׂאֵת אֶתְכֶם כְּשִׁי׃ י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה
 אֶתְכֶם וְהִנֵּנְכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב כְּשִׁי׃
 יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתְכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף
 פְּעָמִים וַיְבַרְךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם כְּשִׁי׃
 שְׁנֵי יב אִיכָה אִשָּׁא לְבְדִי טַרְחַנְכֶם וּמִשְׂאֵכֶם
 וְרִיבְכֶם כְּשִׁי׃ יג הָבֹו לָכֶם אֲנָשִׁים חַכְמִים

ית ארעא די קנים יי לאבקהתכון
 לאברהם ליצחק וליעקב למתון
 להון ולבניהון בתריהון:
 ט ואמרית לכון בעדנא התיא
 למימר לית אנא יכיל בלחודי
 לסוכרא תכון: י יי אלהכון
 אסגי תכון והא איתכון יומא
 דין כוכבי שמיא למסגי: יא יי
 אלהא דאבהתכון יוסף עליכון
 כותכון אלף זמנין ויברך תכון
 כמא די מליל לכון: יב אכדין
 אסובר בלחודי טרחכון ועסקיכון
 ודינכון: יג הבו לכון גברין
 חכימין וסוכלתנון ומדען

רש"י

ובכוכבים: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים.
 מהו שוב: "ויברך אתכם כאשר דבר לכם" אלא
 אמרו לו: 'משה, אתה נותן קצבה לברכתנינו? כבר
 הבטיח הקדוש ברוך הוא את אברהם (בראשית יג):
 "אשר אם יוכל איש למנות וגו'!" אמר להם: 'זו,
 משלי היא! אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר
 לכם': (יב) איכה אשא לבדי. אם אמר לקבל
 שָׂכָר לא אוכל, זו היא שאמרתי (ספרים אחרים:
 שאמרנו) לכם, לא מעצמי אני אומר לכם, אלא
 מפי הקדוש ברוך הוא: טרחכם. מלמד שהיו
 ישראל טרחנין: הִיָּה אַחַד מֵהֶם רוֹאֶה אֶת בַּעַל דִּינֹו
 נֹוצֵחַ בְּדִין, אומר: 'יש לי עדים להביא, יש לי
 ראיות להביא! מוסיף אני עליכם דינין:
 ומשאכם. מלמד שהיו (סנהדרין צט) אפיקורסין:
 הקדים משה לצאת, אמרו: 'מה ראָה בן עמרם
 לצאת, שמא אינו שפוי בתוף ביתו'. אחר לצאת,
 אמרו: 'מה ראָה בן עמרם שלא לצאת, מה אתם
 סבורים, יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב
 עליכם מחשבות! (ספרים אחרים: מצות
 וחסבונות)': וריבכם. מלמד שהיו רוגנים:
 (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים.
 וכי תעלה על דעתך נשים, מה תלמוד לומר

ליצחק וליעקב? אלא אברהם פדאי לעצמו, יצחק
 פדאי לעצמו, יעקב פדאי לעצמו: (ט) ואמר
 אֲלֵכֶם בַּעַת הַהוּא לֵאמֹר. מהו 'לאמר'? אמר להם
 משה: 'לא מעצמי אני אומר לכם, אלא מפי
 הקדוש ברוך הוא: 'לא-אוכל לבדי וגו'. אפֿשר
 שלא היה משה יכל לדון את ישראל? אדם
 שהוציאם ממצרים, וקָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, וְהוֹרִיד אֶת
 הַמָּן וְהִגִּיד אֶת הַשְּׁלוֹ, לא היה יכול לדונם? אלא
 כִּי אָמַר לָהֶם: "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם", הגדיל
 והרים אתכם על דיניכם, נטל את הענש מכם ונתנו
 על הדין. וכן אמר שלמה (מלכים א ג): "כי מי יוכל
 לשפט את עמך הכבד הזה?" אפֿשר מי שכתוב בו
 (שם ד): "ויחכם מכל האדם", אומר: "מי יוכל
 לשפט וגו'?" אלא כִּי אָמַר שְׁלֹמֹה: 'אין דיני אמה
 זו פדיני שאר האמות עובדי כוכבים, שאם דן
 והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוֹזֵל, אין בכֹּף
 כלום, אני אם חִבֵּיתִי מִמוֹן שְׁלֹא בְּדִין, נפשות אני
 נתבע, שְׁנֵאמַר (משלי כב): "וְקָבַע אֶת-קִבְעֵיהֶם
 נִפְשׁוֹ": (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי
 כוכבי השמים היו פאותו היום, והלא לא היו
 אלא ששים רבוא, מהו "והנכם היום"? הנכם
 משולים פיום, קימים לעולם כחמה וכלבנה

וּנְבִנִים וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימֶם
 בְּרֵאשֵׁיכֶם כִּסִּי: יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־
 הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת כִּסִּי: טו וַאֲקַח אֶת־
 רֵאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעִים וְאֶתֶּן
 אוֹתָם רֵאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי
 מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֹת וְשֹׁטְרִים
 לְשִׁבְטֵיכֶם כִּסִּי: טז וַאֲצִוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בַּעַת
 הַהוּא לֵאמֹר שִׁמְעוּ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק

לְשִׁבְטֵיכוֹן וְאֲמַנְנוּן רִישֵׁין
 עֲלֵיכוֹן: יד וְאֲתַבְּתוֹן יְתִי
 וְאֲמַרְתוֹן תַּקִּין פִּתְגָמָא דִּי מִלְּתָא
 לְמַעְבָּד: טו וְדִבַּרִית יְת רִישֵׁי
 שִׁבְטֵיכוֹן גְּבָרִין חֲפִימִין וּמְדַעֲן
 וּמִנְתִּי יְתֵהוֹן רִישֵׁין עֲלֵיכוֹן רַבְנֵי
 אֲלָפִין וְרַבְנֵי מֵאוֹתָא וְרַבְנֵי
 חֲמִשִּׁין וְרַבְנֵי עֶשְׂרִיתָא וְסֹרְכִין
 לְשִׁבְטֵיכוֹן: טז וּפְקָדִית יְת
 דִּנְיֵיכוֹן בַּעֲדָנָא הֵהִיא לְמִימְר
 שְׁמַעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וַתְּדוּנוֹן
 קוּשְׁטָא בֵּין גְּבָרָא וּבֵין אַחֵיהִי

רש"י

שִׁבְטֵיכֶם. מְשַׁכְּתִים בְּדִבְרֵים: אֲשִׁרְיָכֶם, עַל מִי
 בָּאתֶם לְהַתְּמַנּוֹת, עַל בְּנֵי אֲבֵרָהֶם, יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, עַל
 בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּקְרְאוּ 'אֲחִים וְרַעִים', 'חֶלֶק וְנַחֲלָה', וְכָל
 לְשׁוֹן חֶבֶה: אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעִים. אָבָל נְבוֹנִים
 לֹא מְצָאתִי. (ספרי) זו אַחַת מִשְּׁבַע מִדּוֹת שֶׁאָמַר
 יְתָרוֹ לְמֹשֶׁה, וְלֹא מְצָא אֶלָּא ג': אֲנָשִׁים צְדִיקִים,
 חֲכָמִים וַיִּדְעִים (עֵיין בַּחֲזוֹנוֹי): רֵאשִׁים עֲלֵיכֶם.
 שְׁתַּנְּהִיגוּ בָהֶם כְּבוֹד, רֵאשִׁים בְּמִקְחָא, רֵאשִׁים
 בְּמִמְכָרָא, רֵאשִׁים בְּמִשְׁאָא וּמִתְּנָא, נִכְנָס (מִבֵּיתוֹ) לְבֵית
 הַכְּנָסֶת) אַחֲרוֹן וַיּוֹצֵא רֵאשׁוֹן: שָׂרֵי אֲלָפִים.
 (סְנַהֲדְרִין יח) אַחַד מִמֶּנָּה עַל אֶלְף: שָׂרֵי מֵאוֹת. אַחַד
 מִמֶּנָּה עַל מֵאָה: וְשֹׁטְרִים. מִנִּיתִי עֲלֵיכֶם
 לְשִׁבְטֵיכֶם, אֵלֹהֵי הַכּוֹפְתִין וְהַמְּכִין בְּרַצּוּעָה עַל פִּי
 הַדִּינָין: (טז) וַאֲצִוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם. (ספרי) אֲמַרְתִּי
 לָהֶם: 'הֵיוּ מִתּוֹנִים בְּדִין !, אִם בָּא דִין לְפָנֶיךָ פַּעַם
 אַחַת, שְׁפִים וְשִׁלַּשׁ, אֵל תֹּאמַר: כָּבֹד בָּא דִין זֶה
 לְפָנֵי פְעָמִים הַרְבֵּה, אֶלָּא הֵיוּ נוֹשָׁאִים וְנוֹתְנִים בּוֹ':
 בַּעַת הַהוּא. (ספרי) מִשְׁמֹנִיתִים, אֲמַרְתִּי לָהֶם: אֵין
 עֲכָשׁוּ פִלְשַׁעְבָּר: לְשַׁעְבָּר, הֵייתֶם בְּרִשׁוֹת עֲצָמְכֶם,
 עֲכָשׁוּ, הֲרִי אַתֶּם מִשְׁעַבְדִּין לְצַבּוֹר: שְׁמַע. לְשׁוֹן
 הוֹה, אֹדֶנ־ט בְּלַע"ז (הַעֲרַעְנֵה) כְּמוֹ: "נִכְוֹר וְשִׁמּוֹר":
 וּבֵין גְּרוֹ. (ספרי) זֶה בַּעַל דִּינּוֹ, שֶׁאֲגִיר עֲלָיו דְּבָרִים.
 (סְנַהֲדְרִין ז) דָּבָר אַחֵר: "וּבֵין גְּרוֹ", אֵף עַל עֶסְקֵי
 דִּיבְרָה בֵּין חֲלָקַת אֲחִים, אֶפְלוּ בֵּין תַּנּוּר לְכִירִים:

"אֲנָשִׁים"? צְדִיקִים: חֲכָמִים. כְּסוּפִים: וְנְבִנִים.
 מְבִינִים דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר. זוּ הִיא שְׁשָׁאל אֲרִיוֹס אֶת
 רַבִּי יוֹסִי: 'מָה בֵּין חֲכָמִים לְנְבוֹנִים'? חֲכָם, דּוּמָה
 לְשִׁלְחָנֵי עֲשִׂיר, כְּשֶׁמְבִיאִין לוֹ דִּינְרִין לְרֵאוֹת, רוּאָה,
 וּכְשֶׁאִין מְבִיאִין לוֹ, יוֹשֵׁב וְתוֹהֵה. נְבוֹן, דּוּמָה
 לְשִׁלְחָנֵי תַּגָּר, כְּשֶׁמְבִיאִין לוֹ מַעוֹת לְרֵאוֹת, רוּאָה,
 וּכְשֶׁאִין מְבִיאִין לוֹ, הוּא מַחְזֵר וּמְבִיא מִשְׁלוֹ:
 וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם. שְׁהֶם נִפְרִים לָכֶם, שְׁאִם בָּא
 לְפָנֵי מַעֲטָף בְּטִלְתוֹ, אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הוּא וּמֵאִיזָה
 שֶׁבֵט הוּא וְאִם הֵגוֹן הוּא, אָבָל אַתֶּם מְפִירִין בּוֹ,
 שְׁאִתֶּם גְּדַלְתֶּם אוֹתוֹ, לְכַף גְּאָמַר: "וַיִּדְעִים
 לְשִׁבְטֵיכֶם": בְּרֵאשֵׁיכֶם. רֵאשִׁים וּמְכַבְּדִים עֲלֵיכֶם,
 שְׁתַּהֲיוּ נוֹתְנִין בָּהֶם כְּבוֹד וְיִרְאָה: וְאֲשַׁמֶּם. חֶסֶר
 יו"ד (עֵיין הַבְּנֵת הַמְּקַרָא לְהַרְוֹו הַיִּידְנָהִיִּים) (שם)
 לְמַד שְׁאֲשַׁמּוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל תְּלוּיּוֹת בְּרֵאשֵׁי
 דִּינְיָהֶם, שְׁהֵיָה לָהֶם לְמַחּוֹת וּלְכוֹן אוֹתָם לְדַרְךָ
 הַיִּשְׂרָה: (יד) וַתַּעֲנוּ אֹתִי וְגו'. חֲלַטְתֶּם אֶת
 הַדָּבָר לְהַנְּאֲתֶכֶם, הֵיָה לָכֶם לְהִשְׁיב: 'מֹשֶׁה רַבְּנוֹ,
 מִמִּי נִאָּה לְלַמֵּד, מִמֶּךָ אוּ מִתְּלַמִּידְךָ, (ספרי) לֹא
 מִמֶּךָ, שְׁנִצְטַעֲרַת עֲלֵיהִי? אֶלָּא יְדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם
 שְׁהֵייתֶם אוֹמְרִים: 'עֲכָשׁוּ יְתַמְנוּ עֲלֵינוּ דִּינֵין הַרְבֵּה,
 אִם אֵין מְפִירְנוּ, אָנוּ מְבִיאִין לוֹ דוּרוֹן וְהוּא נוֹשָׂא
 לָנוּ פְּנִים': לַעֲשׂוֹת. אִם הֵייתִי מִתְּעַצֵּל, אַתֶּם
 אוֹמְרִים: 'עֲשֵׂה מִהֲרָה': (טו) וַאֲקַח אֶת־רֵאשֵׁי

בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ כְּשִׁי׃ י׃ לֹא תִכְרוּ
 פָּנִים בַּמִּשְׁפָּט בַּקֶּטֶן כַּגְּדֹל תִּשְׁמָעוֹן לֹא תִגְוְרוּ
 מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר
 אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשָׁמַעְתִּיו כְּשִׁי׃
 יח וְאַצִּוֶה אֶתְכֶם בַּעַת הַהוּא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
 אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן כְּשִׁי׃ יט וְנִסַּע מִחֹרֵב וְגִלְדָה אֵת
 כָּל־הַמְדַבֵּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר
 רִאִיתֶם דְּרָךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוֶּה יְהוָה
 אֱלֹהֵינוּ אֲתָנוּ וְנָבֵא עַד קִדְשׁ בְּרַנַּע כְּשִׁי׃
 כ וְאָמַר אֲלֵכֶם בְּאַתֶּם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ: כא רִאֵה נָתַן יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֶיהָ רֵשׁ כַּאֲשֶׁר
 דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֶל־תִּירָא וְאַל־
 תַּחַת: שְׁלִישִׁי כב וְתִקְרְבוּן אֵלַי כְּלָכֶם וְתֹאמְרוּ

ובין גיורה: יז לא תשמעונו
 אפיו בדינא מלי זערא כרבא
 תשמעונו לא תדחלונו מן קדם
 גברא ארי דינא דיני הוא ופתגמא
 די יקשי מנכון תקרבון לותי
 ואשמענה: יח ופקדית יתכון
 בעדנא ההיא ית כל פתגמא די
 תעבדון: יט ונטלנא מהרב
 והליכנא ית כל מדברא רבא
 ודחילא ההוא די חזיתון ארח
 טורא דאמראה כמא די פקיד יי
 אלהנא יתנא ואתינא עד רקם
 גיאה: כ ואמרית לכון אתיתון
 עד טורא דאמראה דיני אלהנא
 יחב לנא: כא חזי יחב יי אלהך
 קדמך ית ארעא סק אחסון כמא
 די מליל יי אלהא דאבהתך לך
 לא תדחל ולא תתבר:
 כב וקרביתון לותי כלכון
 ואמרתון גשלח גברין קדמנא

רש"י

לשון (משלי י) "אוגר בקיץ": כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא בדין, אתה מזיקני להחזיר לו, נמצא שהשית עלי המשפט: תקרבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד. וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א י): "אנכי הראה". אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה, ואימתי הודיעו? כשבא למשח את דוד (שם טז): "וירא את אליאב ויאמר אף נגד ה' משיחו", אמר לו הקדוש ברוך הוא: וְלֹא אִמְרַתְּ "אֲנֹכִי הִרְאֵה"? (שם) "אל־תבט אל־מראהו:" (יח) אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) הַמְדַבֵּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. שהיו בו נחשים פקורות, ועקרבים פקשותות: (כב) וְתִקְרְבוּן אֵלַי כְּלָכֶם. בערבוביא, ולהלן הוא אומר (דברים ה): "ותקרבון אלי כל

(יז) לֹא־תִכְרוּ פָּנִים בַּמִּשְׁפָּט. (ספרי) זה הממנה להושיב הדינים, שלא יאמר: 'איש פלוני נאה, או גבור, אושיכנו דין, איש פלוני קרובי, אושיכנו דין בעיר', והוא אינו בקי בדינין, נמצא מחיב את הנכאי ומזכה את החיב, מעלה אני על מי שמנהו כאלו הפיר פנים בדין: כַּקֶּטֶן כַּגְּדֹל תִּשְׁמָעוֹן. (סנהדרין ח) שיהא חיבב עליך דין של פרוטה בדין של מאה מנה, שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. דבר אחר: "כַּקֶּטֶן כַּגְּדֹל תִּשְׁמָעוֹן", כַּתְּרִגְמוֹ, שלא תאמר: 'זה עני הוא וחברו עשיר, ומצוה לפרנסו, אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות'. דבר אחר: שלא תאמר: 'היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר, אזכנו עכשו, וכשיצא לחוץ אומר לו: 'תן לו, שאתה חיב לו': לא תגורו מפני־איש. (ספרי) לא תיראו. דבר אחר: "לא תגורו", לא תכניס דבריך מפני איש,

נִשְׁלַחַה אַנְשִׁים לְפָנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
 וַיֵּשְׁבוּ אֵתְנוּ דִבֶּר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נָעַלְהָ בָּהּ
 וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֵלֵיהֶן כְּשִׁי׃ כג וַיִּיטֹב
 בְּעֵינַי הַדְּבַר וְאֶקַּח מִכֶּם שְׁנַיִם עָשָׂר אַנְשִׁים
 אִישׁ אֶחָד לְשֹׁבֵט כְּשִׁי׃ כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הַהָרָה
 וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכַּל וַיִּרְגְּלוּ אֹתָהּ כְּשִׁי׃
 כה וַיִּקְחוּ בַיָּדָם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וַיִּזְרְדוּ אֵלֵינוּ
 וַיֵּשְׁבוּ אֵתְנוּ דִבֶּר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
 יְהוּה אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ כְּשִׁי׃ כו וְלֹא אֲבִיתֶם
 לַעֲלֹת וּתְמָרוּ אֶת־פִּי יְהוּה אֱלֹהֵיכֶם כְּשִׁי׃
 כז וּתְרַגְּנוּ בְּאֵהֲלֵיכֶם וּתֹאמְרוּ בְּשִׁנְאֵת יְהוּה
 אֵתְנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֵתְנוּ בְּיַד

ויאללונו לנא ית ארעא ויתיבון
 יתנא פתגמא ית ארקהא די נסק
 בה וית קרויא די געול להן:
 כג ושפר בעיני פתגמא ודברית
 מנכון תרין עשר גברין גברא חד
 לשבטא: כד ואתפניו וסליקו
 לטורא ואתו עד נחלא דאתפלא
 ואלילו יתה: כה ונסבו בידיהון
 מאבא דארעא ואחיתו לנא
 ואתיבו יתנא פתגמא ואמרו טבא
 ארעא דינא אלהנא יתב לנא:
 כו ולא אביתון למסק וסרבתון
 על מימרא דינא אלהכון:
 כז ואתרעמתון במשכניכון
 ואתרעמתון בדסני יי יתנא אפקנא
 מארעא דמצרים לממסר יתנא
 בידיא דאמראה לשיציותנא:

רש"י

חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הפרורים שבכם, מן
 המסלתיים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד
 לשבט. (שם) מגיד שלא היה שבט לוי עמהם:
 (כד) עד-נחל אשכל. (שם) מגיד שנקרא על שם
 סופו: וירגלו אותה. (שם) מלמד שהלכו בה
 ארבעה אמיני שתי וערב: (כה) ויזרדו אלינו.
 מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו
 טובה הארץ. (שם) מי הם שאמרו טובתה? יהושע
 וכלב: (כו) ותמרו. לשון התרסה, התרסתם כנגד
 מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע, וכן (משלי יח):
 "דברי נרגון", אדם המוציא דבה: בשנאת ה'
 אתנו. והוא היה אוהב אתכם, אבל אתם שונאים
 אותו, משל הדיוט אומר: מה דבלבך על רחמך,
 מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אתנו הוציאנו
 מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה הייתה, משל למלך
 בשר ודם, שהיו לו שני בנים, ויש לו שתי שדות:
 אחת של שקנא ואחת של בעל, למי שהוא אוהב
 נותן של שקנא, ולמי שהוא שונא נותן לו של

ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו',
 אותה קריבה היתה הוגנת: ילדים מכבדים את
 הזקנים ושלחום לפניהם, וזקנים מכבדים את
 הראשים ללכת לפניהם, אבל כאן: "ותקרבון אלי
 בלכם", בערבוביא, ילדים דוחפין את הזקנים,
 וזקנים דוחפין את הראשים: וישבו אתנו דבר.
 (ספרי) באיזה לשון הם מדברים: את-הדרך וגו'.
 אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר
 נבא אליהן. תחלה לכבש: (כג) וייטב בעיני
 הדבר. בעיני ולא בעיני המקום, ואם בעיני משה
 היה טוב, למה אמרה בתוכחות? משל לאדם
 שאומר לחברו: 'מכר לי תמורה זה'. אמר לו:
 'הן'. 'נותנו אתה לי לנסיון?' אמר לו: 'הן'.
 'בחרים וגבעות?' אמר לו: 'הן'. בין שראה שאין
 מעכבו כלום, אמר הלוקח בלבו: 'בטוח הוא זה
 שלא אמצא בו מום', מיד אמר לו: 'טל מעותיך,
 ואיני מנסהו מעתה', אף אני הודיתי לדברכם,
 שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעפב, ואתם לא

הַאֲמַרְי לְהַשְׁמִידֵנוּ כְּשִׁי: כח אַנְהָ | אַנְחָנוּ עַלְיָם
 אַחֲנֵנוּ הַמָּסוּ אֶת־לִבְכֵּנוּ לְאֹמֵר עִם גְּדוֹל וְרָם
 מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמַיִם וְגַם־בְּנֵי
 עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם כְּשִׁי: כט וְאֹמֵר אֲלֵכֶם לֹא־
 תַעֲרֹצוּן וְלֹא־תִירָאוּן מֵהֶם כְּשִׁי: ל יהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם הֵהֱלִיךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם כְּכֹל
 אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם כְּשִׁי:
 לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ בְּאֲשֶׁר יִשְׂאֵא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ
 אֲשֶׁר הִלַּכְתֶּם עַד־בְּאֶמֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה כְּשִׁי:
 לב וּבַדְבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מֵאֲמִינָם בְּיְהוָה
 אֱלֹהֵיכֶם כְּשִׁי: לג הֵהֱלִיךְ לְפָנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לְתוֹר
 לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֻתְכֶם בְּאֵשׁ | לַיְלָה לְרֹאֲתְכֶם
 בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּלְכוּ־בָהּ וּבַעֲנַן יוֹמָם כְּשִׁי:
 לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דְּבָרֵיכֶם וַיִּקְצַף
 וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר: לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים
 הָאֵלֶּה הַדּוֹר הַרַע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה

כח לֹאן אַנְחָנָא סְלָקִין אַחְנָא
 תְּבָרוּ יָת לְבָנָא לְמִימַר עִם סָגִי
 וּתְקִיף מִנְּנָא קְרוּיַן רְבֻרְבָן וּכְרִיבָן
 עַד צִית שְׁמָא וְאָף בְּנֵי גִבְרָאִי
 תְּזִינָא תַמָּן: כט וְאֹמְרִית לְכוּן לֹא
 תַתְּבָרוּן וְלֹא תַדְחִלוּן מִנְּהוּן:
 ל יי אֲלֵחְכוּן דְּמַדְבַּר קְדָמִיכוּן
 הוּא יְגִיחַ לְכוּן כְּכֹל דִּי עֲבַד
 עֲמָכוּן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוּן:
 לא וּבַמִּדְבָּרָא דִּי תְּזִיתָא דִּי
 סוּבְרָךְ יי אֲלֵהָךְ קָמָא דִּי מְסוּבַר
 גִּבְרָ יָת בְּרָה בְּכָל אַרְחָא דִּי
 הִלְכְתוּן עַד מִיתִיכוּן עַד אַתְרָא
 הַדִּין: לב וּבְפַתְגָמָא הַדִּין
 לִיתִיכוּן מֵהִימְנִין בְּמִימְרָא דִּי
 אֲלֵחְכוּן: לג דִּי מַדְבַּר קְדָמִיכוּן
 בְּאַרְחָא לְאַתְקַנְנָה לְכוּן אַתְרָא בֵּית
 מִישְׁרֵי לְאַשְׁרִייתְכוּן בְּעַמּוּדָא
 דְּאַשְׁתָּא בְּלֵילָא לְאַחְזִייתְכוּן
 בְּאַרְחָא דִּי תֵהֲכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא
 דְּעַנְנָא בִּימְמָא: לד וְשָׁמִיעַ קְדָם
 יי יָת קַל פַּתְגָּמֵיכוּן וּרְגַז וְקִיָּם
 לְמִימַר: לה אִם יִחְזִי גִבְר
 בְּגִבְרָאָא הָאֵלֶּין דְּרָא בִישָׂא הַדִּין
 יָת אַרְעָא טַבְתָּא דִּי קִימִית לְמַתָּן

רש"י

בְּעַל. אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁל שָׁקִיָּא הִיא, שְׁנִילוּס עוֹלָה
 וּמִשְׁקָה אוֹתָהּ, וְאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁל בְּעַל, וְהוֹצִיאָנוּ
 מִמִּצְרַיִם לְתַת לָנוּ אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן: (כח) עָרִים
 גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמַיִם. דְּבָרוּ הַכְּתוּבִים לְשׁוֹן הַבְּאִי
 (חולין ז): (כט) לֹא־תַעֲרֹצוּן. לְשׁוֹן שְׂבִינְיָה
 כְּתַרְגוּמוֹ, וְדוּמָה לוֹ (איוב ל): "בְּעָרוֹן נִחְלִים
 לְשָׁכֵן", לְשָׁכַר נִחְלִים: (ל) יִלְחֶם לָכֶם.
 בְּשִׁבְלֵיכֶם: (לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ. מוֹסֵב עַל
 מִקְרָא שֶׁל מַעֲלָה הֵימְנוֹ: "כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם

בְּמִצְרַיִם"; וְעַתָּה, אָף "בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ כִּי נִשְׁאַף
 וְגו'": כְּשִׁי: פְּאֲשֶׁר יִשְׂאֵא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ. כְּמוֹ שֶׁפָּרִשְׁתִּי
 אֲצֵל (שמות יד) "וַיִּסַּע מִלֶּאֱךָ הָאֱלֹהִים הֵהֱלִיךְ לְפָנֵי
 מִתְּנֶה יִשְׂרָאֵל וְגו'", מִשָּׁל לְמַהֲלֵךְ בַּדֶּרֶךְ וּבְנֵי לְפָנָיו
 וּבְאוֹ לְסָטִים לְשִׁבּוֹתוֹ וְכו': (לב) וּבַדְבָר הַזֶּה.
 שֶׁהוּא מְבַטֵּחְכֶם לְהִבְיָאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ, אֵינְכֶם
 מֵאֲמִינִים בּוֹ: (לג) לְרֹאֲתְכֶם. כְּמוֹ לְהִרְאוֹתְכֶם,
 וְכֵן (שמות יג) "לִנְחֹתֶם הַדֶּרֶךְ", וְכֵן (תהילים כו):
 "לְשָׁמֵעַ בְּקוֹל תוֹדָה", וְכֵן (מלכים ב ט): "לְלַכֵּת

אֲשֶׁר נִשְׁפָּעְתִּי לָתֵת לְאַבְתִּיכֶם: לו זולתי כָּלֵב
 בֶּן־יִפְנֶה הוּא יִרְאֶנָּה וְלֹא־אַתָּן אֶת־הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר דִּרְדַּבְּתֶּה וּלְבַנְיֹי יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרֵי
 יְהוָה כִּסִּי: לו גַּם־כִּי הִתְאַנֶּף יְהוָה בְּגַלְלֵכֶם
 לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תִבֹּא שָׁם כִּסִּי: לה יהושע
 בֶּן־נוּן הָעַמֵּד לְפָנָיְךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אִתּוֹ חֵזֶק
 כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל: רביעי לט וּמִפְּנֵיכֶם
 אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבֹי יְהוָה וּבְנִיכֶם אֲשֶׁר לֹא־
 יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם
 אֶתְנֶנָּה וְהֵם יִירְשׁוּהָ: מ וְאַתֶּם פָּנּוּ לָכֶם וְסָעוּ
 הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כִּסִּי: מא וּתְעַנּוּ א
 וּתֹאמְרוּ אֵלַי חֲטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ גַּעְלָה
 וְנִלְחַמְנוּ כָּכֵל אֲשֶׁר־צִוֵּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 וּתְחַגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלָי מִלְחַמָּתוֹ וּתְהִינּוּ לַעֲלֹת
 הַהָרָה כִּסִּי: מב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אָמַר לָהֶם לֹא
 תַעֲלוּ וְלֹא תִלְחַמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
 תִנְגַּפוּ לְפָנָי אִיְבִיכֶם כִּסִּי: מד וְאִדְבַּר אֲלֵיכֶם וְלֹא
 שְׁמַעְתֶּם וּתְמַרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וּתְזוּדוּ וּתַעֲלוּ
 הַהָרָה: מד וַיֵּצֵא הָאָמְרֵי הַיֹּשֵׁב בְּהַר הַהוּא

לְאַבְתִּיכֶם: לו אֵלֶיךָ כָּלֵב בֶּן־
 יִפְנֶה הוּא יַחֲזִיק וְלֹא אַתָּן יֵת
 אֶרֶץ דִּי דֶרֶךְ בֵּה וְלִבְנֵי חֵלֶף
 דִּי אַשְׁלִים בְּתַר דִּחְלָתָא דִּי:
 לו אֶף עָלַי תְּהֵי רִגְזֵי מִן קָדָם יי
 בְּדִילְכוּן לְמִימַר אֶף אֶתְ לֹא תַעֲוֹל
 תִּפְּזוּ: לה יְהוֹשֻׁעַ בֶּר נֹון דִּקְוֹאם
 קַדְמָךְ הוּא יַעֲוִל יַעֲוִל יַעֲוִל יַעֲוִל יַעֲוִל
 אַרִי הוּא יַחֲזִיק לְיִשְׂרָאֵל:
 לט וְטַפְלֵכוּן דִּי אֲמַרְתוּן לְבֹנֵי
 יְהוָה וּבְנֵיכוּן דִּי לֹא יָדְעוּ יוֹמָא
 דִּין טַב וּבִישׁ אַנּוּן יַעֲלוּן לְתַמְּזוּן
 וְלַהוּן אֶתְנֶנָּה וְאַנּוּן יִירְתֶּנָּה:
 מ וְאַתָּן אֶתְפְּנִי לְכוּן וְטוּלוּ
 לְמִדְבָּרָא אֶרֶץ יַמָּא דְסוּף:
 מא וְאַתְבְּתוּן וְאַמַּרְתוּן לִי חֲטָא
 קָדָם יי אֲנַחְנָא נִשְׁקַ וְנִגְיַח בֵּה
 קָרִב כָּכֵל דִּי פְקַדְנָא יי אֶלְהֵנָא
 וְזַרְזַתוּן גְּבַר יֵת מְנֵי קָרְבֵּה
 וְשָׂרִיתוּן לְמַסַּק לְטוּרָא:
 מב וְאָמַר יי לִי אָמַר לַהוּן לֹא
 תַסְקוּן וְלֹא תַגִּיחוּן קָרִב אַרִי לִית
 שְׁכַנְתִּי שְׂרִיא בֵינֵיכוּן וְלֹא
 תַתְּבַרוּן קָדָם בַּעֲלֵי דְבְּכִיכוּן:
 מג וּמַלְלִית עַמְכוּן וְלֹא קְבַלְתוּן
 וְסָרְבְּתוּן עַל גְּזַרְתַּי מִימַרָא דִּי
 וְאַרְשַׁעְתוּן וְסָלְקְתוּן לְטוּרָא:
 מד וְנִשְׁקַ אֲמַרָא דִּיתְבַּ בְּטוּרָא
 הַהוּא לְקַדְמוּתְכוּן וְרַדְפוּ יַתְכוּן

רש"י

הָיָה מִפְּסִיק בֵּין יָם סוּף לְהַר שְׁעִיר, עֲתָה הַמְּשֻׁכּוֹ
 לְצַד הַיָּם וְתִסּוּכְבוּ אֶת הַר שְׁעִיר, כָּל דְּרוֹמוֹ מִן
 הַמְּעַרְבַּ לְמִזְרַח: (מא) וְתִהְיֶנּוּ. לְשׁוֹן (במדבר יד):
 "הִנֵּנוּ וְעֲלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם!" זֶה הַלְשׁוֹן שְׂאֵמַרְתֶּם,
 לְשׁוֹן 'הוּ', כְּלוּמַר נִזְדַּמְנַתֶּם: (מב) לֹא תַעֲלוּ. לֹא
 עָלִיָּה תִהְיֶה לָכֶם, אֶלֶּא יִרְדָּה: (מד) כֹּאֲשֶׁר
 תַעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים. מֵה הַדְּבָרָה הַזֹּאת כְּשֶׁהִיא מִכָּה

לְגִיד בִּזְרָעֵאל": (לו) אֲשֶׁר דִּרְדַּבְּתֶּה. חֲבָרוּן,
 שְׂנֵאֲמַר (במדבר יג): "וַיָּבֹא עַד חֲבָרוּן":
 (לז) הִתְאַנֶּף. נִתְמַלֵּא רִגְזוֹ: (מ) פָּנּוּ לָכֶם.
 אֲמַרְתִּי לְהַעֲבִיר אֶתְכֶם דֶּרֶךְ רַחֵב אֶרֶץ אֲדוּם לְצַד
 צָפוֹן לִיכָנֶס לְאֶרֶץ, קַלְקַלְתֶּם וּגְרַמְתֶּם לָכֶם עֲכוּב:
 פָּנּוּ לָכֶם. לְאַחֲרֵיכֶם וְתִלְכוּ בַמִּדְבָּר לְצַד יָם סוּף,
 שֶׁהַמִּדְבָּר שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בּוֹ לְדְרוֹמָה שֶׁל הַר שְׁעִיר,

לְקִרְאתְכֶם וַיְרִדְפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשִׂינָה
הַדְּבָרִים וַיִּכְתּוּ אֶתְכֶם בְּשַׁעִיר עַד־חֶרְמָה כִּשׁ"י:
מֵה וַתֵּשְׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה
בְּקוֹלְכֶם וְלֹא הִיאָזִין אֲלֵיכֶם כִּשׁ"י: מו וַתֵּשְׁבוּ
בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יִשְׁבַּתֶּם כִּשׁ"י:
ב א וַנִּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי וַנִּסַּב אֶת־הַר־שַׁעִיר יָמִים
רַבִּים כִּשׁ"י: ס חֲמִישִׁי ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:
ג רַב־לָכֶם סָב אֶת־הָהָר הַזֶּה פָּנֵי לָכֶם
ד צַפְנָה כִּשׁ"י: ד וְאֶת־הָעַם צוּ לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים
בְּגִבּוֹל אַחֵיכֶם בְּנֵי־עֲשׂוֹ הַיֹּשְׁבִים בְּשַׁעִיר
וַיִּירָאוּ מִכֶּם וַנִּשְׁמַרְתֶּם מְאֹד כִּשׁ"י: ה אֶל־תִּתְגַּרְוּ
זָם כִּי לֹא־אַתֶּן לָכֶם מֵאֲרָצָם עַד מִדְרָךְ

כָּמָא דִּי נִתְּנָן דְּפִרְיָתָא וּטְרִדוּ
יִתְכּוֹן בְּשַׁעִיר עַד חֶרְמָה:
מֵה וַתִּבְתְּוּ וּבְכִיתוּן קָדָם יְיָ וְלֹא
קִבִּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלֹא אֲצִית
לְמַלִּיכוֹן: מו וַיִּתְבַּתוּן בִּרְקָם
יוֹמִין סְגִיאִין כַּיּוֹמֵי דִּי יִתְבַתוּן:
א וְאִתְפְּנִינָא וְנִטְלִנָא לְמִדְבָּרָא
אַרְחָ נִמָּא דְסוּף כָּמָא דִּי מְלִיל יְיָ
עָמִי וְאַקְפְּנָא יֵת טוּרָא דְשַׁעִיר
יוֹמִין סְגִיאִין: ב וְאָמַר יְיָ לִי
לְמִימְרָ: ג סְגִי לְכוֹן דְּאַקְפְּתוּן יֵת
טוּרָא דְדִין אִתְפְּנִי לְכוֹן צְפוּנָא:
ד וְיֵת עָמָא פִּקְדָ לְמִימְרָ אִתְוּן
עֲבָרִין בְּתַחוּם אַחוּכוֹן בְּנֵי עֲשׂוֹ
דִּיִּתְבִּין בְּשַׁעִיר וַיִּדְחִלוּן מִנְכוֹן
וְתִסְתַּמְרוּן לְחֶדָא: ה לֹא תִתְגַּרְוּ
כְּהוּן אַרְי לֹא אַתֶּן לְכוֹן מֵאֲרָעָהוּן
עַד מִדְרָךְ פִּרְסַת רְגֵלָא אַרְי יִרְתָּא
לְעֲשׂוֹ יִתְבִּית יֵת טוּרָא דְשַׁעִיר:

רש"י

אֶת־הַר־שַׁעִיר. כָּל דְרוֹמוֹ עַד אֶרֶץ מוֹאָב: (ג) פָּנֵי
לָכֶם צַפְנָה. סוּבוּ לָכֶם לְרוּחַ מְזֻרְחִית מִן הַדְרוֹם
לְצָפוֹן, פְּנִיכֶם לְצָפוֹן, נִמְצְאוּ הוֹלְכִים אֶת רוּחַ
מְזֻרְחִית, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שׁוֹפְטִים יא): "וַיָּבֵא מִמְזֻרְח־
שָׁמַשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב": (ד) וַנִּשְׁמַרְתֶּם מְאֹד. וּמֵהוּ
הַשְּׁמִירָה? "אֶל תִּתְגַּרְוּ בָּם:" (ה) עַד מִדְרָךְ
כַּף־רְגֵל. אֶפְלוּ מִדְרָךְ כַּף רְגֵל, כְּלוֹמַר, אֶפְלוּ
דְרִיסַת הַרְגֵל אֵינִי מְרַשָּׁה לָכֶם לְעַבּוֹר בְּאֲרָצָם שְׁלֹא
בְרִשׁוֹת. וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה: עַד שֵׁיבָא יוֹם דְרִיסַת כַּף
רְגֵל עַל הַר הַזֵּיתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (זכְרִיָּה יד): "וַיַּעֲמְדוּ
רְגֵלֵי וְגו'": יִרְשָׁה לְעֲשׂוֹ. מֵאֲבָרְהָם, עֲשָׂרָה
עָמִים נִתְּתִי לוֹ: שְׁבָעָה לָכֶם; וְקִינִי, וְקִנְזִי וְקִדְמִנִי,
הֵן עַמּוֹן, וּמוֹאָב וְשַׁעִיר, אֲחֵד מֵהֶם לְעֲשׂוֹ וְהַשְּׁתִּים
לְבָנֵי לוֹט בְּשֹׁכֵר שֶׁהִלֵּךְ אֹתוֹ לְמִצְרַיִם וְשִׁתַּק עַל מַה
שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עַל אִשְׁתּוֹ 'אֲחֹתוֹ הִיא', עֲשָׂאוּ כְּבָנוּ:

אֶת הָאָדָם, מִיַּד מִתָּה, אִף הֵם כְּשֶׁהָיוּ נוֹגְעִים בְּכֶם,
מִיַּד מִתִּים: (מה) וְלֹא־שָׁמַע ה' בְּקוֹלְכֶם.
כְּכִיכּוֹל, עֲשִׂיתֶם מִדַּת רַחֲמֵי כְּאֵלוֹ אֲכֹזְרִי:
(מו) וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים. י"ט שְׁנָה,
שֶׁנֶּאֱמַר: "כַּיָּמִים אֲשֶׁר יִשְׁבַּתֶּם" בְּשַׁעֲרֵי הַמִּסְעוֹת,
וְהֵם הָיוּ ל"ח שְׁנָה, י"ט מֵהֶם עָשׂוּ בְקָדֵשׁ, וַי"ט
שְׁנָה הוֹלְכִים וּמְטַרְפִּים וְחֹזְרוֹ לְקָדֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
(במדבר לב): "וַיִּנְיַעֲם בַּמִּדְבָּר", כִּף מְצִאֲתִי בַסֶּדֶר
עוֹלָם (פ"ח): (א) וַנִּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה. אֵלוֹ לֹא
חֲטָאוּ, הָיוּ עוֹבְרִים דֶּרֶךְ הַר שַׁעִיר לִיכְנֹס לְאֶרֶץ מִן
דְרוֹמוֹ לְצָפוֹנוֹ, וּבְשִׁבִיל שֶׁקִּלְקְלוּ, הִפְכוּ לְצַד
הַמִּדְבָּר, שֶׁהוּא בֵּין יַם סוּף לְדְרוֹמוֹ שֶׁל הַר שַׁעִיר,
וְהִלְכוּ אֶצֶל דְרוֹמוֹ מִן הַמְעַרְבַּ לְמִזְרַח, דֶּרֶךְ יַם סוּף,
דֶּרֶךְ יְצִיאַתָּן מִמִּצְרַיִם, שֶׁהוּא בְּמִקְצוֹעַ דְרוֹמִית
מְעַרְבִית, מִשֶּׁם הָיוּ הוֹלְכִים לְצַד הַמְזֻרְחָ: וַנִּסַּב

ו עבדא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מלא תכרון מנהון בכספא ותשתון: ז ארי יי אלהך ברכך בכל עבד ידך ספק לך צרכך במהכף למדברא רבא הדין דגן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא מנעתא מדעם: ח ועברנא מקדם אהונא בני עשו דיתבין בשעיר מארח מישרא מאילת ומעצין גבר ואתפנינא ועברנא ארח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעה ירמא ארי לבני לוט יקבית ות לחית ירמא: י אימתיני מלקדמין ותיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבראי: יא גבראי מתחשבין אף אגון כגבראי ומואבאי יקרן להון אימתיני: יב ובשעיר ותיבו חראי מלקדמין ובני עשו תרכנון ושצינון מקדמיהון ותיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארעא ירממה

כַּף־רֹגֶל כִּי־יִרְשָׁה לְעֵשׂוֹ נָתַתִּי אֶת־הָר שְׁעִיר כִּסִּי: ו אַכְל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתֶם בַּכֶּסֶף וְאִכְלִיתֶם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאֲתֶם בַּכֶּסֶף וְשִׁתִּיתֶם כִּסִּי: ז כִּי יְהוֹה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ יִדַע לְכַתְּבֶךָ אֶת־הַמְדָבָר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה יְהוֹה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חִסְרַת דָּבָר כִּסִּי: ח וְנִעְבַר מֵאֵת אַחֵינוּ בְּנֵי־עֵשׂוֹ הַיֹּשְׁבִים בְּשַׁעֲרֵי מְדִינַת הָעַרְבָה מֵאֵילַת וּמִעֵצִין גְּבֵר וְנִפְּן וְנִעְבַר דְּרֹךְ מְדָבָר מוֹאָב כִּסִּי: ט וַיֹּאמֶר יְהוֹה אֵלַי אַל־תִּצַר אֶת־מוֹאָב וְאֶל־תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֶּן לְךָ מֵאֲרָצוֹ יִרְשָׁה כִּי לְבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עַר יִרְשָׁה כִּסִּי: י הָאֲמִים לְפָנַי יֵשְׁבוּ בְּהָ עִם גְּדוֹל וְרַב וְרַם כְּעַנְקִים כִּסִּי: יא רְפָאִים יִחְשְׁבוּ אֶף־הֵם כְּעַנְקִים וְהַמֵּאֲזִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֲמִים כִּסִּי: יב וּבְשַׁעֲרֵי יֵשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנַי וּבְנֵי עֵשׂוֹ

רש"י

על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראת שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (ז) האמים לפניו וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפניו, אבל לא זו היא, כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבים אותם אמים כענקים הנקראים רפאים, על שם שכל הרוצה אותם, ידיו מתרפות: אמים. על שם שאימתם מטלת על הבריות, וכן "ובשעיר ישבו החורים" ונתתם לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הנה, כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים:

(ו) תכרו. לשון מקח, וכן (בראשית ג): "אשר כריתתי לי", (ר"ה כו) שכן בכרפי הים קורין למכירה 'כירה': (ז) כי יי אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ספרים אחרים: תכפרו) את טובתו, לראות פאלו אתם עניים, אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבר. לצד צפון, הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל-תתגר וגו'. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה, אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזינים. לפיכך כתיב (במדבר כב): "ויגר מואב מפני העם", שהיו שוללים ובוזזים אותם, אבל בבני עמון נאמר: "ואל תתגר בהם", שום גרוי, בשכר צניעות אדם, שלא פרסמה

דיהב יי להון: יג פֿען קומו
 ועברו לכוּן ית נחלא דזרד
 ועברנא ית נחלא דזרד:
 יד ויזמא די הלכנא מרקם גיאה
 עד די עברנא ית נחלא דזרד
 תלתין ותמני שנין עד דספּ פל
 דרא גברי מגיחי קרבא מגו
 משריתא פּמא די קיים יי להון:
 טו ואף מֿחא מן קדם יי הות
 בהון לשצייתהון מגו משריתא
 עד דשלימו טו והנה פד שלימו
 פל גברי מגיחי קרבא לממת מגו
 עמא: יז ומליל יי עמי למימר:
 יח את עבר יומא דין ית תחום
 מואב ית לחית: יט ותקרב לקבל
 בני עמון לא תצור עליהון ולא
 תתגרי למעבד עמהון קרב ארי
 לא אתן מארעא בני עמון לה
 ירתא ארי לבני לוט יתבתה
 ירתא: כ ארעא גבריא מתחשבא
 אף היא גבראי יתיבו בה
 מלמדמין ועמונאי קרן להון
 חשבני: כא עם רב וסגי ומקיף
 בגבריא ושצנון יי מקדמיהון
 ותרננון ויתיבו באתריהון:
 כב פּמא די עבד לבני עשו

וירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם
 כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן
 יהוה להם כס"י: יג עתה קמו ועברו לכם
 את-נחל זרד ונעבר את-נחל זרד: יד והימים
 אשר-הלכנו | מקדש ברנע עד אשר-עברנו
 את-נחל זרד שלשים ושמונה שנה עדרתם
 כל-הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה
 כאשר נשבע יהוה להם: טו וגם יד-יהוה
 היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם כס"י:
 טז ויהי כאשר-תמו כל-אנשי המלחמה למות
 מקרב העם כס"י: יז וידבר יהוה אלי
 לאמר כס"י: יח אתה עבר היום את-גבול מואב
 את-ער: יט וקרבת מול בני עמון אל-הצרם
 ואל-תתגר בם כי לא-אתן מארץ בני-עמון
 לה ירשה כי לבני-לוט נתתיה ירשה כס"י:
 כ ארץ-רפאים תחשב אף-הוא רפאים ישבו
 בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים כס"י:
 כא עם גדול ורב ורם פענקים וישמידם יהוה

מפניהם וירשם וישבו תחתם: כב כאשר עשה לבני עשו הישבים

רש"י

(טו) היתה בם. למהר ולהמם בתוך מ' שנה,
 שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר:
 (טז) ויהי כאשר-תמו וגו': (יז) וידבר ה' אלי
 וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר
 בפְּרָשָׁה [זו] וידבר, אלא "ויאמר" [ללמדך שכל
 ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים, לא נתחדד עמו
 הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת,
 ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא
 בשביל ישראל]: אנשי המלחמה. מבן עשרים
 שנה היוצאים בצבא: (יח-יט) אתה עבר היום
 את-גבול מואב וגו' וקרבת מול בני עמון. מכאן
 שארץ עמון לצד צפון: (כ) ארץ-רפאים תחשב.
 ארץ רפאים נחשבת אף היא, לפי שהרפאים ישבו
 בה לפנים, אבל לא זו היא שנתתי לאברהם:

בְּשַׁעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֲרִי מִפְּנֵיהֶם
 וַיִּירָשֶׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
 כג וְהַעֲוִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצָרִים עַד־עֵזָה פִּתְרוּם
 הַיִּצְאִים מִכַּפְתָּר הַשְּׁמִידִם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כִּסִּי:
 כד קוֹמוּ סֵעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נַתַּתִּי
 בְּיַדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֲשַׁבּוֹן הָאֹמְרִי וְאֶת־
 אֶרְצוֹ הַחַל רֶשֶׁת וְהַתְּגַר בּוֹ מִלְחָמָה: כה הַיּוֹם
 הַזֶּה אָחַל תַּת פַּחַדְךָ וַיִּרְאֶתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים
 תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שְׁמֵעְךָ וְרַגְזוּ
 וְחָלוּ מִפְּנֵיךָ כִּסִּי: כו וְאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר
 קַדְמוֹת אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשַׁבּוֹן דְּבָרֵי שְׁלוֹם
 לֵאמֹר כִּסִּי: כז אַעֲבֶרָה בְּאַרְצְךָ בְּדַרְךָ בְּדַרְךָ
 אֵלַיךָ לֹא אֶסּוּר יְמִין וּשְׂמֹאל: כח אֲכַל בַּכֶּסֶף
 תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֲכַלְתִּי וּמִים בַּכֶּסֶף תִּתֵּן־לִי
 וְשִׁתִּיתִי רַק אַעֲבֶרָה בְּרַגְלִי: כט כֹּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי
 בְּנֵי עֵשׂוֹ הַיֹּשְׁבִים בְּשַׁעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים
 בְּעַר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ

דִּיתְבִּין בְּשַׁעִיר דִּי שְׁעֵי יַת חוֹרְאֵי
 מִקְדָּמֵיהוֹן וְתַרְכְּנוֹן וַיִּתִּיבוּ
 בְּאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הַדִּין:
 כג וְעוֹאֵי דִיתְבִּין בְּדַפִּיחַ עַד עֵזָה
 קַפּוֹטְקָאֵי דִנְפָקוּ מִקַּפּוֹטְקָאֵי
 שְׁצַנוֹן וַיִּתִּיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן:
 כד קוֹמוּ טוּלוּ וְעִבְרוּ יַת נַחַל
 דְּאַרְנֹן חֲזִי דְמִסְרִית בִּידְךָ יַת סִיחֹן
 מִלְכָּא דְחֲשַׁבּוֹן אֶמְרָאָה וַיַּת
 אַרְעָה שְׂרִי לְתַרְכּוּתָהּ וְאַתְגַּרִּי
 לְמַעַבְד עֲמָה קַרְבָּא: כה יוֹמָא
 הַדִּין אֲשֶׁרִי לְמַתָּן זַעְתָּךְ וְדַחַלְתָּךְ
 עַל אֲפִי עַמְמֵיָא דִי תַחוּת כָּל
 שְׁמַיָּא דִי יִשְׁמְעוּן שְׁמֵעְךָ וַיִּזְעוּן
 וַיִּדְחַלּוּן מִן קַדְמוֹת: כו וְשַׁלְחִית
 אַזְגִּדִּין מִמִּדְבַּרָא דְקַדְמוֹת לְוַת
 סִיחֹן מִלְכָּא דְחֲשַׁבּוֹן פְּתַגְמֵי
 שְׁלָמָא לְמִימְרָ: כז אַעֲבַר בְּאַרְעֵךָ
 בְּאַרְחָא בְּאַרְחָא אֲזַל לֹא אֶסְטִי
 יַמִּינָא וּשְׂמֹאלָא: כח עֲבוּרָא
 בְּכַסְפָּא תִזְבֵּן לִי וְאִיכוּל וּמֵיָא
 בְּכַסְפָּא תִתֵּן לִי וְאַשְׁתִּי לְחוּד
 אַעֲבַר בְּרַגְלִי: כט כֹּאֲשֶׁר דִּי עֲבָדוּ
 לִי בְנֵי עֵשׂוֹ דִיתְבִּין בְּשַׁעִיר

רש"י

קַדְמוֹת. אף על פי שלא צוּנִי הַמָּקוֹם לְקַרְא לְסִיחֹן
 לְשְׁלוֹם, לְמַדְתִּי מִמִּדְבַּר סִינִי, מִן הַתּוֹרָה שְׁקַדְמָה
 לְעוֹלָם: כִּשְׁבָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְתַנְה לְיִשְׂרָאֵל,
 חֲזַר אוֹתָהּ עַל עֵשׂוֹ וַיִּשְׁמַעֲאֵל, וְגִלּוּי לְפָנָיו שְׁלֹא
 יִקְבְּלוּהָ, וְאֵף עַל פִּי כֵן פֶּתַח לָהֶם בְּשְׁלוֹם, אֵף אֲנִי
 קַדְמָתִי אֶת סִיחֹן בְּדְבָרֵי שְׁלוֹם. דְּבַר אַחַר: מִמִּדְבַּר
 קַדְמוֹת, מִמֶּד לְמַדְתִּי שְׁקַדְמָתָ לְעוֹלָם. יְכַל הֵייתָ
 לְשַׁלַּח בְּרַק אֶחָד וְלִשְׂרֹף אֶת הַמְּצַרִּיִּים, אֲלֵא
 שְׁלַחְתָּנִי מִן הַמִּדְבַּר אֶל פְּרַעָה לֵאמֹר: "שְׁלַח אֶת
 עַמִּי!" בְּמַתּוֹן: (כט) כֹּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְנֵי עֵשׂוֹ.
 לֹא לְעַנְּנָן לְעַבַר בְּאַרְצָם, אֲלֵא לְעַנְּנָן מְכַר אֲכַל

(כג) וְהַעֲוִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצָרִים וְגו'. (חולין ס)
 עוֹיִם מִפְּלִשְׁתִּים הֵם, שְׁעַמְהֵם הֵם נְחֻשְׁבִים בְּסִפְר
 יְהוֹשֻׁעַ (יג), שְׁנֵאֲמַר: "חַמְשַׁת סְרְגֵי פְּלִשְׁתִּים:
 הַעֲזֹתִי, וְהָאֲשֻׁדּוּדִי, וְהָאֲשַׁקְלוֹנִי, הַגַּתִּי, וְהָעֶקְרוֹנִי
 וְהָעוֹיִם". וּמִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שְׁנֹשְׁבַע אֲבָרְהָם
 לְאַבְרָהָם, לֹא יָכְלוּ יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיא אֲרָצָם מִיָּדָם,
 וְהִבֵּאתִי עֲלֵיהֶם כַּפְתּוּרִים וְהִשְׁמִידוּם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם,
 וְעָשׂוּ, אֲתָם מִתְּרוּם לְקַחְתָּהּ מִיָּדָם: (כה) תַּחַת
 כָּל־הַשָּׁמַיִם. (תענית כ וע"ז כה) לְמַד שְׁעַמְדָּה חֲמָה
 לְמִשָּׁה בְּיוֹם מִלְחָמָתָ עוֹג (סְפָרִים אַחֲרִים: סִיחֹן)
 וְנוֹדַע הַדְּבַר תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם: (כו) מִמִּדְבַּר

אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ כְּשִׁי: ל וְלֹא אָבָה
 סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשָׁבוֹן הֶעֱבְרָנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמִּין אֶת־לִבָּבוֹ לְמַעַן תִּתּוּ
 בְּיַדְךָ בַּיּוֹם הַזֶּה: ס שְׁשִׁי לֹא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
 רְאֵה הִחַלְתִּי תֵת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אֲרָצוֹ
 הַחֵל רָשׁ לְרֵשֶׁת אֶת־אֲרָצוֹ כְּשִׁי: לב וַיֵּצֵא סִיחֹן
 לְקִרְאָתָנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לְמַלְחָמָה יִהְיֶה כְּשִׁי:
 לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנֶּךְ אֹתוֹ
 כְּתִיב וְאֶת־בָּנוּ קָרִי וְאֶת־בָּנוּ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ כְּשִׁי:
 לד וְנִלְכַד אֶת־כָּל־עָרָיו בַּעַת הַהוּא וַנַּחֲרֵם
 אֶת־כָּל־עִיר מְתָם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאֲרָנוּ
 שָׂרִיד כְּשִׁי: לה רַק הַבְּהֵמָה בּוֹזְנוּ לָנוּ וְשַׁלַּל
 הָעָרִים אֲשֶׁר לְכַדְנוּ: לו מֵעֲרַעַר אֲשֶׁר עַל־
 שְׁפַת־נַחַל אֲרָנָן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּנַחַל וְעַד־
 הַגִּלְעָד לֹא הִיְתָה קְרִיָּה אֲשֶׁר שָׁגְבָה מִמֶּנּוּ
 אֶת־הַכָּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ: לו רַק
 אֶל־אֲרָץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קִרְבַּת כָּל־יַד נַחַל יַבֵּק
 וְעָרֵי הָהָר וְכָל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כְּשִׁי:

ומואבאי דיתבין בלחית עד
 דאעבר ית ירדנא לארעא דיני
 אלהנא יחב לנא: ל ולא אבי
 סיחון מלכא דחשבון למשבקנא
 למעבר בתחומה ארי אקשי יי
 אלהך ית רוחה ותקיף ית לבח
 בדיל לממסרה בידך פיומא
 הדין: לא ואמר יי לי חזי שריתי
 לממסר קדמך ית סיחון וית ארעה
 שרי לתרכותה למירת ית ארעה:
 לב ונפק סיחון לקדמותנא הוא
 וכל עמה לאגחא קרבא ליהי:
 לג ומסרה יי אלהנא קדמנא
 ומחנא יתה וית בנוהי וית כל
 עמה: לד וכבשנא ית כל קרווהי
 בעדנא ההיא וגמנא ית כל קרוי
 גבריא ונשיא וטפלא לא
 אשארנא משזב: לה לחוד
 בעירא פנא לנא ועדי קרויא די
 כבשנא: לו מערער די על פיה
 נחלא דארנן וקרמא די בנחלא
 ועד גלעד לא הות קרמא די
 תקפת מנא ית פלא מסר יי
 אלהנא קדמנא: לו לחוד לארעא
 בני עמון לא קרבמא כל פיה
 נחלא יובקא וקרוי טורא וכל די

רש"י

ומים: עד אֲשֶׁר־אֶעְבֵּר אֶת הַיַּרְדֵּן. מוסב על
 "אֶעְבְּרָה בְּאֲרָצְךָ": (לא) הִחַלְתִּי תֵת לְפָנֶיךָ.
 כְּפָה שֶׁר שֶׁל אֲמֹרִיִּים שֶׁל מַעֲלָה תַּחַת רַגְלֵיו שֶׁל
 מֹשֶׁה, וְהַדְרִיכּוּ עַל צְנֹאוֹ: (לב) וַיֵּצֵא סִיחֹן. לֹא
 שָׁלַח בְּשִׁבִיל עוֹג לַעְזֹר לוֹ, לְלַמֶּדְךָ שֶׁלֹּא הָיוּ צָרִיכִין
 זֶה לָזֶה: (לג) וְאֶת־בָּנוּ. בָּנוּ כְּתִיב, שֶׁהָיָה לוֹ בֶן
 גְּבוּר כְּמוֹתוֹ: (לד) מְתָם. אֲנָשִׁים, בְּכֹזֶת סִיחֹן

נאמר: "בּוֹזְנוּ לָנוּ", לְשׁוֹן בְּזָה, שֶׁהִיְתָה חֲבִיבָה
 עֲלֵיהֶם, וּבּוֹזְזִים אִישׁ לוֹ, וְכִשְׁפָּאוּ לְבַזֵּת עוֹג כְּבָר
 הָיוּ שְׂבָעִים וּמְלֵאִים, וְהִיְתָה בּוֹזִיָּה בְּעֵינֵיהֶם
 וּמְקַרְעִין וּמְשַׁלְּכִין בְּהֵמָה וּבַגְּדִים, וְלֹא נָטְלוּ כִּי
 אִם פָּסַף וְזָהָב, לְכַף נֹאֲמַר: "בּוֹזְנוּ לָנוּ", לְשׁוֹן
 בְּזִיווֹן, כֶּף נִדְרָשׁ בַּסְּפָרִי בְּפָרֶשֶׁת (במדבר כה) "וַיֵּשֶׁב
 יִשְׂרָאֵל בְּשָׂטִים": (לז) כָּל־יַד נַחַל יַבֵּק. כָּל אֲצֵל

ג א וַנִּפְּן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן לְקִרְאֲתָנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לְמַלְחָמָה
אֲדָרְעִי כס"י: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֶל־תִּירָא אֹתוֹ
כִּי בִידֶךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אֲרָצוֹ
וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן כס"י: ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בְּיָדֵנוּ גַם אֶת־עֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ
וַנַּכֶּהוּ עַד־בִּלְתִּי הַשְּׂאִיר־לוֹ שָׂרִיד: ד וַנִּלְכֹּד
אֶת־כָּל־עָרָיו בַּעַת הַהוּא לֹא הִיְתָה קְרִיָּה
אֲשֶׁר לֹא־לִקְחָנוּ מֵאֲתָם שְׂשִׁים עִיר כָּל־חֶבֶל
אֲרָגָב מִמְּלַכַת עֹג בַּבָּשָׁן כס"י: ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים
בְּצִרְת חוּמָה גְּבוּהָ דִלְתִּים וּבְרִיחַ לְבַד מְעָרֵי
הַפְּרָזִי הִרְבֵּה מְאֹד כס"י: ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבוֹן הַחֲרָם כָּל־עִיר
מֵתָם הַנָּשִׁים וְהַטָּף כס"י: ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וַשְּׁלַל
הָעָרִים בְּזוּנוֹ לָנוּ: ח וַנִּקַּח בַּעַת הַהוּא אֶת־
הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בָּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן מִנְּחַל אֲרָגָב עַד־הַר חֶרְמוֹן כס"י:
ט צִדְנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שְׂרִין וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־

פקיד יי אלהנא: א ואתפנינא
וסלקנא ארח דמתנן ונפק עוג
מלכא דמתנן לקדמונתא הוא
וכל עמה לאגחא קרבא אדרעי:
ב ואמר יי לי לא תדחל יתה ארי
בידך מסרית יתה וית כל עמה
ות ארעה ותעבד לה כמא די
עבדתא לסיחון מלכא דאמראה
די יתב בחשבון: ג ומסר יי
אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא
דמתנן וית כל עמה ומחנהיה עד
דלא אשתאר לה משזב:
ד וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא
ההיא לא תות קרפא די לא
נסבנא מנהון שתין קרוין כל בית
פלך טרכונא מלכותא דעוג
במתנן: ה כל אלין קרוין פריכין
מקפן שור רם דילהן דשין
ועברין פר מקרוי פצחיא סגי
לחדא: ו ונמרנא יתהון כמא די
עבדנא לסיחון מלכא דחשבון
גמר כל קרוי גבריא נשיא
וטפלא: ז וכל בעירא ועדי
קרויא בזנא לנא: ח ונסבנא
בעדנא ההיא ית ארעא מידא
תרין מלכי אמראה די בעברא
דירדנא מנחלא דארנן עד טורא
דחרמון: ט צידנאי קראן

רש"י

ארגב, הפרכיא, היכל מלך, פלומר שהמלכות
נקראת על שמה, וכן "את הארגב" דמלכים, אצל
היכל מלך תרגו פקח בן רמליהו לפקחיה בן
מנחם, למדתי שפך נקראת שם הנהפרכיא:
(ה) מערי הפרזי. פרזות ופתוחות בלא חומה,
וכן (זכריה ב) "פרזות תשב ירושלים": (ו) החרם.
לשון הנה, הלך וכלות: (ח) מיד. מרשות:
(ט) צדנים יקראו לחרמון וגו'. ובמקום אחר

נחל יבק: וכל אשר צנה ה'. שלא לכבש, הנחנו:
(א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עליה: (ב) אל־
תירא אתו. ובסיחון לא הצרך לומר "אל תירא
אותו", אלא מתירא היה משה שלא תעמד לו זכות
ששמש לאברהם שנאמר (בראשית יד): "ויבא
הפליט", והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן:
'בית פלך טרכונא', וראיתי תרגום ירושלמי
במגלת אסתר קורא לפלטין 'טרכונין'. למדתי חבל

לו שְׁנִיר כס"י: כַּל | עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל-הַגְּלָעָד
 וְכָל-הַבָּשָׁן עַד-סִלְכָה וְאֲדָרְעֵי עָרֵי מַמְלַכַת
 עֹוג בַּבָּשָׁן: יא כִּי רַק-עֹוג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאָר
 מִיֵּתֵר הַרְפָּאִים הִנֵּה עֲרִשׁוֹ עֲרִשׁ בְּרוֹל הֵלֵה
 הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עֲמוֹן תִּשַׁע אַמּוֹת אַרְבָּה
 וְאַרְבַּע אַמּוֹת רַחְבָּה בְּאַמַּת-אִישׁ כס"י: יב וְאֶת-
 הָאָרֶץ הַזֹּאת יִרְשֻׁנוּ בַּעַת הַהוּא מִעֲרַעֵר
 אֲשֶׁר-עַל-נַחַל אַרְנֹן וְחֲצֵי הַר-הַגְּלָעָד וְעָרָיו
 נָתַתִּי לְרֵאוּבֵנִי וְלַגָּדִי כס"י: יג וְיֵתֵר הַגְּלָעָד וְכָל-
 הַבָּשָׁן מַמְלַכַת עֹוג נָתַתִּי לְחֲצֵי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה
 כָּל חֶבֶל הָאֲרָגָב לְכָל-הַבָּשָׁן הַהוּא יִקְרָא אֶרֶץ
 רְפָאִים כס"י: יד יֵאִיר בֶּן-מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת-כָּל-
 חֶבֶל אֲרָגָב עַד-גְּבוּל הַנְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא
 אֹתָם עַל-שְׁמוֹ אֶת-הַבָּשָׁן חֹת יֵאִיר עַד הַיּוֹם
 הַזֶּה: שביעי טו וְלַמְּכִיר נָתַתִּי אֶת-הַגְּלָעָד:
 טז וְלַרֵאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן-הַגְּלָעָד וְעַד-נַחַל
 אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וְגַבַּל וְעַד יַבֵּק הַנַּחַל גְּבוּל
 בְּנֵי עֲמוֹן כס"י: יז וְהָעֲרֵבָה וְהַיַּרְדֵּן וְגַבַּל מִכְּנֹרֶת

רש"י

לחרמון סרין ואמראי קראן לה
 טור תלגא: י כל קרוי מישרא
 וכל גלעד וכל דמתנן עד סלכה
 ואדרעי קרוי מלכותא דעוג
 במתנן: יא ארי לחוד עוג מלכא
 דמתנן אשתאר משאר גבריא הא
 ערסה ערסא דפרזלא הלא היא
 ברבת בני עמון תשע אמין ארבה
 וארבע אמין פתיה באמת מלך:
 יב ונת ארעא הדא וריתנא
 בעדנא ההיא מערער די על
 נחלא דארנן ופלגות טורא
 דגלעד וקריוהי יקבית לשבטא
 דראובן ולשבטא דגד: יג ושאר
 גלעד וכל דמתנן מלכותא דעוג
 יקבית לפלגות שבטא דמנשה
 כל בית פלך טרכונא לכל מתנן
 ההוא מתקרי ארעא גבריא:
 יד יאיר בר מנשה נסיב נת כל
 בית פלך טרכונא עד תחום
 גשוראה ואפקירוס וקרא יתהון
 על שמה ית מתנן פפרני יאיר עד
 יומא הדין: טו ולמכיר יקבית ית
 גלעד: טז ולשבטא דראובן
 ולשבטא דגד יקבית מן גלעד
 ועד נחלא דארנן גו נחלא ותחום
 ועד יובקא דנחלא תחום בני

ירשנו בעת ההוא. האמורה למעלה: "מנחל ארנן
 ועד הר חרמון": מערער אשר-על-נחל ארנן.
 אינו מחבר לראשו של מקרא אלא לסופו, על
 "נתתי לראובני ולגדי", אבל לענין ירשה עד הר
 חרמון הנה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא
 אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול.
 כל הנחל ועד מעבר לשפתו, כלומר עד ועד בכלל
 ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי
 הנה, ונחלת בני גד מעבר הירדן המזרחי, ונפל

הוא אומר: "ועד-הר שיאן הוא חרמון", הרי לו
 ארבעה שמות, למה הצרכו לפתב? להגיד שבח
 ארץ ישראל, שהיו ארבעה מלכיות מתפארות
 בכף: זו אומרת על שמי יקרא, וזו אומרת על שמי
 יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון
 פנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל
 וחקריו בעשפרות קרנים, והוא פלט מן המלחמה,
 שנאמר (בראשית יד): "ויבא הפליט", זהו עוג:
 באמת-איש. באמת עוג: (יב) ואת-הארץ הזאת

עמון: יז ומישרא וירדנא ותחומה מגנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות משפך מרמתא מדינחא: יח ופקדית יתכון בעדנא שהיא למימר יי אלהכון יהב לכון נת ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני ישראל כל מזרזי חילא: יט לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי בעיר סגי לכון יתבון בקרויכון די יהבית לכון: כ עד די יגים יי לאחיכון פותכון וירתון אף אנון נת ארעא דיי אלהכון יהב לכון בעברא וירדנא ותתובון גבר לירתתה די יהבית לכון: כא ונת יהושוע פקדית בעדנא שהיא למימר עיניך חזאה נת כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין פן יעבד יי לכל מלפותא די את עבר לתמן: כב לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימרה יגים לכון: ס ס ס

ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה כס"י: יח ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל כס"י: יט רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישובו בעריכם אשר נתתי לכם: מפטיר כ עד אשר יניח יהוה | לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם: כא ואת יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת את כל אשר עשה יהוה אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יהוה לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה: כב לא תיראום כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ססס

ק"ה פסוקים מלכו"ה סימן

רש"י

בגורלם רחב הירדן פנגדם. ועוד מעבר לשפתו, עד פגרת, וזהו שנאמר: "והירדן וגבל", הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראוכל וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל

למלחמה, לפי שהיו גבורים, ואויבים נופלים לפניכם, שנאמר (דברים לג): "וטרף זרוע אף קדקד": חסלת פרשת דברים

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה – אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולא אחרי שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לְפָנָי בְּנִי יִשְׂרָאֵל:

עֲזַרְחִים הִיא לַמְּחֻזְקִים בָּהּ, וְתַמְכִּיהָ מֵאֲשֶׁר: דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי־נֶעַם, וְכָל־נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלוֹם. אַרְךְ יָמִים בְּיַמֶּינָהּ, בְּשִׂמְלָהּ עֶשֶׂר וְכַבֹּד. יְהוֹה חֲפִיץ לְמַעַן צְדָקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר:

מדייקים לגלול הספר תורה נגד התפר, שמקום התפר יהיה באמצע הספר תורה מבחוץ. * האבנט חוגרים בתחילת שלישי התחתון של הספר תורה. * לא יתחיל המפטיר להפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה, כדי שגם הגולל יוכל להבין ולשמוע ממנו, שחובה היא על הכל לשמוע ההפטרה כמו הפרשה שבספר תורה.

ברכת ההפטרה לפנייה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בְּנַבְיָאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם הַנִּאמָרִים בְּאֵמַת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמִּשָּׁה עַבְדּוֹ וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבְנַבְיָאֵי הָאֵמַת וְצַדִּיק:

הפטרת דברים בישעיה פרק א

א א חֲזוֹן יִשְׁעִיהוּ בֶן־אֲמוּץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם בְּיָמֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתֵם אָחוּ יַחְזִיקֶיהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: ב שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהֶאֱזִינֵי אָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֶּר בְּנִים גִּדְלָתִי וְרוֹמְמָתִי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי: ג יָדַע שׁוֹר קִנְהוּ וַחֲמֹזֹר אֲבוֹם בְּעַלְיוֹ יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבוֹנֵן: ד הוּא אֱלֹהֵי הַטָּא עִם פֶּבַד עוֹן זָרַע מְרַעִים בְּנִים מִשְׁחִיתִים עֲזָבוּ אֶת־יְהוָה נֹאצּוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזְרוּ אַחֹר: ה עָל מָה תָּכֹן עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לַחֲלִי וְכָל־לֵב דָּוִי: ו מִכְּפָר־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵינֶכֶן מֵתָם פָּצַע וַחֲבוּרָה וּמִפָּה מְרִיָּה לֹא־זָרוּ וְלֹא חֲפָשׂוּ וְלֹא רִפְכָּה בְּשִׁמּוֹן: ז אֶרְצְכֶם שָׁמְמָה עֲרִיכֶם שְׂרָפוֹת אֲשֶׁר אֲדַמְתֶּכֶם לְנַגְדְּכֶם זָרִים אֲכָלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהֲפַכַת זָרִים: ח וְנוֹתַרְהָ בַת־צִיּוֹן כְּסִפָּה בְּכָרֶם כְּמַלּוּנָה בְּמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה: ט לֹא־יִהְיֶה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שְׂרִיד כְּמַעַט כְּסָדֶם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דְמִינוּ: י שָׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סָדֶם הֶאֱזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עַמְרָה: יא לָמָּה לִּי רַב־זַבְחִיכֶם יֹאמֶר יְהוָה שְׁבַעֲתִי עֲלוֹת אֵילִים וַחֲלָב מְרִיאִים וְדָם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעֵתוּדִים לֹא חֲפַצְתִּי: יב כִּי תָבֹאוּ לָרְאוֹת פָּנַי מִי־בִקֶּשׁ זֹאת מִיְדְּכֶם רָמַס חֲצָרִי: יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׂוִא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִּי חֹדֶשׁ וּשְׁבַת קְרָא מְקָרָא לֹא־אוֹכֵל אֹן וְעַצְרָה: יד חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשֵׁי הָיוּ עָלַי לְמַרְחַ גְּלֵאִיתִי נִשָּׂא: טו וּבְפָרְשִׁיכֶם כְּפִיכֶם אֲעֲלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תִרְכוּ תַפְלָה אֵינְנִי שָׁמַע יְדֵיכֶם דְּמִים מְלֹאוּ: טז רַחֲצוּ הַיָּפוֹ הַסִּירוּ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִנְּגִד עֵינַי חֲדָלוּ הָרַע:

י' לְמַדּוֹ הַיָּטִב דִּרְשׁוּ מִשִּׁפְטֵי אֲשֶׁרֶנּוּ חֲמוּץ שִׁפְטוֹ יְתוֹם רִיבּוֹ אֶלְמָנָה: י"ח לְכוּ־נָא וְנוֹכַחַה
 י"א אָמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְפִינוּ אִם־יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצִמְרֵי יְהוּ:
 י"ב אִם־תֹּאכְלוּ וְשִׁמְעֵתֶם טוֹב הָאָרֶץ תֹּאכְלוּ: כ' וְאִם־תִּמְאַנּוּ וּמְרִיתֶם חֲרִב תֹּאכְלוּ כִּי פִי
 יְהוָה דִּבֶּר: כ"א אֵיכָה הִיְתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמָּה מְלֹאתִי מִשִּׁפְטֵי צֶדֶק יֵלֶן בָּהּ וְעֵתָהּ
 מְרַצְחִים: כ"ב כִּסְפֵי הָיָה לְסִיגִים סְבָאָה מְהוּל בְּמִים: כ"ג שְׂרָרֵךְ סוּרְרִים וְחֲבָרִי גִנְזִים כָּלוּ
 אֶת־בַּיִת וְרֹדֵף שְׁלֹמֹנִים יְתוֹם לֹא יִשְׁפְטוּ וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם: כ"ד לִכְן נֹאֵם
 הָאֱדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוּא אֲנַחֵם מִצָּרֵי וְאֲנַקְמָה מֵאוֹיְבָיו: כ"ה וְאֲשִׁיבָה יָדִי עֲלֵיכֶם
 וְאֲצַרְךָ כִּפּוּר סִיגִיךָ וְאִסִּירָה כָּל־בְּרִילֵיכֶם: כ"ו וְאֲשִׁיבָה שִׁפְטֵיכֶם כְּבְרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיבַתְּ כְּבַתְחִלָּה
 אַחֲרֵי־כֵן יִקְרָא לָךְ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָּה נְאֻמָּה: כ"ז צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָה בְּצִדְקָה:

לאחר שמסיים ההפטרה יאמר המפטיר ברכות אלו

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צַדִּיק בְּכָל
 הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנְּאֻמָּן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שְׁכַל דְּבָרָיו
 אֱמֶת וְצֶדֶק:

נְאֻמָּן, אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְנְאֻמָּנִים דְּבָרֶיךָ, וְדַבַּר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אַחֲזוּר
 לֹא יָשׁוּב רִיקָם, כִּי אֵל מְלֶךְ נְאֻמָּן וְרַחֲמָן אַתָּה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,
 הָאֵל הַנְּאֻמָּן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם, עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיִּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נַפְשׁ תוֹשִׁיעַ וּתְשַׂמַּח בְּמַהֲרָה
 בְּיַמֵּינוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְשַׂמַּח צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ:

שְׂמַחֲנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵלֵיהֶוּ הַנְּבִיאַ עֲבָדֶךָ, וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ,
 בְּמַהֲרָה יָבוֹא וַיַּגֵּל לְבָנוּ, עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר, וְלֹא יִנְחָלוּ עוֹד
 אַחֲרָיִם אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קִדְשֶׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ, שֶׁלֹּא יִכָּבֵה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְגַן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שֶׁנִּתְּתָ לָנוּ
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְקַדְשָׁהּ וּלְמְנוּחָהּ, לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכָּל, יְהוָה
 אֱלֹהֵינוּ אֲנַחֲנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ. יִתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד
 לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

תפלת הדרך

צריך לאמרה כשהחזיק בדרך חוץ לעיר ביום ראשון כשנוסע מביתו, וטוב לומר מעומד אם אפשר בקל. ובשאר הימים שמתעכב בדרך עד שובו לביתו יאמר אותה בכל בוקר אפילו במלון ויחתום ברוך אתה שומע תפלה בלי הזכרת שם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתוליכנו לשלום ותצעידינו לשלום ותדריכנו לשלום ותסמכנו לשלום, ותגיענו למחוז הפצנו לחיים ולשמחה ולשלום, (ואם דעתו לחזור מיד אומר ותחזירנו לשלום), ותצילנו מפף כל־אויב ואורב ולסטים וחיות רעות בדרך ומפל־פורעניות המתרגשות ובאות לעולם. ותשלח ברכה בכל־מעשה ידינו, ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל־רואינו, ותגמלנו חסדים טובים ותשמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל־פה: ברוך אתה יי, שומע תפלה:

לזכות

לוי שי' הלוי בן חנה

וזוגתו **שרח (אולגה) בת תמר**

ויוצאי חלציהם

צבי' ובעלה דוד הלוי אליעזרוב

שלום הלוי וזוגתו אורלי

רות ובעלה אפרים הלוי יליזרוב

זבולון הלוי וזוגתו רות

חגית, שמעי' הלוי, אילת, יהושע הלוי ואור אבנר הלוי שיחיו

לבייב

ניתן להשיג שיחות קודש ומאמרי דא"ח אלו

FAX: (972) 3 9606108

P.O.B 373 Kfar Chabad 72915 Israel - ישרא־ל 72915 חב"ד 373 כפר חב"ד

E-mail: orhachas@netvision.net.il

Internet: www.otzar770.com * www.lahak.org

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

הערות ותיקונים ניתן לשלוח ל:

E-mail: chazak@zahav.net.il 08-8502772 קט 9